

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PRÁVNICKÁ

**PROMĚNY INSTITUTU MANŽELSTVÍ NA POZADÍ
VŠEOBECNÉHO OBČANSKÉHO ZÁKONÍKU Z ROKU 1811,
ZÁKONA O PRÁVU RODINNÉM Z ROKU 1949
A ZÁKONA O RODINĚ Z ROKU 1963**

Rigorózní práce

Mgr. Petr Papež

Plzeň 2019

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PRÁVNICKÁ

Katedra právních dějin

Obor: Právní dějiny

**PROMĚNY INSTITUTU MANŽELSTVÍ NA POZADÍ
VŠEOBECNÉHO OBČANSKÉHO ZÁKONÍKU Z ROKU 1811,
ZÁKONA O PRÁVU RODINNÉM Z ROKU 1949
A ZÁKONA O RODINĚ Z ROKU 1963**

Rigorózní práce

Mgr. Petr Papež

Plzeň 2019

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci zpracoval samostatně, a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal způsobem ve vědecké práci obvyklým.

Plzeň, březen, 2019

.....
Mgr. Petr Papež

Obsah

Úvod	1
1. Historický vývoj manželství	2
2. Všeobecný občanský zákoník z roku 1811	14
2.1. Pojem manželství	14
2.2. Zasnoubení	15
2.3. Vznik manželství	15
2.4. Překážky k uzavření manželství	16
2.4.1. Nedostatek přivolení	17
2.4.2. Nedostatek mohoucnosti k účelu	17
2.4.3. Podstatné náležitosti obřadnosti	18
2.5. Postavení muže a ženy – práva a povinnosti manželů	19
2.6. Zánik manželství	24
2.6.1. Smrt	24
2.6.2. Rozvod	24
2.6.3. Prohlášení za mrtvého	31
2.6.4. Prohlášení manželství za neplatné	32
2.7. Manželské majetkové právo	33
2.7.1. Věno	34
2.7.2. Obvňování	36
2.7.3. Jitřní dar	37
2.7.4. Majetkové společenství manželů	39
2.8. Péče o děti ze strany manželů	42
2.9. Novelizace Všeobecného občanského zákoníku ve věcech manželských ..	44
3. Zákon o rodině 1949	59
3.1. Pojem manželství	59
3.2. Vznik manželství	60
3.3. Manželství uzavírané v cizině, manželství uzavírané s cizincem	62
3.4. Překážky k uzavření manželství	63
3.4.1. Podmínka monogamie	64
3.4.2. Podmínka nepříbuzenského vztahu	64
3.4.3. Podmínka duševního zdraví	65
3.4.4. Podmínka duševní a tělesné vyspělosti	65
3.5. Zánik manželství	66

3.5.1. Smrt.....	66
3.5.2. Rozvod.....	66
3.5.3. Prohlášením manželství za neplatné.....	71
3.6. Postavení muže a ženy – práva a povinnosti manželů	73
3.7. Manželské majetkové právo	77
4. Zákon o rodině z roku 1963	80
4.1. Pojem manželství	80
4.2. Vznik manželství	81
4.3. Manželství uzavírané v cizině, manželství uzavírané s cizincem	82
4.4. Překážky k uzavření manželství	83
4.5. Zánik manželství	85
4.6. Postavení muže a ženy – práva a povinnosti manželů	91
4.7. Manželské majetkové právo	96
Závěr.....	100
SUMMARY	105
Seznam literatury a pramenů	108
Literatura.....	108
Prameny.....	113

Úvod

Institut manželství je součástí vývoje společnosti již po velice dlouhou dobu a obecně lze konstatovat, že se jeho charakter přizpůsobuje aktuálním potřebám společnosti v daném období. Cílem této práce je zachytit proměny institutu manželství na základě předložených právních předpisů v 19. a 20. století. Představení historického vývoje dané problematiky vždy umožňuje mnohem podrobnější porozumění institutu manželství, a tím i lepší budoucí aplikaci právní úpravy manželství.

Pro přehlednost práce je zvoleno členění do čtyř hlavních kapitol: první z nich se věnuje historickému vývoji manželství, druhá se věnuje manželství dle právní úpravy z roku 1811, kdy je doplněna i o příklad judikatury týkající se případů rozluky manželství za první Československé republiky, třetí se věnuje manželství dle Zákona o rodině z roku 1949 a čtvrtá se věnuje právní úpravě z roku 1963.

Stran první kapitoly, která nastiňuje historický vývoj institutu manželství do roku 1811, pak každá kapitola zkoumá manželství, a to hlavně jeho pojem, vznik, překážky bránící vzniku, zánik manželství a další související pojmy v kontextu dané právní úpravy, ale také nastiňuje přítomnost politického vlivu na právní úpravy.

V práci je také popsáno a rozebráno postavení muže a ženy v manželství co do jejich vzájemných práv a povinností během vývoje manželství. Právě na vzájemném postavení muže a ženy v manželství a na roli institutu manželství ve společnosti lze velmi dobře ilustrovat rozdílný přístup k těmto pojmům v čase a jeho vývoj.

Cílem práce je dosáhnout možnosti předestřít čtenáři vývoj institutu manželství v rámci historického vývoje. Deklarovat vliv ostatních společenských skutečností na vývoj manželství a hlavně deklarovat, i navzdory přetrvávajícímu dlouhodobě stejnému smyslu uzavírání manželství, zásadní vývoj práv a povinností manželů jak při uzavírání, tak po dobu trvání manželství.

1. Historický vývoj manželství

Manželství představuje velmi starobylý, avšak významný a rozšířený právní institut. V průběhu doby se do institutu manželství promítaly a zároveň ho determinovaly právní skutečnosti tak, aby manželství odpovídalo politickým, ekonomickým, ideologickým, sociálním a kulturním potřebám společnosti.

Pro vývoj manželského práva na území našeho státu je důležitý příchod Slovanů, u kterých v této době docházelo k rozpadu velkorodin a zakládání malorodin. Převažovala monogamie, nicméně bylo možné se setkat i s polygamií. Manželství vznikalo především únosem a koupí, a jelikož žena byla majetkem muže, mohl ji také prodat. Po smrti manžela byly ženy spolu s ním upalovány a pochovávány.¹

S únosy žen se setkáváme také u Čechů. Např. sám český kníže Břetislav unesl Juditu, dceru schweinfurtského markrabě Jindřicha, aby ji pojal za manželku. Tohoto obyčeje se držel i prostý lid. Udržující obyčej unášet ženy dokazuje i kniha Rožmberská, obdobně jako řád Práva zemského, který za tento čin stanovil trest stětí hlavy viníka. V případě souhlasu ženy s únosem, měla pak i ona dostat stejný trest. Obyčej unášet ženy, jakožto akt násilí, nemohl obecně převládat, a proto byl záhy nahrazen novou formou sňatku, která byla založena na dohodě mezi zúčastněnými rodinami, a to sňatkem koupí.²

Koupě ženy byla častým způsobem vzniku manželství u většiny evropských národů. Původ slova věno vycházel i u Slovanů z dávky placené mužem za ženu jejímu otci. Dcera výkupem přecházela do držby manžela a byla uvedena do jeho rodiny a obydlí.³ Kupní cenou, označovanou jako věno, mohly být pouze věci movité. Za věno mohlo být označeno obilí, dobytek, plátno, kožichy, u bohatých rodin též otroci a až v pozdější době peníze.⁴

¹ NIEDERLE, L. O právu soukromém u Slovanů v dobách starších. *Slovanské starožitnosti*. Díl II., Sv. 2, oddíl kulturní. Praha: Česká akademie věd a umění, 1934, s. 58.

² NIEDERLE, L. O právu soukromém u Slovanů v dobách starších. *Slovanské starožitnosti*. Díl II., Sv. 2, oddíl kulturní. Praha: Česká akademie věd a umění, 1934, s. 46-47.

³ KAPRAS, J. *Manželské právo majetkové dle českého práva majetkového*. Praha 1908, s. 1 an.

⁴ NIEDERLE, L. O právu soukromém u Slovanů v dobách starších. *Slovanské starožitnosti*. Díl II., Sv. 2, oddíl kulturní. Praha: Česká akademie věd a umění, 1934, s. 58.

K rozvodu manželství docházelo tradičně zapuzením. Toto právo měl pouze manžel, který mohl manželku vyhnat kdykoliv a bez jakéhokoliv důvodu. Tato praxe přetrvávala u Slovanů i po přijetí křesťanství. Např. papež Jan VIII. se ve svém listu knížeti Kocelovi z roku 877 zmiňoval o Čěších, že „podle pohanského zvyku propouštějí své ženy a běrou si hned druhé“.⁵ Manžel mohl ženu také prodat, neboť byla jeho majetkem.

O majetkových právech manželky, pokud žila se svým manželem v rodinném nedílu, nelze vůbec hovořit. Podobně jako poskytoval opatření příbuzenský svazek muži, dostávalo se ho rovněž jeho ženě. Její majetek se omezoval pouze na věci, které náležely k obvyklým ženským potřebám, jako bylo prádlo, šatstvo či šperky, které se po její smrti kladly k ní do hrobu.⁶

Vznik českého státu a přijetí křesťanství představovalo pro manželské vztahy podřízení orgánům křesťanských církví. Vstup do manželství byl i v jiných společnostech spojován s náboženskými obřady, avšak podrobení manželských poměrů církevní jurisdikci byl specifickým národním znakem, které přijaly křesťanství. Prosadit výlučnou jurisdikci a legislativu v těchto věcech trvalo církvi poměrně dlouhou dobu. Roku 992 postoupil kníže Boleslav II. církvi výslovně právo k úpravě a rozsuzování manželských poměrů, nicméně roku 1039 musel biskup Šeběl tato oprávnění vymoci znovu na knížeti Břetislavovi.⁷

Jednalo se o dokument známý pod názvem Dekreta Břetislavova, která neznamenalala pouze převzetí hmotněprávních ustanovení kanonického práva, ale i rozhodování manželských sporů, které bylo přeneseno do kompetence církevních soudů. Uzavření manželství bylo možné pouze před orgánem církve za dodržení církevní stanovené formy. Úprava tohoto dokumentu zdůrazňovala zásadu monogamie a nerozlučitelnost manželství za života manželů. Uznávanou formou vzniku manželství bylo slavnostní přivolení před církví.

⁵ NIEDERLE, L. O právu soukromém u Slovanů v dobách starších. *Slovanské starožitnosti*. Díl II., Sv. 2, oddíl kulturní. Praha: Česká akademie věd a umění, 1934, s. 60.

⁶ NIEDERLE, L. O právu soukromém u Slovanů v dobách starších. *Slovanské starožitnosti*. Díl II., Sv. 2, oddíl kulturní. Praha: Česká akademie věd a umění, 1934, s. 60

⁷ KLABOUC, J. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962, s. 60.

Zároveň bylo stíháno cizoložství žen a rozhodování manželských sporů bylo, jak bylo výše naznačeno, svěřeno církevním soudům, v té době ještě za použití ordálů. Tato právní úprava existovala po poměrně dlouhou dobu. Průlom do zásady nerozlučitelnosti manželství za života manželů pak znamenal až systém manželských překážek a později i protestanství, které umožnilo rozvod manželství.

Koncem 12. století byla papežem Alexandrem III. vytvořena definitivní syntéza formulace o svátosti manželství a jeho nerozlučitelnosti. Rozlišil přesně zasnoubení a manželskou smlouvu, která zakládala manželský svazek. Zasnoubení předcházelo manželství a přinášelo závazek k vzájemné věrnosti snoubenců a k uzavření sňatku, přestože nebyl tento závazek vynutitelný. Manželství se stalo nerozlučitelným samotnou smlouvou, nebylo však absolutně nerozlučitelné. Ještě před vykonáním soulože bylo možno smlouvou uzavřené manželství rozloučit vstupem jedné strany do kláštera nebo papežským dispensem. Teprve po souloži se stalo manželství křesťanů nerozlučitelným.

Tato zásadní nerozlučitelnost manželství pak nutila i samotnou církev k tomu, aby vytvořila systém překážek, které měly vyloučit uzavření takových manželství, která by později bylo možno rozloučit. Nejdůležitější či nejzávažnější překážky – impedimenta dirimentia – způsobovaly v případě jejich nedodržování neplatnost manželství. Překážky méně důležité, zápovědi – impedimenta impedimentia – neměly na platnost manželství vliv, pouze manželství činily nedovoleným. K nejzávažnějším překážkám, které byly odvozovány přímo z ius divinum, náleželo trvajícím jiné manželství, nedostatečný věk, impotence, příbuzenství v přímé linii. Zápovědi byly založeny na rozhodnutí příslušných církevních orgánů.⁸

Výše uvedené rozlišování překážek mělo zásadní význam při udělování dispensy, tj. promíjení překážek v konkrétním případě. V praxi církev zakazovala dispens jen v takových případech, kdy překážku manželství nebylo možno vůbec odstranit.⁹ U všech ostatních překážek měl papež, který až do roku 1888

⁸ BĚLOVSKÝ, P. Příbuzenství jako překážka manželství. *Právní rozhledy*. 2003, roč. 11, s. 78-80.

⁹ Např. v případě impotence.

dispensování rezervoval pro svou osobu, možnost povolit výjimku. Papež obvykle dispens neuděloval od překážky biskupského svěcení, zabití manžela, příbuzenství v přímé linii a v pobočné linii prvního stupně.¹⁰

I když kanonickým právem nebyly stanoveny závazně důvody pro udělování dispensu, v praxi se časem ustálily určité zvyklosti, označované *stylus curiae*. Podle něj bylo běžné dispensovat bez jakéhokoliv dalšího důvodu „ve vyšším zájmu“, a to především proto, aby se vyšlo vstříc vlivným rodinám nebo aby byly odměněny zásluhy žadatele nebo jeho předků. Maximální shovívavost byla patrná především při posuzování žádostí o dispens v panovnických rodinách.

V pozdější době se dispens povoloval také tam, kde hrozilo nebezpečí, že by odmítnutý žadatel přestoupil k reformaci nebo uzavřel civilní sňatek. Výjimkou nebylo udělení dispensu tam, kde šlo v podstatě o dodatečnou nápravu již uzavřeného nedovoleného manželství, nebo když byl takto legalizován veřejný konkubinát. Z dalších obvyklých důvodů lze u žen zmínit nedostatek věna, přezrálý věk – nad 24 let, chudoba vdovy, nemoc, tělesné znetvoření, provedení všech příprav k svatbě, nebo i to, jestliže si snoubenci slibovali štěstí pro sebe nebo pro své rodiče, a dokonce i to, že byli ve svém úmyslu tak trvalí, že žádosti několikrát opakovali, což ve skutečnosti dovolovalo zakrýt jakoukoliv žádost o dispens.

Velmi problematický se jevil obecně proklamovaný princip nerozlučitelnosti manželství. Kanonické právo v principu připouštělo pouze rozvod manželství, což znamenalo, že manželé po něm mohli mít oddělené bydliště a byli osvobozeni od manželských povinností. Jejich manželství podle názoru církve formálně však trvalo nadále, což mělo za následek nemožnost uzavřít nové manželství. Toto pravidlo mělo ale své výjimky. Např. legitimní manželství, uzavřená nekřtěnými osobami, dovolovala církvi je anulovat ve prospěch víry, jestliže některý z manželů přestoupil ke křesťanství a druhý manžel ohrožoval jeho

¹⁰ BĚLOVSKÝ, P. Příbuzenství jako překážka manželství. *Právní rozhledy*. 2003, roč. 11, s. 78-80.

náboženský život. Takovým manželstvím byla na základě privilegia Paulina povolena rozluka.¹¹

Obdobně bylo za života manželů rozlučitelné *matrimonium ratum*, jestliže manželé spolu neměli dosud poměr. Tato důvěrná okolnost mohla být málokdy bezpečně známa jiným osobám než manželům samým, takže manžele mohli kdykoliv tvrdit, že manželství nebylo konzumováno, a těžko kdo mohl prokázat opak. Svátostná povaha katolického konzumovaného manželství již rozlučitelnost nepřipouštěla. V některých případech však i takové manželství mohlo být prohlášeno za neplatné, což byl vlastně způsob, jak v praxi nahradit z hlediska práva neexistující princip rozlučitelnosti manželství. Neplatnost manželství podle kanonického práva nastupovala nejen při existenci vylučujících překážek, ale také tehdy, když bylo manželství zatíženo vadou konsensu. V tomto případě se některá ze stran mohla dovolávat nedostatku formálních náležitostí nebo mohla tvrdit, že souhlas byl učiněn v důsledku omylu nebo donucení. Pozůstatkem římskoprávních vlivů bylo nepochybně i to, že kanonické právo uznávalo neplatnost manželství i tehdy, pokud se strana mýlila ve stavovské příslušnosti druhého manžela nebo obecně v některé jiné vlastnosti, která druhou osobu jednoznačně individualizovala.¹²

Na neplatnost manželství se bylo možné dovolat i za situace, kdy manželské přivolení bylo vynuceno násilím nebo pohrůzkou. V tomto smyslu byl někdy vykládán strach z rodičů, což umožňovalo velmi široký výklad a z toho plynoucí širokou aplikaci důvodů neplatnosti manželství.

Vlastnímu uzavření manželství předcházely ohlášky, které byly zavedeny závazně v roce 1215 papežem Innocencem III. na 4. lateránském koncilu. Spočívaly ve veřejném ohlášení jmen osob, které chtěli uzavřít manželství. Jejich účelem bylo umožnit veřejnosti, aby upozornila na případné překážky, které by snoubencům bránily v uzavření manželství.

¹¹ KLABOUC, J. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962, s. 67.

¹² KLABOUC, J. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962, s. 67.

Na sněmu došlo k závažné normativní obecné úpravě formy uzavírání manželství. Jednak byla zcela zapovězena klandestinní manželství, dále byly, jak bylo výše nastíněno, nařízeny veřejné manželské ohlášky v kostele, děti, které byly zrozené z klandestinních sňatků byly prohlášeny za nelegitimní a faráři, který by opomenul zakázat takové sňatky, bylo pohroženo tříletou suspenzí, popř. i těžším trestem. Klandestinní sňatky byly také zakázány a trestány, avšak poslední krok k jejich vymýcení učinil až tridentský koncil, když ani kodifikace Bonifáce VIII. a Klementa V. ani dekretály dalších papežů nic podstatného nevnesly do úpravy manželského práva.¹³

Pro církevní pojetí manželství lze spatřovat za výrazný mezník zasedání tridentského koncilu v roce 1563, kterým byl přijat dekret o sňatkové reformě v rozsahu deseti kapitol. Dekret proklamoval posvátný charakter sňatku, monogamii, pravomoc církve stanovit překážky manželství, nerozlučitelnost manželského svazku, možnost rozluky od stolu a lože, zákaz sňatků kněží, nadřazenost panictví a celibátu nad manželstvím, liturgický kalendář sňatků a výlučnou kompetenci církevních soudů v manželských otázkách.¹⁴

Tridentským koncilem byla zavedena pevná forma při uzavírání manželství jako podmínka jeho platnosti. Tridentská forma uzavření manželství vyžadovala přítomnost vlastního faráře a dvou resp. tří svědků. Tato úprava však vyvolala celou řadu sporů, neboť samotný pojem vlastní farář, který vycházel z osobní příslušnosti snoubenců, často umožňoval četné příležitosti k různým nejasnostem. Nejvíce sporů vzniklo z toho, že usnesení tridentského koncilu nevešlo v obecnou platnost, buď proto, že nebylo řádně publikováno, že neuplynulo třicet dní od řádné publikace, že nebylo recipováno a upadlo v zapomnění, nebo že na místě kde platilo, nebyl právě po ruce katolický farář, nebo že vázalo jenom katolíky tam, kde byla většinová protestantská obec.

Problémy pramenily také z toho, že usnesení tridentského koncilu mělo zavazovat všechny křesťany. V zemích se smíšením vyznáním, kde protestanti

¹³ HRDINA, I. A. Tridentský dekret Tametsi. *Revue církevního práva*. 1998, roč. 11, č. 3.

¹⁴ GRULICH, J. Slavnostní okamžiky – svatební a křestní obřad v období raného novověku (Závěry tridentského koncilu a pražské synody ve světle jihočeských matričních zápisů z 2. poloviny 17. století). *Historická demografie*. 2000, č. 24, s. 72.

uzavírali manželství s katolíky, popř. protestanti mezi sebou, byla tato manželství z hlediska církevního práva považována za neplatná. Papež byl nucen s touto situací něco udělat. Když už se nedalo zabránit sňatkům katolíků s nekatolíky a zároveň je katolická církev nechtěla schvalovat, zpravidla pak předstírala nevědomost o této překážce. K vydání předpisu, který prohlásil manželství křesťanů s nekřesťany za neplatná, došlo teprve roku 1749 v breve Benedikta XIV. *Singulari nobis*. Tak ustanovení tridentského koncilu, která se týkala manželského práva, v podstatě na tři a půl století pozastavila vývoj manželského práva kanonického.

Závěry tridentského koncilu se odrazily také na zasedání pražské synody roku 1605, především zmiňovaný dekret o sňatkové reformě. Manželství mělo vzniknout pouze na základě kněžského požehnání při církevním obřadu. Pražskou synodou byl také zveřejněn dekret o sňatkové reformě, který aby se dostal do obecného povědomí, byl přednášen samotnými duchovními při nedělních a svátečních bohoslužbách. Dekretem o sňatkové reformě byly vyjmenovány i závazné překážky, které bránily řádnému uzavření manželství. Jednalo se o pokrevní příbuzenství, švagrovství, nedobrovolnost (v podobě únosu) a konkubinát. Dekretem bylo také požadováno, aby vzniklý sňatek byl zapsán do církevní matriky, čímž chtěl zamezit tajným sňatkům,¹⁵ a ukládal snoubencům, aby se ještě před přijetím svátosti manželství vyzpovídali ze svých hříchů.

Pro stvrzení sňatku se užívala formule „Spojuji vás v manželství“ kterou vyslovoval kněz, jakmile vyslechl z úst snoubenců kladné odpovědi k uzavření sňatku. Manželství tak vznikalo slavnostním přivolením před orgány církve, a bylo za života manželů nerozlučitelné, až do doby stavovské, kdy začal být rozvod v zásadě možný v církvi kališnické a ostatních protestantských církvích.¹⁶

Ustanovení dekretu o sňatkové reformě v podstatě „refletovaly poměry evropské vazalské společnosti vrcholného středověku, kdy vznikaly nejvýznamnější kanonické texty, snažící se zakotvit stabilitu patriarchálního

¹⁵ Srv. KOPIČKOVÁ, B. Tajné zásnuby a sňatky ve středověkých Čechách. *Dějiny a současnost 18*. Kulturně historická revue: Nakladatelství lidové noviny, 1996.

¹⁶ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do r. 1945*. 4. Vydání. Praha: Leges, 2010, s. 124.

modelu monogamní rodiny feudálního řádu a současně rozšířit sféru vlivu církve při správě manželských vztahů na úkor světské státní moci.¹⁷

Uzavřením manželství byla mezi manžely zakládána práva a povinnosti. Hlavním účelem manželství bylo plození dětí a jejich výchova. Do nové rodiny přinášela žena obligatorně věno, jak bylo již výše naznačeno v době pohanské, které bylo domluveno již před uzavřením manželství. Věno představovalo majetkový přínos ženy do manželství a manžel s ním mohl libovolně nakládat.¹⁸ Existovala ještě druhá forma věna, a to věno vdovské, které bylo nejčastěji tvořeno nemovitými věcmi a věcmi vyšší hodnoty, které byly určeny manželce pro případ manželovy smrti. Jeho výše byla odvozována od věna nevěsty a přibližně stanovena na jeho dvou a půl násobek.¹⁹

Co se týče zániku manželství, je třeba zdůraznit, že křesťanské pojetí manželství jako svátosti tehdejší doby nedovolovalo rozloučení za života manželů, to se však promítlo i do doby následující. Rozvod manželů znamenal v podstatě deklarování manželství za neplatné nebo jeho rozlukou od stolu a lože, která umožňovala pouze žít manželům odděleně a bez manželských povinností, z formálního hlediska manželství trvalo nadále a manželé nemohli z tohoto důvodu uzavřít nové manželství.

K rozluce se vyžadovalo rozhodnutí církevního soudu, což z důvodu finanční nákladnosti řízení nebylo pro většinu společnosti dostupné. Jelikož v té době evidence obyvatel byla nedostatečná, docházelo k jejímu zneužívání tak, že v případě nefungujícího manželství se jeden z manželů zkrátka odstěhoval do jiného kraje a tam vstoupil do nového manželství.²⁰

Výrazný mezník v pojetí manželství představoval toleranční patent, který byl vydán roku 1781. Tento patent mimo jiné připustil do té doby zatracované sňatky katolíků s evangelíky. Roku 1782 byla zrušena závaznost zasnub, uznávaná

¹⁷ KLABOUCH, J. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962, s. 64.

¹⁸ Dále k tomu podrobněji níže v textu této práce.

¹⁹ MALÝ, K., SIVÁK, F. *Dějiny státu a práva v Československu (I. díl do r. 1918)*. Praha: Panorama, 1988, s. 198.

²⁰ KLABOUCH, J. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962, s. 86.

katolickým právem. Roku 1783 byl vydán manželský patent,²¹ na základě kterého byly provedeny další významné změny v oblasti manželského práva.²²

Rozhodování manželských sporů bylo přeneseno na státní soudy, byla zrušena církevní jurisdikce v manželských sporech a stanoveno výlučné právo panovníka upravovat manželské poměry. Patent tak jistým způsobem zrušil přímou účinnost kanonických předpisů i židovského práva v civilní oblasti.²³ Patent přinášel odlišnou úpravu manželského práva pro příslušníky různých vyznání.

Církevní forma sňatku byla ponechána.²⁴ Ponechání obligatorní církevní formy sňatku však stavělo duchovní v některých případech před dilema, zda požehnat sňatkům, které sice splňovaly požadavky patentu, avšak nevyhovovaly požadavkům kanonického práva, a naopak.

V případě katolických manželství vycházel patent z mírné reformy kanonických pravidel, což v pozdější době přinášelo celou řadu praktických problémů. Např. v oblasti překážek, až na nepatrné změny, převzal systém kanonických překážek, včetně těch, které vycházely z křesťanského chápání manželství.²⁵ Z druhé strany některé z nich formuloval v užším smyslu,²⁶ a dokonce stanovil překážky nové, do té doby neznámé. Soustava kanonických a státních překážek se tak nepřekrývala.

Manželský patent plně přejal z kanonického práva tezi o nerozlučitelnosti manželství, mezi katolíky připouštěl pouze rozvod od stolu a lože, stejně, jak bylo připuštěno kanonickým právem. Naopak evangelíkům byla povolena i rozluka. V manželství, které bylo uzavřeno mezi katolíkem a evangelíkem, však zákaz rozluky platil i pro evangelickou stranu.

²¹ Číslo 117/1783 Sbírky zákonů soudních.

²² SPÁČIL, O. Změny v občanském právu v tereziánské a josefínské době. *Právní fórum*. 2011, roč. 8, č. 7, s. 289-297; Dále k manželskému patentu zejména vycházím z SCHELLE, K., TAUCHEN, J., VESELÁ, R. *Rodinné kodexy*. Ostrava-Brno 2010, s. 7 an.

²³ TRETERA, J. R. *Stát a církev v České republice*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 25.

²⁴ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. Vydání. Praha: Linde, 2003, s. 179.

²⁵ Překážky kněžských svěcení, řeholních slibů, zákaz sňatků s nekřesťany.

²⁶ Především příbuzenství a švagrovství.

Patent se nevztahoval na židovská manželství. Pro židovská manželství byla vydána pravidla až v roce 1791, kdy Židům bylo povoleno odlišné vymezení překážek příbuzenství a švagrovství a rozluka dohodou stran, což vlastně znamenalo relativně nejvýhodnější manželské právo.

Pravidlo absolutní nerozlučitelnosti manželství za života manželů bylo tak modifikováno, a ve svém původním rozsahu se nedochovalo. Jako příčinu můžeme označit prolínání církevního a světského práva, neboť státní moci nebyla myšlenka absolutní monogamie, resp. zákazu, který byl adresován přeživšímu manželovi opětovně vstoupit do manželství, nijak vlastní. Přesto, že křesťanství v původní podobě opětovné sňatky vdovců a vdov nepřipouštělo, došlo v tomto směru ze strany církve k postupnému dispensu.²⁷

V oblasti manželského práva se pro katolíky určitou epizodou stalo období 1855-1868, kdy platil konkordát uzavřený mezi Rakouskem a Apoštolským stolcem. V třiceti šesti člancích a deseti tajných přílohách byly konkordátem položeny základy k obnově moci katolické církve v rakouském mocnářství. Konkordát byl ze strany Svaté stolice natolik úspěšný, že se měl stát vzorem i pro další evropské země. Církvi se tak dostalo rozsáhlých oprávnění jak v oblasti náboženské, v poměru k rakouskému státu, tak i v oblasti školské a při úpravě rodinných vztahu a manželského práva.²⁸

Pouze v krátkosti se zmiňme, že na základě konkordátu bylo katolické náboženství prohlášeno za nedotknutelné a pod zvláštní ochranou panovníka a státu. Plně byla uznána správní autonomie uvnitř církve, i když císaři bylo vyhrazeno právo navrhnout papeži jmenování biskupů a biskupům uložena přísaha věrnosti. Jmenování farářů bylo zvláštním privilegiem svěřeno vládě, ale jen ze tří kandidátů, které navrhl příslušný biskup. V plném rozsahu došlo k uznání disciplinární pravomoci církve, avšak pravomoc světských soudů ve věcech občanských i světských nad duchovními osobami byla konkordátem plně uznána. Ze strany státu došlo k převzetí závazku úhrady nízkých příjmů duchovních a

²⁷ VESELÁ, R. *Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 57-58.

²⁸ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do r. 1945*. 4. Vydání. Praha: Leges, 2010, s. 268.

zároveň přiznal církvi plnou majetkovou svobodu a nedotknutelnost církevního majetku.²⁹

Na základě konkordátu získala církev rozsáhlá oprávnění i v oblasti školství. Církev získala právo katolické výchovy mládeže na všech školách a zároveň i dozírací pravomoc biskupů nad obsahem jednotlivých vyučovacích předmětů. Biskupové získali právo určovat a odvolávat učitele náboženství. Pouze katolíci byli připuštěni k vyučování na středních školách a gymnáziích. Nad učiteli národních škol měli dozor zaručovat inspektoři, kteří byli jmenováni císařem na návrh biskupů. Biskupové měli i právo vykonávat cenzuru v oblasti školství.³⁰

Znění článku X. pozměnilo dosavadní stav v tom smyslu, že v manželských záležitostech katolíků měly rozhodovací pravomoc diecézní konzistorní soudy, přičemž kompetence státu byla omezena pouze na úpravu občanských účinků sňatku.³¹

Roku 1860 po pádu absolutismu se rakouský zákonodárce v mnoha ohledech přestal vázat ustanoveními konkordátu. Vliv konkordátu byl oslaben vydáním císařského patentu č. 41/1861 ř.z., ze dne 8. dubna 1861, zvaného „protestantským“, kterým byli evangelíci zrovnoprávněni s katolíky, a dalšími zákonnými předpisy z té doby. Účinnost většiny ustanovení konkordátu byla vyloučena zákony č. 47-49 z května 1868.

Zákon č. 47/1868 ř.z., obnovil účinnost ustanovení druhé hlavy první části Všeobecného občanského zákoníku v oblasti manželských vztahů katolíků a znovu svěřil manželské spory všech občanů, tj. i katolíků, světským soudům. Pro katolíky znamenal obnovení stavu před uzavřením konkordátu.³² Zákonem byla založena subsidiární civilní forma sňatku ve prospěch těch katolíků, kterým katolická duchovní správa uzavření církevního manželství odepřela.³³

²⁹ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do r. 1945*. 4. Vydání. Praha: Leges, 2010, s. 268.

³⁰ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do r. 1945*. 4. Vydání. Praha: Leges, 2010, s. 268-269.

³¹ Viz císařský patent č. 185/1856 ř.z.

³² VALEŠ, V. *Konfesi právo: průvodce studiem*. Plzeň 2008, s. 114 an.

³³ DVORÁK, J., MALÝ, K. a kol. *200 let Všeobecného občanského zákoníku*. Praha: Wolters Kluwer, 2011, s. 405.

Dalším zákonem v této řadě byl zákon č. 48/1868 ř.z., který se ale manželských věcí netýkal. Tímto zákonem bylo navraceno obecné školství z dohledu katolické církve opět pod dohled státu.

Poslední z výše jmenovaných, tj. zákon č. 49/1868 ř.z., jímž se pořádají poměry mezináboženské občanů státních, měl konsekvence i v oblasti manželského práva. Umožňoval totiž občanům vystoupit z kterékoliv církve bez nutného přechodu k jiné, a tím zakládal stav bez vyznání.

Úprava uzavírání sňatků občany bez vyznání před civilní autoritou a jejich matrik týkajících se jejich osobního stavu následovala. Jednak se jednalo o zákon č. 51/1870 ř.z., o manželství osob, které nenáleží k žádné uznané církvi nebo náboženské společnosti. Prováděcí nařízení k tomuto zákonu č. 128/1870 ř.z. výslovně již hovořilo o osobách bezkonfesijních.³⁴

O pár let později došlo ke schválení zákona č. 68/1874 ř.z., jež se týče zákonného uznání společností náboženských. Na základě tohoto zákona mohly další církve a náboženské společnosti žádat o státní uznání a k nimž mohli volně přestupovat i příslušníci dosud uznaných církví. Tohoto práva bylo z počátku využito pouze v několika případech (starokatolíci, Jednota bratrská). Jiné církve v té době zakládané z důvodů jim vlastních uvedené možnosti nevyužily. Jejich členové byli před zákonem považováni za osoby bez vyznání a jejich manželské záležitosti pak podléhaly předpisům o bezkonfesijních.³⁵

Významné změny institutu manželství lze spatřit zejména na pozadí Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811 a dále pak předpisů dvacátého století, avšak tyto změny jsou patrné i v současnosti, např. když dojde ke změně pohlaví manžela. Během vývoje manželského práva se do manželství promítaly celospolečenské změny, aby pak odpovídalo politickým, ekonomickým, sociálním a kulturním potřebám společnosti v té které době.

³⁴ DVOŘÁK, J., MALÝ, K. a kol. *200 let Všeobecného občanského zákoníku*. Praha: Wolters Kluwer, 2011, s. 405-406.

³⁵ TRETERA, J. R. Vztah státu a církví v českých zemích od 18. století do pádu monarchie. *Právněhistorické studie*. 2007, č. 39, s. 155 an.

2. Všeobecný občanský zákoník z roku 1811

Zásadní mezník v právní úpravě manželství z 19. století představuje Všeobecný občanský zákoník z roku 1811, který nabyl účinnosti dne 1. ledna 1812. Tento zákoník vyhlášený jako patent č. 946 Sbírký zákonů soudních, platil ve všech rakouských zemích, tj. i na našem území, vyjma Uherska. Jednalo se o zákoník výlučný, tj. nahradil veškerou právní úpravu civilního práva z předcházejícího období. Zákoník byl závazný pro všechny obyvatele bez ohledu na jejich sociální postavení. Na území českých zemí vyšel pod názvem Kniha všeobecných zákonů městských.³⁶

Všeobecný občanský zákoník byl v budoucím období recipován při vzniku Československé republiky i do našeho právního řádu na základě recepční normy č. 11/1918 Sb. z. a n. Všeobecný občanský zákoník obsahoval nejenom statusové manželské právo, ale i právo majetkové, právní úpravu poměrů mezi rodiči a dětmi, poručenství a adopci. I když zákoník platil pro všechny obyvatele, činil rozdíly mezi osobami různých náboženských vyznání, rozdíly mezi právy a povinnostmi muže a ženy a rozdíly mezi dětmi, které se narodily v manželství, a dětmi nemanželskými.

Institut manželství byl obsažen v druhé hlavě Všeobecného občanského zákoníku, O manželském právu.³⁷ Právní úprava manželství byla jednotná pouze pro příslušníky křesťanské obce. Židé a osoby nekřesťanského vyznání se řídili podle speciální úpravy.

2.1. Pojem manželství

Manželství bylo chápáno jako smlouva mezi manžely, založené na snubní svobodě.³⁸ Jednalo se o dvoustranný právní úkon, který vyjadřoval svobodnou vůli

³⁶ Srv. MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do r. 1945*. 4. Vydání. Praha: Leges, 2010, s. 196.

³⁷ §§ 44-136 ABGB z roku 1811.

³⁸ KADLECOVÁ, M., SCHELLE, K., VESELÁ, R., VLČEK, E. *Dějiny českého soukromého práva*. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 135.

osob různého pohlaví žít spolu v nerozlučném společenství, plodit a vychovávat děti a poskytovat si vzájemnou pomoc.³⁹

2.2. Zasnoubení

Ustanovení o zasnoubení bylo ve Všeobecném občanském zákoníku zakotveno dispozitivně. V případě jeho nedodržení či opomenutí nebyla stanovena žádná sankce. V případě jeho výkonu nedával snoubencům další práva a neukládal povinnosti, které by vyplývaly ze zasnoubení. Právní následky neměl ani slib, který byl dán či přijat za jakýkoliv podmínek a okolností. Slib tak nemusel vést k uzavření manželství, ani tedy nebyl jeho zákonnou podmínkou, ani se nemuselo plnit to, co bylo pro případ odstoupení od zasnoubení mezi snoubenci sjednáno.⁴⁰ Snoubenci, který nezavdal příčinu k odstoupení od zasnoubení, bylo zákonem pouze přiznáno právo, pokud mu tímto odstoupením vznikla materiální škoda, domáhat se na snoubenci, který odstoupil od zasnoubení, náhrady skutečné škody.⁴¹ Povinnost uzavřít manželství nemohla být na snoubencích žádným způsobem vynucena, a to ani nepřímo.⁴²

2.3. Vznik manželství

Jak bylo výše naznačeno, manželství vznikalo na základě uzavření manželské smlouvy. Jednalo se o dvoustranný právní úkon, který vyjadřoval svobodnou vůli osob různého pohlaví žít spolu v nerozlučném společenství, plodit a vychovávat děti a poskytovat si vzájemnou pomoc.⁴³ Zákoník vycházel z principu snubní svobody.

Manželství dle Všeobecného občanského zákoníku bylo sakrálního pojetí, neboť dle zákoníku mohly sňatek uzavírat pouze osoby, které náležely k některým ze státem uznaných náboženských společností – pro osoby bez vyznání zde nebyl

³⁹ § 44 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

⁴⁰ § 45 ABGB z roku 1811.

⁴¹ § 46 ABGB z roku 1811.

⁴² K tomu blíže KRÁLÍČKOVÁ, Z. *Autonomie vůle v rodinném právu v česko-italském porovnání*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2003, s. 122.

⁴³ § 44 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

nikdo, kým by byl sňatek celebrován. Tento stav byl napraven až roku 1868,⁴⁴ kdy byla zavedena tzv. civilní manželství. Poté byla manželství uzavírána před správním civilním úřadem v případě, že snoubence nechtěl oddat duchovní z jiného důvodu, než který zmiňoval Všeobecný občanský zákoník. Pro osoby, které nebyly žádného náboženství, byl civilní sňatek zaveden až v roce 1870.⁴⁵

Všeobecný občanský zákoník považoval manželství za smlouvu. Tím se odklonil od kanonického pojetí manželství jako svátosti. Manželskou smlouvu mohl uzavřít každý, pokud mu v tom nebránila zákonem stanovená překážka (viz níže). Do roku 1867 při uzavírání manželství se navíc vyžadoval souhlas orgánu veřejné správy. Souhlas byl vázán na prokázání, že žadatel je schopen uživit sebe i svou rodinu a skutečnost, že je fyzicky a mravně způsobilý.

V některých případech zvláštní překážkou k uzavření manželství byla i povolání. Např. u státních úředníků byl vyžadován souhlas nadřízených, manželství vojáků ve službě se povolovalo až po ukončení vojenské povinnosti. U důstojníků kromě souhlasu nadřízených se vyžadovalo složení poměrně vysoké finanční kauce,⁴⁶ která měla zajistit, že důstojnický sbor měl být zcela připoután k vládnoucím společenským vrstvám. Pouze relativní zmírnění této povinnosti představoval důstojnický fond, který nedostatečně majetným důstojníkům umožňoval půjčky.⁴⁷

2.4. Překážky k uzavření manželství

Manželství tak mohla uzavřít každá osoba, které v tom nebránila některá ze zákonných překážek. Tyto překážky byly zákonem stanoveny taxativně: nedostatek přivolení, nedostatek mohoucnosti k účelu a podstatné náležitosti obřadnosti.

⁴⁴ Na základě zákona č. 47/1868 ř.z.

⁴⁵ Zákonem č. 51/1871 ř.z.

⁴⁶ Až 120 000 korun.

⁴⁷ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do r. 1945*. 4. Vydání. Praha: Leges, 2010, s. 283.

2.4.1. Nedostatek přivolení

Zákoníkem bylo stanoveno, že uzavřít manželství nemohli nedospělí, zuřiví, šílení a blbí.⁴⁸ U osob, které nebyly plně svéprávné, existoval dispens v podobě otcovského souhlasu k uzavření manželství, příp. řádného zástupce a soudu.⁴⁹ Uzavřít manželství v některých případech nemohli cizinci a vojáci. Za právní důvod k odepření obligatorního svolení soudu k uzavření manželství byl považován nedostatek nutných příjmů, prokázané nebo obecně známé špatné mravy či nakažlivé nemoci nebo vady.⁵⁰ Právních účinků nemělo také přivolení, které bylo vynuceno důvodnou bázni, nátlakem nebo na osobě unesené.⁵¹

2.4.2. Nedostatek mohoucnosti k účelu

Zákoník rozlišoval nemohoucnost tělesnou a mravní. Za tělesnou nemohoucnost byla zákoníkem považována trvalá indispozice, která existovala již v okamžiku uzavírání manželství, spočívající ve výkonu manželské povinnosti, a tím naplnění účelu manželství. V případě mravní nemohoucnosti se jednalo např. o příbuzenství či bigamii, závažnou kriminální minulost,⁵² sešvagření, vzájemné cizoložství či funkci duchovního, který již přijal vyšší svěcení, jakož i řádové osoby, které vykonaly sliby svobodného stavu.⁵³

V případě příbuzenství Všeobecný občanský zákoník spojoval vznik neplatného manželství se širším okruhem příbuzných na rozdíl od pozdější právní úpravy. Vyjma příbuzných v linii přímé a sourozenců se jednalo i o vztah teta – synovec a strýc – neteř. Tyto vztahy zakládaly neplatné manželství.⁵⁴ Překážkou manželství byla i vražda manžela nebo pokus o jeho vraždu. Neplatné manželství zakládala tato překážka v případě, že si osoby, které jej uzavřely, slíbily sňatek, a pokud jedna z nich s cílem toho dosáhnout usilovala o život svého manžela.

⁴⁸ § 48 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

⁴⁹ § 49 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

⁵⁰ § 53 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

⁵¹ §§ 55-59 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

⁵² Do roku 1867 nemohla platně uzavřít manželství osoba, která byla odsouzena k trestu nejtěžšího žaláře, a to od okamžiku vyhlášení rozsudku po celou dobu, kdy trest trval. ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi*. Praha 1935, s. 418 an.

⁵³ §§ 61-68 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

⁵⁴ A to až do účinnosti rozlukového zákona č. 320/1919 Sb. z. a n. K tomu dále níže v textu práce.

Neplatnost manželství nastala bez ohledu na to, zda k vraždě či pokusu o vraždu manžela skutečně došlo.

Nemohoucnost, která nastala až po uzavření manželství, popř. byla jen dočasné povahy, neplatné manželství nezakládala.⁵⁵

Přijetím rozlukového zákona roku 1919 vymizely pak z Všeobecného občanského zákoníku kromě překážky manželství, spočívající v příbuzenském vztahu vzniklým šesvagřením, i další překážky. Jednak se jednalo o překážku spočívající v náboženském svěcení nebo slibu. Rozlukovým zákonem došlo také k odstranění překážky spočívající v různosti náboženství a cizoložství.

2.4.3. Podstatné náležitosti obřadností

2.4.3.1. Ohlášky

K platnému uzavření manželství se vyžadovaly ohlášky a slavnostní prohlášení svolení. Ohlášky, které byly známy již v předcházejícím období, se konaly zpravidla v době alespoň tří týdnů před sňatečným obřadem kvůli možným námitkám. Pro osoby, které pobývaly mimo farnosti, kde mělo dojít k uzavření manželství, byla stanovena doba šesti týdnů.⁵⁶

Účelem ohlášek tedy bylo oznámení úmyslu snoubenců uzavřít manželství s uvedením jména vlastního i rodinného, místa narození, stavu a bydliště obou snoubenců a zároveň učiněna výzva osobám, které mohly znát případnou překážku k uzavření manželství a mohly o ní podat zprávu duchovnímu správci. Pokud nedošlo do půl roku k uzavření manželství po skončení ohlášek, musely být ohlášky opakovány.

⁵⁵ ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi*. Praha 1935, s. 420.

⁵⁶ § 71 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

Absenci ohlášek bylo možné prominout v případě nebezpečí smrti. Avšak bylo nutné, aby snoubenci přísežně potvrdili, že jim není známa žádná překážka, která by bránila uzavření jejich manželství.⁵⁷

2.4.3.2. Slavnostní prohlášení svolení

Slavnostní prohlášení svolení muselo proběhnout před řádným duchovním správcem některého ze snoubenců, podle toho o jaké náboženství šlo, byl určen farář, pastor nebo jeho zástupce, a za přítomnosti dvou svědků.⁵⁸ Slavnostní prohlášení mohlo být učiněno i v zastoupení, prostřednictvím plnomocníka. Muselo se však jednat o výjimečné případy a být povoleno úřadem zemské správy.⁵⁹

2.5. Postavení muže a ženy – práva a povinnosti manželů

Ve vývoji a v zákonné úpravě vzájemných práv a povinností manželů lze spatřovat zcela jednoznačnou proměnu institutu manželství, zejména v jejich stanovení v různých historických etapách, kdy byly stanoveny v právních předpisech zcela odlišně pro muže a ženu.

Podle Všeobecného občanského zákoníku manželům vznikaly vzájemná práva a povinnosti plynoucí z manželské smlouvy a zákonných ustanovení. Manželé dle ustanovení zákoníku byli zavázáni k věrnosti, vzájemnému slušnému chování a k výkonu manželské povinnosti.⁶⁰ Avšak manželství bylo koncipováno jako svazek dvou nerovnoprávných subjektů, kdy žena byla podřízena muži, z čehož vyplývalo, že pro manžely byla stanovena řada výlučných práv a povinností.⁶¹

Zejména se jednalo o povinnost žít v nerozlučném společenství. Zásada nerozlučnosti manželství byla postavena proti tzv. volnému manželství, které

⁵⁷ ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi*. Praha 1935, s. 440.

⁵⁸ § 75 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

⁵⁹ § 76 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

⁶⁰ § 90 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

⁶¹ Srv. VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy*. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2003, s. 71.

umožňovalo zrušit manželství vzájemnou dohodou. Jedinou výjimkou bylo manželství osob židovského náboženství,⁶² jejichž manželství mohlo být zrušeno vzájemným souhlasem.⁶³ Další vzájemnou povinností bylo plodit děti a vychovávat je.

K dalším povinnostem manželů bylo, aby si vzájemně pomáhali. Na manžela bylo pohlíženo jako na hlavu rodiny. Vedl domácnost a zastupoval ženu ve všech právních jednáních. Dle svých finančních možností poskytoval ženě výživu.⁶⁴ Výživu byl manžel povinen poskytovat ve společné domácnosti.⁶⁵ Manžel měl povinnost zastupovat manželku jak soudně tak mimosoudně.

Všeobecný občanský zákoník z roku 1811 také konkretizoval práva a povinnosti manželky.⁶⁶ Manželka obdržela manželovo příjmení a požívala práva jeho stavu. Zákoníkem bylo užíváno termínu „manželovo jméno“, avšak v praxi se tím rozumělo pouze příjmení. Právo a povinnost nosit manželovo příjmení, nezanikalo ani smrtí manžela, ani rozvodem ani rozlukou. Pouze prohlášením manželství za neplatné mohlo zaniknout. Ustanovení, že manželka požívá práv jeho stavu, platilo do roku 1918, kdy došlo ke zrušení šlechtictví.⁶⁷

K povinnostem manželky náleželo následovat manžela do jeho bydliště, starat se o domácnost, a pokud byla výdělečně činná, přispívat finančně na uspokojování potřeb celé rodiny, pokud to situace vyžadovala. Jak je uvedeno v komentáři Roučka a Sedláčka „manželka má prováděti opatření manželova a manžel má právo požadovati na manželce její spoluúčasť“.⁶⁸

K rozsáhlejší odborné diskusi vedla otázka podpory manželky ve výdělku. Převážil názor, že toto je možné požadovat jedině, pokud domácnost více méně splývá s onou výdělečnou činností. Tak tomu bylo např., když se provozovalo doma řemeslo, nebo u rolníků. Zákoníkem nebyla ale řešena opačná situace, tj. aby

⁶² § 123 an. Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

⁶³ Podrobněji níže v textu mé práce.

⁶⁴ § 91 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

⁶⁵ Tato povinnost byla tzv. alimentačním zákonem z roku 1931 doplněna a konkretizována.

⁶⁶ § 92 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

⁶⁷ Na základě zákona č. 61/1918 Sb.

⁶⁸ ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi*. Praha 1935.

manžel dával manželce souhlas k výdělečné činnosti mimo její rodinu. R. Veselá je toho názoru, že „z nadřazeného postavení manžela jako hlavy rodiny lze soudit, že svolení k výdělečné činnosti manželka potřebovala.“ Dále konstatuje: „Zůstává však otázkou, do jaké míry tím mohlo být ohroženo či dokonce omezeno plnění domácích povinností.“⁶⁹

Z povinnosti pomáhat podle sil v domácnosti vyplývala také povinnost manželky spolupůsobit při zabezpečování ekonomické situace rodiny v případě, že manžel toho nebyl dočasně schopen. Právní praxí byly rozeznávány dva druhy případů. Jednalo se o dočasnou a nezávaznou neschopnost manžela postarat se o rodinu, tehdy tato povinnost přecházela na manželku. Druhým případem bylo, že nedostatek prostředků byl zaviněn ze strany manžela. Pak měla manželka právo postihu vůči manželovi. V této souvislosti k tomuto druhému případu existovala celá řada soudních rozhodnutí, kde ve výroku bylo např. konstatováno „Nuzný manžel nemá proti manželce nárok na výživné“ či „Manželka není povinna vyživovat muže“, apod.⁷⁰

Všeobecný občanský zákoník zakotvil také vyživovací povinnost.⁷¹ Manžel dle Všeobecného zákoníku občanského měl povinnost, jak bylo výše nastíněno, poskytnout výživné své ženě a dětem. Výživou dle zákoníku bylo chápáno opatření prostředků k živobytí dítěte, kdy tuto povinnost měl zejména otec, neboť byl považován za hlavu rodiny.

Otec byl povinen zajistit výživu svým dětem,⁷² pokud dítě samo nedisponovalo dostatečným majetkem nebo nebylo schopné se samo živit. Otcovská povinnost trvala do té doby, než bylo dítě způsobilé k samostatné výživě a poměry byly takové, že snaha dítěte o nalezení zaměstnání mohla být úspěšná. Avšak v případě, kdy dítě opět pozbylo schopnost se samo živit, povinnost výživy ze strany otce se obnovila. V případě zletilých dětí neměl otec vyživovací

⁶⁹ VESELÁ, R. Manželství. In: SCHELLE, K., TAUCHEN, J. (eds.). *Encyklopedie českých právních dějin*. Sv. III., K-M. Plzeň, Aleš Čeněk, 2016, s. 552.

⁷⁰ VESELÁ, R. Manželství. In: SCHELLE, K., TAUCHEN, J. (eds.). *Encyklopedie českých právních dějin*. Sv. III., K-M. Plzeň, Aleš Čeněk, 2016, s. 552.

⁷¹ Srv. KOVÁŘOVÁ, D. *Rodina a výživné. Vyživovací povinnost rodičů, dětí a dalších příbuzných*. Praha: Leges, 2011, S. 16.

⁷² ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi*. Praha 1935, s. 462 an.

povinnost, pokud se úmyslně vyhýbaly práci. V případě nezletilých dětí měl otec vyživovací povinnost za všech okolností, i kdyby se práci vyhýbaly, neboť je bylo možné donutit k práci výchovnými prostředky.

Rozsah výživy byl určován dvěma hledisky.⁷³ Prvním se přihlíželo k potřebám dítěte, druhým ke jmění otce. Dítě se svého nároku na výživné nemohlo vůbec vzdát, nárok se nepromlčoval a výživu bylo možné poskytnout po dobu přítomnou. Otec měl povinnost vyživovat dítě v mezích jeho možností. Manželskému dítěti příslušela výživa jen tehdy, pokud se nacházelo ve společné domácnosti obou rodičů, přičemž mělo nárok jen na naturální výživu. Ve výjimečných případech mohla být výživa poskytována dítěti i mimo domov, pokud se mimo domov zdržovalo na základě souhlasu rodičů.

Pokud otec neměl dostatečný majetek, popř. došlo k jeho úmrtí, bylo povinností matky pečovat o výživu dětí. Pakliže matka neměla dostatečný majetek nebo došlo k jejímu úmrtí, přecházela péče zprvu na rodiče otce, poté na rodiče matky.⁷⁴

Muž měl také vyživovací povinnost vůči své manželce, které byl povinen obstarat slušnou výživu. Výživa zahrnovala stravu, ošacení, byt, ostatní životní potřeby, také i např. útraty porodu, lékařského ošetření či zdravotní péče. Roli zde hrálo určení životní míry manželky, která musela být přiměřená majetku manžela. Platila zásada, podle které manželé museli žít ve stejné životní míře. Za žádných okolností nemohl manžel požadovat, aby žila v nižší životní míře, než žil on sám.⁷⁵

Změny ve vyživovací povinnosti přinesl tzv. alimentární zákon.⁷⁶ Otec byl povinen přednostně poskytovat naturální výživu manželským dětem, výjimečně výživu finanční, pokud děti z důležitých příčin opustily podle soudního rozhodnutí otcovu domácnost. K nemanželským dětem byl otec zbaven vyživovací povinnosti

⁷³ ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi*. Praha 1935, s. 462 an.

⁷⁴ ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi*. Praha 1935, s. 462 an.

⁷⁵ ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi*. Praha 1935, s. 462 an.

⁷⁶ Zákon č. 4/1931 Sb. z. a n., na ochranu osob oprávněných požadovati výživu, výchovu nebo zaopatření.

jen tehdy, pokud byl trvale práce neschopný a byl-li zcela nemajetný. Pokud neměl nemanželský otec práci, avšak přesto byl zaopatřen, měl povinnost si nalézt při své výdělečné schopnosti zaměstnání, na základě kterého by byl schopen přispívat alespoň na nezbytné potřeby svého nemanželského dítěte.

Alimentačním zákonem byla zakotvena všeobecná zásada ve smyslu, že kdo byl právně zavázán vyživovat, vychovávat nebo zaopatřovat jiného a neměl jmění nebo stálých příjmů, aby z nich mohl uhradit potřebný náklad, byl povinen vykonávat podle možnosti a podle svých schopností takovou činnost, aby z jejího výtěžku mohl řádně dostat svému závazku.⁷⁷

Alimentačním zákonem byly tak nuceny povinné osoby, které neměly majetek či výdělek, provozovat takovou činnost, z které by byla povinná osoba schopna dostat svým závazkům. Zákon obsahoval také zákonné domněnky ohledně výdělku povinného a chránil oprávněné v případech, kdy se povinný jakýmkoliv způsobem chtěl vyvléct ze své povinnosti např. tím, že se vzdal svého majetku nebo se vyhýbal práci a jinému majetkovému prospěchu.

Zákonem byly také stanoveny sankce za neplnění povinností. Ten, kdo úmyslně či z hrubé nedbalosti neplnil svou vyživovací nebo zaopatřovací povinnost, či pokud se oprávněná osoba vinou povinné osoby dostala do nouze, mohl soud povinného odsoudit k trestu odnětí svobody v délce od jednoho týdne do šesti měsíců. Dalším možným trestem byla ztráta volebního práva do obcí.

Právní úprava zákona se vztahovala také na vztahy mezi manžely včetně manželů rozvedených. Obdobně měl manžel jako otec vůči nemanželským dětem povinnost využít podle svých schopností v době, kdy nemohl vykonávat pravidelně povolání, všechny výdělečné možnosti.

Jestliže někdo neplnil alimentální povinnost vyplývající z ustanovení alimentálního zákona,⁷⁸ a také nic neměl ani nevydělával, neboť sloužil osobě blízké ať již trvale nebo občasně, platilo, že dlužník neslouží zadarmo, ale za

⁷⁷ § 1 zákona č. 4/1931 Sb. z. a n.

⁷⁸ § 1 zákona č. 4/1931 Sb. z. a n.

přiměřenou mzdu nebo odměnu, která byla stanovena podle jeho předběžného vzdělání a schopností.⁷⁹ Za osobu blízkou zákon pokládal manžela a osoby, které s povinným nebo s jeho manželem jsou příbuzní v pokolení přímém nebo pokolení pobočném včetně až do bratrance (sestřenice), nebo které žily s ním v životním společenství, nebo byly v poměru osvojitelů a osvojenců nebo pěstounů a schovanců.⁸⁰

Tímto zákonem došlo k nutnému rozšíření ochrany oprávněných, která do této doby nebyla zákonem upravena.

2.6. Zánik manželství

Manželství dle Všeobecného občanského zákoníku zanikalo smrtí, rozvodem od stolu a lože a rozlukou a prohlášením za mrtvého jednoho z manželů. Zánik manželství na základě dohody manželů byl zákoníkem explicitně zakázán.⁸¹

2.6.1. Smrt

Manželství dle Všeobecného občanského zákoníku zanikalo smrtí jednoho z manželů.

2.6.2. Rozvod

Manželské právo ve Všeobecném občanském zákoníku bylo založeno na konfesním principu – rozdílně pro různá vyznání. Pro různé konfese platila tak různá právní úprava. Vzhledem k této zásadě byla připuštěna rozlučitelnost pouze pro nekatolická manželství.⁸² Rozvod se podle Všeobecného občanského zákoníku označoval za rozlukou a pojem rozvod se používal pro odluku neboli separaci. Jednalo se tak o institut dnešnímu právu neznámý.

⁷⁹ § 2 odst. 1 zákona č. 4/1931 Sb. z. a n.

⁸⁰ § 2 odst. 2 zákona č. 4/1931 Sb. z. a n.

⁸¹ § 93 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

⁸² HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. Přepřacované a doplněné vydání. Brno: C.H.Beck, 2009, s. 22 an.

V případě právní úpravy rozluky dle Všeobecného občanského zákoníku se projevil konfesní princip právní úpravy manželského práva tak, že rozluka manželství byla upravena odlišně v návaznosti na náboženské vyznání manželů.⁸³

2.6.2.1. Katolická manželství

Zásadně nerozlučitelné bylo za života obou manželů manželství katolíků a dále manželství, u kterého v okamžiku jeho uzavírání byl jeden z manželů katolického vyznání.⁸⁴ Rozluka u těchto manželství mohla nastat pouze smrtí jednoho z manželů nebo prohlášením za mrtvého.⁸⁵ K zániku manželství pouhé prohlášení za mrtvého nestačilo.⁸⁶ Bylo zapotřebí, aby soud vedle výroku, kterým osobu prohlásil za mrtvou, dalším soudním výrokem rozhodl o tom, že manželství je v důsledku prohlášení za mrtvého rozloučeno. Prohlášení za mrtvého bylo vnímáno za zvláštní druh rozluky manželství.

U katolíků přicházel v úvahu pouze rozvod, tj. odluka neboli separace. Právním absolutního rozvodu disponovaly pouze osoby nekatolického vyznání prostřednictvím rozluky. Na takové privilegium nekatolíků se již však v době legislativního procesu nenahliželo a nepřijímalo se zcela jednotně.⁸⁷ Rozvod od stolu a lože (či odluka) byl v principu dvojího charakteru. V prvním případě je možné hovořit o rozvodu dohodnutém, kdy oba manželé souhlasili s rozvodem. V druhém případě pak o rozvodu sporném, kdy jedna ze stran být rozvedena nechtěla. V obou případech nedocházelo však ke zrušení manželství, ale jen k ukončení společného soužití manželů. Nadále tak zde existovala překážka k uzavření platného manželství s jinou osobou.

Pokud manželé nechtěli nadále setrvávat v manželství, museli své rozhodnutí rozvést se nahlásit svému faráři. Za přítomnosti faráře pak probíhala

⁸³ Níže v textu práce k rozluce u jednotlivých náboženských vyznání vycházím zejména z DVOŘÁK, J., MALÝ, K. a kol. *200 let Všeobecného občanského zákoníku*. Praha: Wolters Kluwer, 2011, s. 431-435.

⁸⁴ RADVANOVÁ, S., ZUKLÍNOVÁ, M. *Kurz občanského práva. Instituty rodinného práva*. Praha: C.H.Beck, 1999, s. 60.

⁸⁵ § 112 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

⁸⁶ Viz § 24 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

⁸⁷ SEDLÁČEK, J. *Reforma manželského práva*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1938, s. 48.

neformální mediace a poté když se tato snaha ukázala bezvyslednou, bylo ze strany duchovního vydáno písemné osvědčení, že manželé na své žádosti o rozvod trvají, ačkoliv jim byl tento záměr nejméně na třech různých sezeních ze strany duchovního vymlouván.⁸⁸ S osvědčením se pak manželé mohli obrátit na soud. Před soudem museli pak stvrdit, že jsou s podmínkami i následky rozvodu plně srozuměni, že vypořádali vzájemné majetkové vztahy a vyživovací povinnosti k nezletilým dětem. Soud pak neměl jinou možnost, než manželství rozvést.⁸⁹ V případě vypořádání společenství statků manželů byl zákon dosti benevolentní, neboť z jeho ustanovení vyplývalo, že k rozdělení společného majetku ze zákona nedocházelo.

V případě sporného rozvodu, tj. kdy jeden z manželů s rozvodem nesouhlasil, zatímco u druhého z manželů byly dány důvody, se kterými mohl o ukončení manželství usilovat, se rozvodové důvody, které byly taxativně upravené, shodovaly s důvody rozlukovými. Nad jejich rámec Všeobecný občanský zákoník stanovil existenci trvalých tělesných vad spojených s nebezpečím nákazy a vedení trvale nezřízeného života, kterým manžel ohrožoval jmění či dobré mravy rodiny ze strany žalujícího manžela.⁹⁰

I v tomto případě předcházely domluvy duchovního. Pokud se tyto snahy o smíření manželů ukázaly jako marné, příp. se k faráři žalovaná strana vůbec nedostavila, bylo vydáno osvědčení o rozvod. Na základě církevního osvědčení soud o rozvodu rozhodl a vyhověl žalujícímu manželovi a povolil mu oddělené bydliště.⁹¹

V případě vzájemného usmíření manželského páru a jejich touze vést opět společný život pak stačilo, aby tento svůj záměr oznámili soudu.

⁸⁸ Srv. § 104 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

⁸⁹ § 103 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

⁹⁰ § 109 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

⁹¹ § 107 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

2.6.2.2. Manželství nekatolických křesťanů

U manželství nekatolických křesťanů byla rozluka možná i za života manželů. Všeobecným zákoníkem byly stanoveny taxativní důvody,⁹² na základě kterých byla rozluka možná. Za tyto důvody se považovalo:

- Cizoložství,
- odsouzení pro zločin k nejméně pětiletému žaláři,
- zlomyslné opuštění manžela,
- neznámý pobyt manžela, pokud se na veřejnou soudní výzvu ve lhůtě jednoho roku neobjevil,
- úklady nebezpečné životu a zdraví,
- opětovné těžké zlé nakládání,
- nepřekonatelný odpor, pokud oba manželé rozluku manželství žádali.

2.6.2.3. Židovská manželství

Všeobecný občanský zákoník dále upravoval rozluku židovských manželství.⁹³ V případě rozluky platilo, že manželství mohlo být zrušeno po vyjádření vzájemného svobodného souhlasu obou manželů. Podmínkou bylo, že se manželé museli dostavit k rabínovi, jehož úkolem bylo manžele od rozluky odradit. Pokud se ale smíření nepodařilo, dal jim písemný doklad o tom, že řízení před ním proběhlo. Poté se manželé museli dostavit před soud okresu, v jehož obvodu měli své bydliště. Také tento soud se mohl pokusit o smír mezi manžely a mohl je na dva měsíce odmítnout. Avšak pokud strany prohlásily, že se rozhodly rozvodový list dát a přijmout, považoval se rozvodový list za právoplatný a manželství za rozloučené.

Jednostranně rozloučené mohlo být židovské manželství pouze z vůle muže a pro cizoložství ženy.⁹⁴ Manžel musel podat žalobu na soud, který rozhodoval ve sporném řízení, kde zjišťoval, zda k nevěře opravdu došlo. V kladném případě mohl rozloučit manželství i proti vůli manželky.

⁹² § 115 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

⁹³ § 133 an. Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

⁹⁴ § 135 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

2.6.2.4. Nekatolická manželství

Nekatolická manželství byla jediná manželství, kdy bylo možné při souhlasné vůli obou manželů definitivně ukončit manželství po splnění podmínek, které stanovil zákon. V případě nekatolických manželství právní úprava Všeobecného občanského zákoníku kladla důraz zejména na taxativní výčet důvodů, pro které bylo možné rozlukou povolit, a nehleděla na to, jestli oba manželé s ukončením svazku souhlasí či jeden z nich nesouhlasí, jak bylo výše uvedeno. Jedinou výjimkou, kdy se vyžadoval souhlas obou manželů s rozlukou, byl nepřekonatelný odpor.⁹⁵ Avšak tento souhlas automaticky neznamenal, že soud manželství ukončil vyslovením rozluky.

2.6.2.5. Akatolická manželství

Ve věcech manželství akatolických osob, které nenáležely k žádné náboženské konfesi, předepsal zákon pro tyto osoby obligatorní formu civilního sňatku a ve věcech rozluky postavil tyto osoby na roveň nekatolickým křesťanům.⁹⁶ Obdobně bylo upraveno postavení osob islámského vyznání.⁹⁷

Z výše uvedeného je patrné, že právní procesní úprava rozluky manželství byla velmi roztržitá a soustředěná do celé řady právních předpisů. Všeobecně platilo, že veškerá řízení se řídila do roku 1895 Obecným soudním řádem Josefa II. z roku 1781. K tomu, aby v praxi mohla tato řízení jednotně fungovat, byl roku 1819 přijat Dvorský dekret o řízení ve sporných věcech manželských.⁹⁸ Některá procesní ustanovení obsahoval i samotný Všeobecný občanský zákoník.⁹⁹

⁹⁵ § 115 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

⁹⁶ Jednalo se o zákon č. 51/1870 Sb. z. ř., o manželství osob takových, které nenáležejí k žádné církvi neb společnosti zákonem uznané, a o vedení rejstříku narozených, oddaných a zemřelých v příčině těchto osob.

⁹⁷ Dle zákona č. 159/1912 Sb. z. ř., kterým se přívrženci islámu podle hanefitského ritu uznávají za náboženskou společnost.

⁹⁸ Dvorský dekret č. 1595/1819 Sb. z.ř.

⁹⁹ Např. § 97 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

Výše citovaný Dvorský dekret z roku 1819 se vztahoval pouze na řízení, která byla považována za sporná. Jednalo se tedy o řízení o neplatnost manželství¹⁰⁰ a řízení o rozvod manželství.¹⁰¹ Řízení o rozvod manželství se souhlasem bylo považováno za nesporné¹⁰² a vztahovala se na něj právní úprava platná pro tato řízení.

Kromě regulace, která upřesňovala aplikaci jednotlivých ustanovení Obecného soudního řádu z roku 1781, zde byly i instituty typické pro pozdější právní úpravy řízení o rozvod manželství.¹⁰³ Dekret také obsahoval právní úpravu, dle které „předpisů o řízení ve věcech rozvodu manželství od stolu a lože, jež zde byly uvedeny, jest užití též v případech vyšetřování o neplatnosti neb o žádané rozluce manželství (§§97 násl. VOZ), a sice potud, pokud se to dá srovnati se zákonnými předpisy o zachování manželství, nepřipustnosti důkazů přísahou nebo doznáním manželů a o vyšetřování překážek manželství naznačených v § 94 VOZ, které jest zavésti z moci úřední.“

Soud měl poskytnout oběma stranám možnost předmět řízení řádně projednat. Zároveň si měl vyžádat nebo i sám opatřit potřebné spisy a listiny, z vlastní iniciativy vyslechnout svědky a znalce a vysvětlit podrobně skutkové okolnosti účastníkům řízení. Dle dekretu byla soudu stanovena také povinnost, aby z moci úřední vždy bral v úvahu potřebu ochrany manželství. Z tohoto důvodu musely být důvody rozlučky jasně prokázány, to bez ohledu na doznání nebo dohodu manželů.¹⁰⁴ Pokud soud rozhodl o rozluce, bylo možné proti jeho rozhodnutí podat všechny opravné prostředky a stížnosti.¹⁰⁵

V pozdější době nové právní předpisy, které regulovaly sporné soudní řízení, přinesla tzv. Kleinova procesní reforma.¹⁰⁶ Jednalo se o zákon č. 113/1895 Sb. z.ř., o soudním řízení v občanských rozepřích právních, zákon č. 111/1895 z.ř.,

¹⁰⁰ Dle § 94 a § 97 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

¹⁰¹ Tj. rozvod bez srozumění a rozvod nedobrovolný dle § 107 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

¹⁰² Dle § 103 an Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

¹⁰³ Např. nutnost výslechu manželů viz § 2 Dvorského dekretu č. 1595/1819 Sb. z.ř. či povinný pokus o smír viz § 3 Dvorského dekretu č. 1595/1819 Sb. z.ř.

¹⁰⁴ § 14 Dvorského dekretu č. 1595/1819 Sb. z.ř.

¹⁰⁵ § 19 Dvorského dekretu č. 1595/1819 Sb. z.ř.

¹⁰⁶ Kleinova reforma proto, že tyto předpisy byly vypracovány na příkaz tehdejšího ministra práv Schönborna dr. Františkem Kleinem.

o vykonávání soudní moci a o příslušnosti řádných soudů v občanských věcech právních a zákon č. 79/1896 Sb. z.ř., o řízení exekučním a zajišťovacím. Zároveň došlo k přijetí nařízení Ministerstva spravedlnosti č. 283/1897 Sb. z.ř., o řízení ve sporných věcech manželských, které označilo ustanovení Dekretu z roku 1819 zůstávající v platnosti i po nabytí účinnosti civilního řádu soudního a upravovalo také některé zvláštnosti těchto řízení.

Také tato výše uvedená právní úprava nadále platila pouze pro řízení, která byla považována za sporná.¹⁰⁷ V ustanovení nařízení Ministerstva spravedlnosti č. 283/1897 Sb. z.ř., o řízení ve sporných věcech manželských,¹⁰⁸ bylo však řešeno, kdy nelze povolit žádaný rozvod – rozvod dle vzájemné dohody stran. Ten byl i nadále považován za nesporné řízení s aplikací odpovídajících právních předpisů.¹⁰⁹

Dále dle nařízení Ministerstva spravedlnosti č. 283/1897 Sb. z.ř., o řízení ve sporných věcech manželských platilo pro rozluku manželství, že v řízení se nekonal první rok, ani nebylo možné vynést rozsudek pro zmeškání.¹¹⁰ Naproti tomu, pokud k tomu byly naplněny procesní i hmotněprávní předpoklady, soud měl nařídit přípravné řízení dle § 245 odst. 2 civilního řádu soudního. O žádosti o rozluku bylo možné rozhodnout jen po předchozím ústním jednání. Do nařízení bylo přežato také ustanovení § 14 Dvorského dekretu č. 1595/1819 Sb. z.ř., nadále zůstala povinnost soudu řádně vyšetřit důvody rozluky a dbát ochrany manželství.¹¹¹ Povinností soudu bylo také vedení k opětovnému smíření a také, pokud měl za to, že žádost o rozluku je zřejmě neodůvodněna, měl nejprve tohoto manžela obeslat s domluvami, aby sám od svého úmyslu dobrovolně upustil.¹¹²

¹⁰⁷ Tj. pro řízení dle §§ 94, 97 a 107 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

¹⁰⁸ § 7 nařízení Ministerstva spravedlnosti č. 283/1897 Sb. z.ř., o řízení ve sporných věcech manželských.

¹⁰⁹ SCHUSTER EDLER von BONOT, R. *Commentar zum Gesetze über das Verfahren ausser Streitsachen*. 4. Auflage. Wien: Manzsche k.u.k. Hof-Verlags-und Universität-Buchhandlung. 1894.

¹¹⁰ § 9 nařízení Ministerstva spravedlnosti č. 283/1897 Sb. z.ř., o řízení ve sporných věcech manželských.

¹¹¹ § 10 nařízení Ministerstva spravedlnosti č. 283/1897 Sb. z.ř., o řízení ve sporných věcech manželských.

¹¹² § 13 nařízení Ministerstva spravedlnosti č. 283/1897 Sb. z.ř., o řízení ve sporných věcech manželských.

Vyjma těchto výše uvedených předpisů se např. na neplatnost manželství aplikovaly Dvorský dekret č. 208/1837 Sb. z.ř. a dekret dvorské kanceláře č. 107/1837 Sb. z. pol. Tyto právní předpisy upravovaly zahájení řízení o neplatnosti manželství po smrti jednoho nebo obou manželů. Také existovala speciální právní úprava pro řízení o rozvod manželství, kterou představoval zákon č. 3/1869 Sb. z.ř., jenž se týče smířování manželů před soudním jejich rozvedením.

Právní úprava řízení v manželských věcech byla poměrně komplikovaná, jelikož na tato řízení byly použity jak předpisy o sporných řízeních s odchylkami vymezenými v nařízení z roku 1897 a dalších předpisech, tak předpisy o řízení nesporných rovněž s určitými odchylkami. Všeobecně byl kladen důraz na to, aby došlo ke smíření manželů, byla stanovena povinnost soudu řádně vyšetřit důvody rozluky.

2.6.3. Prohlášení za mrtvého

Občanským zákoníkem byly stanoveny doby, na základě jejichž uplynutí nastávala domněnka smrti nepřítomného manžela. Rozpětí těchto dob se pohybovalo od pěti do deseti let od okamžiku, kdy o nepřítomném manželů byla podána poslední zpráva. V případě manžela jako účastníka války, ztroskotání na lodi nebo jiného blízkého nebezpečí smrti byla tato doba stanovena na tři roky a počínala běžet od konce kalendářního roku, ve kterém tato událost nastala.¹¹³

Avšak samotné uplynutí doby, během které nebyl jeden z manželů přítomen, nedávalo důvod k zániku manželství a neopravňovalo druhého manžela ke vstupu do nového manželství. Vyžadovalo se, aby se manžel obrátil na soud s žádostí o vydání rozhodnutí, které prohlašovalo manžela za mrtvého a stávající manželství za rozloučené.

Soud mohl vydat rozhodnutí až po provedeném pátrání po nezvěstném manželovi opatrovníkem. Opatrovníka určoval za tímto účelem přímo soud. Soud také musel vyvěsit vyhlášku o nezvěstnosti manžela, která musela být zveřejněna alespoň jeden rok. Soud rozhodnutí nevydal, pokud nebyly přesvědčivě vyvráceny

¹¹³ § 24 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

všechny pochybnosti o tom, že nezvěstný zemřel. Než se tak stalo, platilo, že nezvěstný manžel je nadále naživu.¹¹⁴

2.6.4. Prohlášení manželství za neplatné

Neplatné manželství bylo tzv. nulitní. Za neplatné je mohl prohlásit pouze soud, a to z moci úřední nebo na návrh. Důvodem prohlášení manželství za neplatné bylo naplnění některé z překážek k uzavření manželství. Neplatnost manželství musela být prokazována. Ani souhlasné prohlášení manželů se jako důkaz o existenci zákonné překážky nepřipouštělo. Manželství mohlo být prohlášeno za neplatné pouze soudem. Ex offio prohlásil soud manželství za neplatné, pokud bylo ztíženo některou zákonnou překážkou manželství. Např. z moci úřední došlo k prohlášení manželství za neplatné v případě, kdy bylo svolení dáno unesenou osobou, již zde existovalo manželství nebo z důvodu různosti náboženství.¹¹⁵

Pokud však nedošlo k uzavření manželství např. na základě vynuceného souhlasu nebo k bigamii, nebylo uzavřeno mezi blízkými příbuznými, popř. mezi osobami rozdílného náboženského vyznání, vyžadoval se k prohlášení manželství za neplatné, návrh osoby, která tímto byla poškozena a sama neplatnost nezpůsobila.

Dle zákonného ustanovení bylo stanoveno,¹¹⁶ že jen nevinný má právo žádat, aby byla manželská smlouva prohlášena za neplatnou. Práva domáhat se neplatnosti pozbýval manžel, pokud s existencí překážky byl srozuměn, a přesto v něm nadále pokračoval.

Pakliže příslušný soud k řešení manželských sporů zjistil existenci zákonné překážky manželství, dále zkoumal, zda se jedná o zhojitelnou překážku a lze se pokusit se o její odstranění. Např. v případě překážky nemohoucnosti, se tato překážka měla zkoumat prostřednictvím lékařů, porodních bab nebo ranhojičů a v případě pochybností o její trvalosti měli manželé povinnost spolu žít další rok

¹¹⁴ § 112 an Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

¹¹⁵ SCHELLE, K., TAUCHEN, J. *Občanské zákoníky: kompletní sbírka občanských zákoníků, důvodových zpráv a dobových komentářů*. Ostrava: Key Publishing, 2012, s. 206 an.

¹¹⁶ § 96 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

a až po uplynutí této lhůty bylo možné opět přistoupit k rozhodování o zániku manželství.

V případě tohoto způsobu zániku manželství zákoník stanovil jednoduché pravidlo k vypořádání majetkových záležitostí manželů. Pokud manželství bylo prohlášeno za neplatné, pominuly i svatební smlouvy, jmění, pokud existovalo a navrátí se v předešlý stav. Avšak strana, která byla vinna, měla dle zákona nevinné straně poskytnout odškodnění.¹¹⁷ V tomto případě se jednalo o kogentní ustanovení Všeobecného občanského zákoníku, a nedovolovalo se odchýlit ani na základě vzájemné dohody manželů.

2.7. Manželské majetkové právo

Všeobecný občanský zákoník zavedl dosud chybějící úpravu majetkových vztahů mezi manžely. Zejména se jednalo o svatební smlouvy, ustanovení o konkurzu, zákonné zastupování manželky.¹¹⁸

Úprava manželského majetkového práva se nacházela v hlavě dvacáté osmé – O smlouvách svatebních.¹¹⁹ Tedy na rozdíl od uzavření manželství, které se sjednávalo na základě manželské smlouvy, o majetku manželů se sjednávaly svatební smlouvy. Tyto svatební smlouvy musely mít podobu notářského zápisu.¹²⁰ Zejména se týkaly věna, obvěnění, jitřního daru, společného jmění manželů, vzájemného dědění a vdovského platu.

Svatební smlouva byla chápána jako smlouva vzájemně zavazující, kdy jedna strana se zavazovala poskytnout majetek a druhá strana se zavazovala použít tohoto majetku k účelům manželským tak, jak bylo ve smlouvě blíže stanoveno. Na základě svatební smlouvy ale nebylo možné upravovat poměry osobního charakteru. Smlouvy, ve kterých by se jedna strana zavazovala k osobně-právnímu

¹¹⁷ § 1265 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

¹¹⁸ SCHELLEOVÁ, I., SCHELLE, K. *Civilní kodexy 1811-1850-1964*. Brno: Masarykova univerzita, Doplněk, 2006, s. 253.

¹¹⁹ §§ 1217-1266 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

¹²⁰ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 451.

plnění a druhá strana k majetko-právnímu plnění by byla neplatná pro rozpor s dobrými mravy ve smyslu § 879.¹²¹

Svatební smlouvou se upravovalo majetkové společenství jako důsledek osobního společenství manželů a tím se lišila od manželské smlouvy, která zakládala manželský svazek, tvořící předpoklad pro majetkové společenství manželů. Svatební smlouva se mohla tedy týkat majetkoprávního poměru těchto dvou určitých manželů po dobu trvání manželského společenství, ale mohla se také týkat majetkoprávních důsledků zrušeného životního společenství smrtí nebo soudním rozhodnutím.¹²² Z toho je patrné, že svatební smlouva mohla být uzavřena ještě před manželskou smlouvou, v době trvání manželství a při jeho rozluce.¹²³

Co do obsahu měla svatební smlouva upravovat majetkové důsledky životního společenství manželů a stanovit v jaké míře má být dotčen individuální majetek manželů manželským společenstvím. Jak bylo výše naznačeno, předmětem svatební smlouvy mohlo pak být věno, obvěnění, jitřní dar, společenství statků, správa a požívání vlastního jmění, dědická posoupnost nebo doživotní požívání jmění určeného pro případ smrti a vdovský plat.¹²⁴

2.7.1. Věno

V předcházející době se věno stávalo vlastnictvím manžela, který s ním mohl volně disponovat. Zvláštní skupinu tvořilo věno vdovské, které tvořil majetek, který měl ženě připadnout po smrti manžela.¹²⁵ Vdovské věno bylo přislíbeno budoucím manželem jeho manželce pro případ jeho smrti za účelem majetkového zabezpečení vdovy. Vdovské věno činilo dvojnásobek nevěstina věna a jednu polovinu z věna, které žena do manželství vnesla.

¹²¹ ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi*. Praha 1935, s. 446.

¹²² ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi*. Praha 1935, s. 448.

¹²³ DVOŘÁK, J., MALÝ, K. a kol. *200 let Všeobecného občanského zákoníku*. Praha: Wolters Kluwer, 2011, s. 416.

¹²⁴ § 1217 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

¹²⁵ KADLECOVÁ, M., SCHELLE, K., VESELÁ, R., VLČEK, E. *Dějiny českého soukromého práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2007, s. 101.

V případě majtkových vztahů mezi manžely hrál výraznou roli tzv. nedíl. Nedíl tvořilo společenství pokrevně příbuzných osob, z nichž každá měla právo k celému společnému majetku a žádná osoba nemohla volně disponovat s žádnou jeho částí. Nedochozelo tak k dělení majetku, který zůstával zachován pro další pokolení.¹²⁶

Mezi účastníky otcovského nedílu patřili rodiče, děti, vnuci. V čele stál otec, který pak uplatňoval svou moc nad ostatními. Plnoprávními subjekty společenství byli pouze muži. Ženy byly v nerovnoprávném postavení. Jejich nárok byl uplatněn v případě, že nebylo mužských potomků.¹²⁷ Manželka měla právo na vdovský či mateřský nedíl. Ten tvořila žena se svými nedospělými dětmi po smrti manžela. Bratrský nedíl vznikl po smrti otce. Majetek, který tvořil otcovský nedíl, se dohodou rozdělil na tolik dílů, kolik bylo mužských potomků. Vyjma bratrů v něm žily i neprovdané sestry. Každý z bratrů užíval určitou část, která nemusela velikostí být shodná s jeho nárokem. Majetková podstata nedílu zůstala zachována. Postupem doby bylo možno z nedílu vystoupit a to se souhlasem ostatních nedílníků.¹²⁸

Podle Všeobecného občanského zákoníku se věnem rozuměl majetek, který odevzdávala žena, popř. třetí osoba, muži, aby mu tím ulehčila náklady spojené se vznikem manželství.¹²⁹ Věno se vázalo na trvání manželství a zřizovalo se formou notářského zápisu. Předmětem mohly být věci hmotné a nehmotné, movité a nemovité, jednotlivé i hromadné.

Budoucí manžel mohl podmínit uzavření manželství vyplacením věna. Manžel se stal poživitelem věna a náležely mu plody a užitky. Pokud nebylo sjednáno něco jiného, měl muž povinnost po skončení manželství vrátit věno manželce nebo jejím dědicům nebo osobě, která věno zřídila.¹³⁰

¹²⁶ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2008, s. 152.

¹²⁷ KADLECOVÁ, M., SCHELLE, K., VESELÁ, R., VLČEK, E. *Dějiny českého soukromého práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2007, s. 89.

¹²⁸ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2008, s. 153.

¹²⁹ § 1218 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

¹³⁰ § 1229 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

Rozdílná úprava v případě věna byla na Slovensku, kde rodiče nevěsty neměli povinnost zřizovat věno. V českém právním řádu dával zákon ženám přímo právní nárok proti rodičům nebo prarodičům na věno ve výši přiměřené jejich společenskému postavení. Snoubenci se mohli věna dožadovat dokonce soudní cestou a měli oprávnění požadovat, aby soud vyšetřil majetkové poměry rodičů a případně sám určil výši věna. Jedinou výjimkou, kdy rodiče neměli povinnost zřídit dceři věno, byl případ, kdy se dcera provdala bez jejich vědomí, popř. proti jejich vůli a soud tuto příčinu uznal za důvodnou.¹³¹

2.7.2. Obvňení

Obvňení bylo přislíbeno budoucím manželem jeho manželce pro případ jeho smrti, aby byla vdova majetkově zabezpečena. V jednotlivých právních řádech se objevuje dokonce i povinnost manžela tento institut zřídit.

Obvňení bylo poskytováno ženichem nebo třetí osobou nevěstě k rozmnožení věna. Manželka se stávala jeho vlastníkem.¹³² Splatnost nastávala smrtí manžela, manželka s ním nemohla za života manžela volně nakládat. Zřízení obvňení nebyla zákonná povinnost.¹³³

Na rozdíl od věna, rodiče manžela neměli povinnost poskytnout svému synovi obvňení,¹³⁴ jak bylo výše uvedeno, nebylo ani zákonnou povinností ženicha. Rodiče byli povinni dát synovi pouze výbavu, přičemž v praxi poskytovali výbavu novomanželům nejčastěji rodiče nevěsty.

Podle slovenského práva obvňení představovalo majetek, který náležel manželce z titulu odměny za zachování manželské věrnosti. Manželka měla na

¹³¹ ŠOŠKOVÁ, I. Komparatívny pohľad na majetkoprávne pomery manželov v slovenskom a českom práve v rokoch 1945-1949. In: MALÝ, K., SOUKUP, L. (eds.). *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2004, s. 907.

¹³² § 1230 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

¹³³ § 1231 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

¹³⁴ ŠOŠKOVÁ, I. Komparatívny pohľad na majetkoprávne pomery manželov v slovenskom a českom práve v rokoch 1945-1949. In: MALÝ, K., SOUKUP, L. (eds.). *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2004, s. 907.

něho nárok až po skončení manželství a jen pod podmínkou zachování věrnosti. Rozlišovalo se obvěnění zákonné a smluvní. Zákonné patřilo ženě po bývalém magnátovi ve výši 800 Kč, po bývalém šlechtici nebo měšťanovi 400 Kč, ostatním ve výši 80 Kč. Pokud se žena několikrát provdala, patřilo jí zákonné obvěnění z každého manželství, avšak z každého následujícího jen polovina toho, co dostala z předcházejícího. K smluvnímu obvěnění se mohl manžel smluvně zavázat k jakémukoliv sumě. Pokud bylo smluvní obvěnění vyšší, docházelo k absorbování zákonného obvěnění. Pokud ale zákonné obvěnění bylo vyšší než smluvní, nebyla vyloučena jejich kumulace, ledaže by ji strany ve smlouvě vyloučily.¹³⁵

Institut obvěnění a výše uvedený institut věna byl pak v rámci kodifikačních a unifikačních prací za první Československé republiky zařazen i do návrhu nového občanského zákoníku, který byl koncipován především po vzoru Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811. Avšak s ohledem na čím dál více uznávanou rovnoprávnost muže a ženy zaznívaly k návrhu hlasy, aby věno a obvěnění byly společně nahrazeny tzv. manželským přínosem, který by zřizoval, podle majetkových možností, jak muž, jako žena a rodiče obou manželů. Toto odůvodnění spočívalo v zásadě uznání rovnocennosti práce ženy v domácnosti s výdělečnou činností manžela, jako i v tom, že majetkový základ rodiny měli dávat manželé společně, a proto i společně k němu přispívat. Institut obvěnění a věna se nakonec přesto neprosadil a ani se nestal součástí nového zákona č. 265/1949 Sb. o právu rodinném, ani občanského zákoníku z roku 1950 a dalších budoucích právních předpisů.¹³⁶

2.7.3. Jitřní dar¹³⁷

S institutem jitřního daru se setkáváme v § 1232 Všeobecného občanského zákoníku. Tento institut existoval již v předcházející době, byl velmi rozšířený jak

¹³⁵ ŠOŠKOVÁ, I. Komparativny pohľad na majetkoprávne pomery manželov v slovenskom a českom práve v rokoch 1945-1949. In: MALÝ, K., SOUKUP, L. (eds.). *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2004, s. 907.

¹³⁶ ŠOŠKOVÁ, I. Komparativny pohľad na majetkoprávne pomery manželov v slovenskom a českom práve v rokoch 1945-1949. In: MALÝ, K., SOUKUP, L. (eds.). *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2004, s. 907-908.

¹³⁷ Vycházím z ADAMOVIČ, K., KNOLL, V., VALEŠ et. al. *Polozapomenuté právní instituty*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014, s. 84 an.

v zemském tak i městském právu. Během doby prodělal proměny, kdy od jakéhosi čestného daru dávaného manželem manželce po svatební noci jako uznání jejího panenství - zvláště v oblasti německé - až po věno vdovské a obvěnění. Tyto instituty se plně rozvinuly již v raném novověku.

Jitřní dar byl institutem prioritně německým. Již Tacitus ve své Germanii 18 píše o *dos* poskytované mužem ženě. To mělo povahu jakéhosi jitřního daru. Ten se však objevuje jako institut pod jménem *Morgangeba* v barbarských zákonících – například v *Lex Gundobada* 42,2 nebo v *Lex Ribuaria* 27,2. Později se s ním setkáváme například ve Švábském zrcadle, kde se dozvídáme, že se jako jitřní dar dával i kůň či dobytec, eventuálně ovce nebo koza.¹³⁸

Jitřní dar spočíval ve špercích, ale i v pozemcích a záleželo čistě na vůli manžela, zda své ženě tento dar dá či ne. Jitřním darem mohla manželka obvykle disponovat po jeho převzetí. K tomu, aby se mohlo hovořit o jitřním daru založeném na dobrovolnosti, musel manžel dát tento dar skutečně onoho jitra po svatební noci. Eventuálně postačil slib, že dar bude manželce poskytnut. Slib mohl manžel dát budoucí manželce i před uzavřením manželství. Na jitřní dar neměla manželka nárok, proto se hovoří také jen o daru.¹³⁹ Pokud manželka ale obdržela slib, že jí bude jitřní dar poskytnut, mohla splnění slibu soudně vymáhat, ale až po uzavření manželství. Nárok mohla uplatnit nejdříve prvního jitra po svatební noci nebo přesněji řečeno po uzavření manželství.

V případě smrti manželky získával jitřní dar zpět manžel, avšak jen tehdy, pokud manželka zemřela bezdětná. Vdova z nerovnorodého manželství neměla nárok na vdovský podíl, pouze a jen na jitřní dar.

Podle ABGB se v § 1232 rovněž uvádí, že pokud byl jitřní dar slíben, tak se má v pochybnosti za to, že byl již odevzdán v prvních třech letech manželství. V Komentáři k OZ z období první republiky se uvádí, že první věta paragrafu 1232 platí, ale druhá věta o tříleté lhůtě ne.

¹³⁸ ENNEN, E. *Ženy ve středověku*. Praha 2001, s. 36.

¹³⁹ ROUČEK, F. *Československý obecný zákoník občanský a občanské právo*. Praha 1932, s. 1226.

Roučka a Sedláček v svém Komentáři k občanskému zákoníku uvádějí¹⁴⁰, že jitřní dar se vyskytoval často ve šlechtických kruzích, ale již „v době redakce občanského zákoníku byl jen málo praktický“. Smlouva o jitřním daru mohla být uzavřena pouze mezi snoubenci a manželka měla dar obdržet ihned druhý den po svatbě. Podle judikatury uvedené v Komentáři k občanskému zákoníku¹⁴¹ byl jitřní dar nezúročitelným, byl posuzován jen jako darování mezi manžely podle § 1246 a §§ 947- 954 o.z. Jitřní dar „nelze v žádném případě považovati za zaopatření pro případ vdovství, jest darováním a pro nevděk odvolatelným“.¹⁴²

ABGB byl poslední z moderních zákoníků, který upravoval jitřní dar. Zároveň se jednalo o poslední právní předpis, který tento institut zakotvil, následující právní předpisy platné na území našeho státu již tento institut neobsahovaly.

2.7.4. Majetkové společenství manželů

Majetkové společenství manželů se uzavíralo na základě smlouvy o společenství statků,¹⁴³ na základě které se pak určovala vzájemná práva a povinnosti související s vlastnictvím a dispozicí se současným ale i budoucím majetkem. Společenství statků nenastávalo ze zákona, ale bylo nutno uzavřít zvláštní smlouvu mezi manžely. Zpravidla šlo o společenství pro případ smrti.¹⁴⁴

Majetkové společenství, ať po dobu trvání či pro případ zrušení manželství, vycházelo ze systému odděleného majetku manželů. Avšak manželům bylo umožněno si své majetkové vztahy upravit smlouvami (svatební smlouvou, darovací smlouvou apod.). Na majetkových poměrech manželů se uzavřením manželství nic neměnilo. Každý z manželů mohl nadále disponovat majetkem, který vlastnil před uzavřením manželství a sám vše nabýval do výlučného majetku.

¹⁴⁰ ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi*. Praha 1937, s. 497.

¹⁴¹ ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi*. Praha 1937, s. 497.

¹⁴² ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi*. Praha 1937, s. 497.

¹⁴³ §§1233-1236 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

¹⁴⁴ POKORNÝ, M., HOLUB, M., BIČOVSKÝ, J. *Společné jmění manželů*. Praha: Linde, 2000, s. 19 an.

Zákonem se tedy striktně uplatňoval princip odděleného majetku, uzavření manželství nemělo žádnou právní relevanci na dosavadní ani na budoucí nabytý majetek manželů. Každý z manželů měl tedy svůj majetek i své vlastnictví k věcem a každý nabýval věci individuálně výhradně pro sebe.¹⁴⁵ V pochybnostech, zda majetek patřil muži nebo ženě platila tzv. mucianská domněnka. Ta byla převzata z římského práva a znamenala, že pokud nastaly pochybnosti, pak se mělo za to, že vlastnictví nabyt muž.¹⁴⁶

Jestliže manželka neodporovala, platila také domněnka, že manželovi jako svému zákonnému zástupci svěřila správu vlastního jmění.¹⁴⁷ Manžel takové správě odpovídal pouze za tzv. Kmenové jmění a nebyl manželce povinen účtovat užitky, které si vybral za trvání správy.¹⁴⁸

S rozdílnou úpravou se setkáváme na Slovensku. Charakteristická byla pro tuto úpravu majetková nepodřízenost manželky. Žena byla v majetkových otázkách zásadně samostatná. Systém majetkového práva mezi manžely na Slovensku se skládal ze dvou prvků. Prvním z nich byl systém odděleného majetku, druhým pak společenství nabytého majetku za trvání manželství společného obou manželům, tzv. koakvizice.

Prvý prvek byl založen tedy na majetku, který měl pouze ve svém vlastnictví jeden z manželů. Tento majetek byl odlišován od věna, neboť věno zde patřilo do vlastnictví ženy a ne muže, avšak žena musela snést, že byla po dobu manželství právem užitku, které náleželo jejímu muži.

Oddělený (výlučný) majetek manželů tvořil majetek, který měli manželé před uzavřením manželství; získaný po sňatku, ale nabytý před jeho uzavřením,

¹⁴⁵ Tento princip byl vyjádřen v § 1233 a 1237 Všeobecného občanského zákoníku následovně: „neučinili manželé zvláštní úmluvy o užití svého jmění; podrží každý manžel své vlastnické právo dosavadní, a na to, co kterýkoliv manžel za manželství nabude a jakýmkoliv způsobem obdrží, nemá druhý nároku.“

¹⁴⁶ § 1237 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

¹⁴⁷ POKORNÝ, M., HOLUB, M., BIČOVSKÝ, J. *Společné jmění manželů*. Praha: Linde, 2000, s. 18.

¹⁴⁸ BOBEK, M., MOLEK, P., ŠIMÍČEK, V. *Komunistické právo v Československu*. Brno: MU Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 471.

např. výherní los koupený před sňatkem; majetek nabytý dědictvím, odkazem (legátem) nebo darem během manželství; sloužící jen jednomu z manželů, např. šperky, šaty, a nakonec i přírůstek odděleného majetku k hodnotě nebo ceně. Manželé si mohli i smluvně dohodnout, který majetek budou mít jako zvláštní majetek.

Výlučným vlastníkem odděleného majetku byl vždy jeden z manželů. Manžel obvykle spravoval za tichého souhlasu výlučný majetek manželky, avšak manželka si tento majetek kdykoli mohla vzít, nakládat s ním i spravovat jej sama.¹⁴⁹

Společně nabytý majetek - koakvizice (coacquisitiony coniugum) se uplatňovala u platného nebo domnělého (putativního) manželství prostého lidu (nešlechticů) podle právního obyčeje a šlechticů, honoraciů na základě uzavřené smlouvy, a to tam kde manželé žili ve společné domácnosti.¹⁵⁰

Náležel sem majetek získaný prací, úspory, majetek na základě dohody manželů nebo i podle vůle třetího (např. dárcem, testátorem). Nezáleželo na tom, zda majetek do koakvizice nabyt jeden z manželů či manželé společně. Nabyt-li majetek jeden z manželů, dalo se hovořit o samostatné (zvláštní) koakvizici jednoho z manželů. V případě, že majetek nabyli manželé společně, šlo o koakvizici společnou. Náležely sem i pasiva, a to hlavně závazky z hospodářské činnosti manželů, jakož i závazky vzniklé v přímé souvislosti s koakvizičním majetkem (např. dluh z nabytého koakvizičního domu). K rozdělení koakvizice a tím k realizaci ideálního spoluvlastnictví docházelo zrušením manželství nebo jeho rozvodem od stolu a lože. Mohlo však k tomu dojít i dohodou mezi manžely během manželství.¹⁵¹

¹⁴⁹ ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k čes. Obecnému zákoníku občanskému*. Díl 5. Praha: Linhart, 1937, s. 503-506.

¹⁵⁰ LUBY, Š. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. 2. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2002, s. 322 an.

¹⁵¹ LUBY, Š. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. 2. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2002, s. 322 an.

2.8. Péče o děti ze strany manželů

Manželé byli povinni své děti řádně vychovávat, pečovat o jejich život, zdraví a poskytovat jim slušnou výživu. Společnými silami měli dbát o jejich náboženskou výuku a rozvoj jejich osobností. Pokud rodiče byli různého náboženského vyznání, zákoník odkazoval na další právní předpisy,¹⁵² které pak stanovovaly, v jakém náboženství má být dítě vychováváno, a v jakém věku je dítě oprávněno se přihlásit k jinému náboženství, než ve kterém bylo vychováváno.

Rodičům bylo stanoveno právo a povinnost podílet se na výchově a péči dítěte odlišně. Matka se zejména měla starat o tělesnou výchovu a zdraví dítěte. Otec zajišťoval výživu dítěte, dával dítěti jméno, vyžadoval se jeho souhlas k případným závazkům dítěte, rozhodoval o výchově dítěte a také zpravedlil jeho majetek.¹⁵³

V případě otce se jednalo o zvláštní otcova práva, tj. otcovskou moc. Práva, která zvláště příslušela otci jako hlavě rodiny, tvořila jeho otcovskou moc.¹⁵⁴ V zásadě šlo o ustanovení, ve kterém byl definován pojem otcovské moci, jakožto souhrn práv, která přísluší výhradně otci a která nikdy nepřislušela matce. Pokud došlo k situaci, kdy otec tato práva nemohl vykonávat, měl být zřízen poručník.

Obsah otcovské moci, jak bylo již výše naznačeno, byl zákoníkem stanoven následovně: otci příslušela správa jmění dítěte, právo volby povolání dítěte, doplnění projevu vůle dítěte, otec byl zákonným zástupcem dítěte, otec měl právo ustanovit v testamentu svému dítěti poručníka, nebo naopak vyloučit jisté osoby z poručenství. Tato otcovská práva byla jeho osobními právy, což znamenalo, že se jich nemohl vzdát, ani na někoho převést. Avšak výkon otcovské moci byl vymezen zájmem dítěte, nikoliv zájmem otce.¹⁵⁵

¹⁵² § 140 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

¹⁵³ Srv. VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy*. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2003, s. 72.

¹⁵⁴ ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi*. Praha 1935, s. 764.

¹⁵⁵ ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi*. Praha 1935, s. 765.

V případě volby povolání dítěte měl otec dítěte vychovávat tak, jak uzná pro něj vzhledem k jeho stavu přiměřeným. Po dosažení dospělosti mohlo však dítě podle zákona požádat soud o svolení, zda může žádat o jiné povolání, které by více odpovídalo jeho náklonnostem či schopnostem. Soud pak měl rozhodnout o žádosti podle stavu, jmění a otcovy výpovědi z úřední moci. Požadovat souhlas k jinému povolání mohla i matka dítěte.

Majetková otázka dítěte byla řešena tak,¹⁵⁶ že vše, čeho dítě nabylo jakýmkoliv zákonným způsobem, bylo jeho vlastnictví. Dokud ale bylo pod zákonnou mocí otce, příslušela správa jmění dítěte otci. Pouze tehdy pokud byl otec ke správě jmění dítěte nezpůsobilý, nebo byl z ní vyloučen těmi osobami, které dítěti jmění věnovaly, jmenoval soud jiného správce. Dítě nabývalo vlastnictví stejným nabývacím způsobem jako osoby svéprávné a stejným způsobem jako ostatní osoby.

Otec v rámci otcovské moci byl také vyloučen ze správy jmění dítěte tehdy, když nebyl vůbec způsobilý spravovat majetek, např. v případě tělesné nebo duševní nezpůsobilosti či nedostatku projevu vůle. Otec měl spravovat jmění dítěte jako poručník a po skončení správy měl otec soudu, resp. svéprávnému dítěti vydat vyúčtování s hospodařením s majetkem dítěte.

Ustanovení zákoníku také stanovilo,¹⁵⁷ že z příjmů dítěte, pokud postačovaly, měly být hrazeny náklady na výchovu. Pokud se objevil přebytek, měl být uložen a každý rok zúčtován. Pakliže se objevil pouze nepatrný přebytek výnosu majetku dítěte, mohl si ho otec ponechat k volnému použití. Ustanovením bylo také stanoveno, že otci bylo umožněno požívání toho, komu dítě vděčilo za jmění. Otcovo poživací právo bylo dovoleno tehdy, jestliže dítěti bylo jmění darováno a otci bylo vyhrazeno právo poživací dle zákoníku. Avšak jinak mělo kmenové jmění dítěte zásadně zůstat nedotčeno. Mohlo se využít pouze tehdy, pokud šlo o mimořádný zájem dítěte, jako bylo např. léčení, operace, vybavení domácnosti z důvodu blížícího se sňatku, zřízení věna apod. Kmenové jmění bylo možné také

¹⁵⁶ § 149 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

¹⁵⁷ § 150 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

použít, když nebylo možno náklady na výživu a výchovu uhradit ani ze jmění ani z prostředků otce, matky či jejich předků.

Dítě, které nabylo jmění svým přičiněním a také věci, které získalo po dosažení dospělosti k užívání, nespadlo do správy jmění dítěte. Volně disponovat s tímto majetkem bylo ale podmíněno tím, že dítě nežilo společně se svými rodiči, nemělo dle zákona volnou dispozici se svým výdělkem a mělo se zvažovat, do jaké míry se dítě o finance zasloužilo.

Zvláštním právem otce spočívající v otcovské moci, bylo, že se dítě nemohlo platně zavazovat bez souhlasu otce.¹⁵⁸ Dle zákoníku nezletilá osoba mohla uzavřít manželství,¹⁵⁹ avšak výslovně bylo uvedeno, že bez svolení svého manželského otce nemohou platně uzavřít sňatek. Pokud nebyl již otec naživu, či byl k zastupování nezpůsobilý, vyžadovalo se k platnosti manželství vedle prohlášení řádného zástupce také přivolení soudu.¹⁶⁰ Zákon v první řadě pojednával o manželských dětech, které překročily věk 14 let, avšak ještě nedosáhly zletilosti dosažením zákonného věku nebo prominutím let. K takovému uzavření manželství se pak zásadně vyžadoval souhlas otce.

2.9. Novelizace Všeobecného občanského zákoníku ve věcech manželských

Po vzniku Československé republiky došlo k převzetí tehdejší právní úpravy soukromého práva na území českých zemí. Úprava manželského práva dle Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811 začala být v této době označována za překonanou a nevyhovující společenským podmínkám nového státu. Do právní regulace manželského práva zasáhl zákon č. 320/1919 Sb. z. a n. označovaný jako manželská novela.¹⁶¹ Přijetí manželské novely, též nazývané rozlukovým zákonem,

¹⁵⁸ § 152 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

¹⁵⁹ § 49 an Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

¹⁶⁰ ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi*. Praha 1935, s. 392.

¹⁶¹ Zákon č. 320/1919 Sb. z. a n., kterým se mění ustanovení občanského práv o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství.

bylo obecně považováno za významný krok k modernizaci tehdejšího manželského práva.¹⁶²

Manželská novela je zajímavá nejen svým obsahem, ale také vývojem, neboť se od listopadu 1918 do května 1919 ocitla ve víru politických jednání i všeobecných občanských diskusí všeho druhu. Návrh dr. Václava Boučka a dalších poslanců na úpravu manželského práva byl prvním návrhem zákona, který byl podaný v nově ustaveném revolučním Národním shromáždění. Poslanecký návrh obsahoval celou řadu novinek, jako zavedení obligatorního civilního sňatku, odstranění některých překážek uzavření manželství a rozlučitelnost manželství pro všechno obyvatelstvo s automatickým rozloučením manželství dosud jen rozvedených.¹⁶³

V rámci zákonodárského procesu byla Boučkova předloha postoupena ústavnímu výboru, který ji po vzniku specializovaných výborů revolučního Národního shromáždění postoupil právnímu výboru. Právním výborem byli k jednání přizváni jako znalci významní právníci: profesor občanského práva Jan Krčmář, Václav Hora, a Emil Svoboda a psychiatr Antonín Heveroch. Právní výbor pracoval poměrně rychle a již 28. prosince 1918 předložil v plénu revolučního Národního shromáždění obsáhlý návrh. Jeho celkové pojetí v zásadě laicizovalo pohled na manželství a stíralo konfesní ráz manželského práva.¹⁶⁴

Avšak již důvodová zpráva obsahovala k předloze řadu polemických výhrad, z kterých bylo patrné, že konzervativním a především klerikálním kruhům vadil zejména obligatorní civilní sňatek a možnost rozlučitelnosti manželství. Z politických stran se proti nejvíce angažovala Lidová strana a velmi vlažný postoj zaujala Agrární strana, která si nepřála otevřený konflikt s katolickou církví. Agrární strana mimo jiné musela i respektovat zbožnost venkovského lidu, což patřilo k atributům českého selského agrarismu.¹⁶⁵

¹⁶² Srv. SVOBODA, E. *Rodinné právo československé*. Praha: Československý kompas, 1946, s. 14; RADVANOVÁ, S., ZUKLÍNOVÁ, M. *Kurz občanského práva. Instituty rodinného práva*. Praha: C.H.Beck, 1999, s. 7.

¹⁶³ KLABOUCH, J. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962, s. 163.

¹⁶⁴ VALEŠ, V. Prvorepubliková novela manželského práva č. 320/1919 Sb. z. a n. *Revue církevního práva*. 2010, roč. 45, č. 1, s. 98.

¹⁶⁵ KUBŮ, E., ŠOUŠA, J. *Středoevropský a slovinský agrarismus v komparativní dimenzi (1918-1928)*. Praha 2010.

Tyto skutečnosti v konečném důsledku ovlivnily i stanovisko právního výboru. Osnova zákona přišla na pořad jednání revolučního Národního shromáždění dne 27. února 1919. Zpravodaj oznámil k této otázce usnesení většiny právního výboru, na jehož základě byla předloha stažena a vrácena do výboru, aby se k ní mohla vyjádřit vláda.¹⁶⁶

Pozastavme se ještě u některých aspektů důvodové zprávy, která byla nastíněna v úvodu této kapitoly, k původnímu vládnímu návrhu manželské novely, kdy přijatá verze manželské novely se od původního návrhu výrazně lišila.¹⁶⁷

V důvodové zprávě mimo jiné je probírána problematika sňatku. Hovoří se zde, že civilní sňatek je podmínkou platného manželství v Uhrách, ve Francii, Itálii, Nizozemsku, Švýcarsku, Rumunsku, Portugalsku, Německu, některých státech jihoamerických a v Rusku. Zároveň je zde představen proces uzavření civilního nebo církevního sňatku v některých státech. Ryze církevní sňatek je dle důvodové zprávy uplatňován v Srbsku, v Norsku pro příslušníky státní církve, s některými výjimkami ve Švédsku a Dánsku.

Dále se zde pravilo, že v Československé republice je nucený civilní sňatek zaveden na Slovensku, kde platilo právo uherské. Na ostatních území, pro které platil Všeobecný občanský zákoník rakouský, je pravidlem církevní sňatek a že sňatek civilní bylo možné uzavřít pouze za podmínek zákonem „zvláště vytknutých“. „Zaváděje nucený sňatek civilní pro všechny osoby bez rozdílu vyznání, návrh zákona následuje převážnou většinu států evropských, vyhovuje světské povaze naší republiky a činí značný krok ku předu na cestě vedoucí k rozluce státu od církví, která je programem stran pokrokových a již důrazně hlásá nynější president a tvůrce našeho státu.“

Z výše uvedeného je patrné, že původní návrh neobsahoval možnost církevního sňatku a zaváděl obligatorně civilní sňatek. Národní shromáždění ale

¹⁶⁶ KLABOUCH, J. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962, s. 164.

¹⁶⁷ Důvodová zpráva k zákonu č. 320/1919 Sb. z. a n., kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství. Vycházím z spcp.prf.cuni.cz/lex/320-19.htm.

v této formě zákon nepřijalo a ustavilo fakultativně též možnost církevního sňatku. Tak došlo k rozšíření možnosti církevní formy uzavření manželství i na Slovensko a později i na Podkarpatskou Rus. Původní návrh tak zejména neobsahoval v § 1 dovětek „a to buď občanské nebo církevní“, který pak poslanci Národního shromáždění doplnili do ustanovení § 1 manželské novely a tím změnili obligatornost civilní formy uzavírání sňatku plynoucího z návrhu na fakultativní možnost uzavření buď civilního, nebo církevního sňatku, podle vůle snoubenců.

V dalších měsících se pak návrh manželského zákona ocitl ve víru jednání politických sil. V protireformní kampani se projevovaly názory, že dojde k zavedení mnohoženství nebo práv mužů volně zapuzovat staré ženy a ženit se s mladšími. Docházelo také k podepisování různých petic, které žádaly ponechání dosavadní platné právní úpravy. V dubnu roku 1919 bylo veřejnosti oznámeno, že vláda je ochotna konzervativním a církevním kruhům ustoupit a ponechat vše při starém. Na to velmi ostře reagovali radikálové, kteří situaci ještě více vyhrotili. V této situaci vláda nemohla již couvnout a 15. května 1919 předložila v revolučním Národním shromáždění osnovu manželského zákona, ale v jeho kompromisní podobě.¹⁶⁸

Parlamentní debata k manželskému zákonu probíhala ve dnech 20. až 22. května 1919 v rozjitřeném ovzduší protikatolických bouří pražských radikálních sil, které kulminovaly stržením mariánského sloupu na Staroměstském náměstí a v demonstracemi proti svatojánským procesím. Katolickým poslancům se ovšem nevyplatil paušálně odmítavý postoj k předloze. Např. popírání pravomoci revolučního Národního shromáždění o takovém zákonu vůbec jednat bylo krajně nešťastné. Proto také oproti návrhu dosáhli jen zavedení fakultativního církevního sňatku a úředního, kdy si snoubenci mohli vybrat uzavření sňatku buď v kostele, nebo v českých zemích na okresním nebo obecním úřadě.¹⁶⁹

Celkovým výsledkem jednání bylo přijetí vládního návrhu odhlasovaného v revolučním Národním shromáždění dne 22. května 1919 jako zákona č. 320/1919 Sb. z. a n., kterým se měnilo ustanovení Všeobecného občanského zákona o

¹⁶⁸ KLABOUC, J. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962, s. 165.

¹⁶⁹ KLABOUC, J. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962, s. 165.

obřadnostech manželské smlouvy, o rozluce a o překážkách manželství. Manželská novela nebyla juristicky typickou novelou, neboť sice zrušila příslušná ustanovení Všeobecného občanského zákoníku, ale nové paragrafy nezačlenila do jeho platné verze.¹⁷⁰

Počáteční ustanovení zákona upravovala veřejné oznámení o záměru uzavřít manželství.¹⁷¹ Oproti předcházející úpravě se jednalo se o tzv. vyhlášky,¹⁷² a to buď prováděnou formou civilní, nebo formou církevní.¹⁷³ Vyhlášky, které představovaly oznámení budoucího manželství, musely obsahovat jméno a příjmení obou snoubenců, jejich místo narození, stav a bydliště a také připomenutí, aby každý, kdo by věděl o nějaké překážce k uzavření manželství, ji oznámil.¹⁷⁴

Občanské vyhlášky náležely do kompetence okresního politického úřadu, ve městech s vlastním statutem pak do kompetence obecního úřadu a na Slovensku do kompetence matrikáře. Místně příslušný byl úřad, v jehož obvodu měli snoubenci řádné bydliště. Pokud měl každý ze snoubenců řádné bydliště v obvodu jiného úřadu, vykonaly vyhlášky oba úřady. Vyhlášky bylo nutné vyvěsit veřejně na úřední oznamovací desce a k dožádání také na úřední desce v obci, ve které měli snoubenci řádné bydliště. V případě, že se u politického okresního úřadu konaly pravidelné úřední dny, mělo být manželství vyhlášeno také ústně v některý úřední den nebo i ve více těchto úředních dnech. Přivolení k manželství bylo možné prohlásit teprve, když vyhlášky visely na úředních deskách příslušných politických i obecních úřadů alespoň po dobu deseti dnů.¹⁷⁵

Pokud některý ze snoubenců nebydlel ve svém bydlišti alespoň po dobu šesti neděl, muselo se s vyhláškami posečkat, až tato doba uplyne nebo se manželství muselo vyhlásit v obci, kde snoubenec naposled bydlel po dobu alespoň šesti neděl.¹⁷⁶ K platnosti vyhlášek a na ní závislé platnosti manželství postačovalo, když vyhlášky visely na úředních deskách úřadů alespoň po dobu pěti dnů.¹⁷⁷ Pokud

¹⁷⁰ Viz VESTPHALOVÁ, L. Historicko-právní pohled na rozvod manželství. In: BUBELOVÁ, K. (ed.). *Pocta Eduardu Vlčkovi k 70. Narozeninám*. Olomouc 2010, s. 468.

¹⁷¹ §§ 1-7 zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

¹⁷² Dřívější právní úprava používala terminologického výrazu „ohlášky“.

¹⁷³ § 1 zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

¹⁷⁴ § 2 zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

¹⁷⁵ § 3 zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

¹⁷⁶ § 4 zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

¹⁷⁷ § 5 zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

snoubenci neuzavřeli manželství do šesti měsíců od posledního dne vyhlášky, musela se vyhláška opakovat.¹⁷⁸

Ustanovení manželské novely poskytovalo snoubencům právo požádat o zkrácení lhůty vyhlášek, nebo dokonce o jejich úplné prominutí. Avšak zkrácení lhůty vyhlášek bylo možné pouze z důležitých důvodů a prominutí vyhlášek jen když věc byla naléhavá nebo šlo o osoby, o kterých se mělo za to, že již byly manžely. V obou těchto případech musely však strany potvrdit, že jim není povědomá žádná překážka zamýšleného manželství. Nedostatek tohoto potvrzení nebyl ale na překážku účinnosti prominutí.¹⁷⁹

Zkrácení lhůty vyhlášek náleželo do kompetence politického okresního nebo obecního úřadu. Vyhlášky pak mohl prominout politický úřad druhé stolice, pokud zde však hrozilo blízké nebezpečí smrti, mohl vyhlášky prominout politický úřad okresní nebo obecní. Na Slovensku tato práva náležela do kompetence župana. Vyhlášek nebylo zapotřebí, pokud byla prominuta překážka po uzavření manželství, ale přivolení k manželství bylo nutné znovu prohlásit.¹⁸⁰

Zákonem byla stanovena fakultativní občanská forma k sňatku k církevní formě sňatku bez ohledu na příslušnost snoubenců ke státem uznané náboženské společnosti nebo církvi. Manželskou novelou byl tak odstraněn rozdíl vyplývající z povahy vyznání manželů a došlo ke sjednocení manželského práva pro všechny konfese.¹⁸¹

V případě vztahu těchto obou forem uzavření manželství stanovil zákon tak,¹⁸² že snoubencům bylo výslovně přiznáno právo uzavřít církevní sňatek, i když již byl vykonán občanský sňatek. Opačně, tj. zda bylo možné uskutečnit občanský sňatek, který by následoval po církevním, manželská novela neupravovala. K potencionálnímu souběhu sňatků bylo ze strany právních teoretiků dovozováno,

¹⁷⁸ § 6 zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

¹⁷⁹ § 7 zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

¹⁸⁰ § 7 zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

¹⁸¹ Viz § 25 zákona č. 320/1919 Sb. z. a n. Tímto ustanovením byla zrušena všechna ustanovení Všeobecného občanského zákoníku, která stanovovala rozdíly v manželském právu dle náboženského vyznání.

¹⁸² §§ 8-12 zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

že pokud došlo k uzavření civilního sňatku, tak byl dán průchod smluvní stránce manželství a následný církevní obřad měl pouze povahu sakrální. Pokud byl jako první vykonán církevní obřad, nesl sebou zároveň také smluvní prvek a nebylo ho třeba opakovat ve světské podobě.¹⁸³

Přivolení k manželství se prohlašovalo před přednostou politického okresního nebo obecního úřadu nebo jeho zástupcem, na Slovensku před matrikářem, za přítomnosti dvou svědků a přísězného zapisovatele. Příslušný byl úřad, který vyhlásil manželství. Před úřadem, který nebyl místně příslušný, bylo možné přivolení prohlásit pouze ke zmocnění místně příslušného úřadu.¹⁸⁴

Uzavřít manželství mohl za budoucího manžela i jeho zástupce. K tomu se však vyžadovalo povolení politického úřadu druhé stolice a na Slovensku župana. Osoba, s kterou mělo být manželství uzavřeno, musela být v plné moci přesně označena. Pokud plná moc tyto náležitosti neobsahovala, bylo manželství neplatné. Pokud zmocnitel odvolal plnou moc dříve, než bylo manželství uzavřeno, bylo manželství považováno za neplatné. Avšak zmocnitel dle zákonného ustanovení musel nahradit všechnu škodu, kterou tímto odvoláním způsobil.¹⁸⁵ O uzavření manželství se zřizoval zápis, který podepisovali kromě manželů oba svědkové a obě úřední osoby. Na zřízení zápisu a jeho úpravě nebyla závislá platnost manželství.¹⁸⁶ O uzavřeném manželství vedly politické okresní a obecní úřady a na Slovensku matrikář knihy sňatků, a na požádání vydávaly z nich úřední vysvědčení.¹⁸⁷

Pokud si snoubenci přáli uzavřít pouze církevní sňatek, konaly se vyhlášky a oddávky u příslušného duchovního správce. Při smíšeném náboženství snoubenců se vyhlášky konaly u obou duchovních správců, oddávky u jednoho z nich nebo u obou podle vůle snoubenců. Vyhlášky se konaly před věřícími při bohoslužbě o třech zasvěcených dnech. K platnosti manželství bylo zapotřebí alespoň jedné

¹⁸³ ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi*. Praha 1935, s. 595.

¹⁸⁴ § 8 zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

¹⁸⁵ § 9 zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

¹⁸⁶ § 10 zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

¹⁸⁷ § 11 zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

vyhlášky. V případě církevních vyhlášek a oddavek platila stejná ustanovení jako pro světské vyhlášky a oddavky.¹⁸⁸

Manželskou novelou byla zavedena rozluka pro všechna trvající manželství, i pro manželství, která byla uzavřena podle dřívější právní úpravy obsažené ve Všeobecném občanském zákoníku. Ve věcech rozluky manželství právní teorie rozlišovala mezi tzv. absolutními¹⁸⁹ důvody rozluky a tzv. relativními¹⁹⁰ důvody rozluky manželství. Dále bylo možné rozlišovat důvody rozluky dle toho, zda předpokládaly zavinění jednoho z manželů nebo zda platilo bez ohledu na ně a dále na důvody subjektivní a objektivní, tj. podle toho, zda bylo možné důvod prokázat bez ohledu na subjektivní pocity toho kterého manžela.¹⁹¹

Podle ustanovení manželské novely bylo možné rozloučit každé manželství,¹⁹² bez ohledu na náboženství, a to pouze na základě taxativně vymezených rozlukových důvodů. Rozluku bylo možné vyslovit, pokud se druhý manžel dopustil:

- cizoložství;
- pokud byl právoplatně odsouzen do žaláře nejméně na tři léta, nebo na dobu kratší, avšak méně na tři léta, nebo na dobu kratší, avšak pro trestný čin vyšlý z pohnutek nebo spáchaný za okolností svědčících o zvrhlé povaze;
- opustil-li svého manžela zlomyslně a nevrátil se na soudní vyzvání do šesti měsíců či nebyl pobyt manžela znám;
- ukládal-li druhý manžel o manželův život nebo zdraví;
- nakládal-li jím vícekrát zle, těžce mu ubližoval nebo opětovně ho urážel na cti;
- vedl-li zhýralý život;
- pro trvale nebo periodicky probíhající duševní chorobu, trvající po dobu tří let, pro těžkou duševní degeneraci vrozenou či získanou, čítaje v ní

¹⁸⁸ § 12 zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

¹⁸⁹ Viz důvody uvedené v § 13 písm. a) až g), vyjma písm. b) druhá věta zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

¹⁹⁰ Viz důvody uvedené v § 13 písm. b), h), i) zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

¹⁹¹ ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi*. Praha 1935, s. 631-632.

¹⁹² § 13 zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

- těžkou hysterií, pijáctví nebo navyklé nadužívání nervových jedů, trvající po dobu dvou let; pro padoucnici, trvající alespoň rok s nejméně šesti záchvaty v roce nebo s přidruženou duševní poruchou;
- nastal-li tak hluboký manželský rozvrat, že na manželech nebylo možné spravedlivě považovat, aby setrvali v manželském společenství;
 - pro nepřekonatelný odpor.

V případě rozluky pro nepřekonatelný odpor bylo možné žalobě vyhovět pouze v případě, že se k ní připojil i druhý z manželů. Ale také v tomto případě, zákonné ustanovení stanovilo, že není třeba hned rozluku povolovat i při souhlasném projevu obou manželů, a napřed uznávat rozvod od stolu a lóže a to třeba i vícekrát.¹⁹³ Účelem tohoto postupu bylo, aby manželé žili odloučeně a v tomto období si rozmyslili, zda chtějí manželství skutečně ukončit.¹⁹⁴ Dobrovolná rozluka, při které by se soud vůbec netázal po příčinách, nebyla zákonem připuštěna. Rozlišovala se jen rozluka, o kterou žádali shodnou vůlí oba manželé, a rozluka, o kterou žádal pouze jeden z manželů, a nebylo rozhodné, zda proti vůli druhého manžela nebo mimo ni.¹⁹⁵ Jak bylo výše naznačeno, jediným rozlukovým důvodem, ke kterému bylo zapotřebí souhlasu obou manželů, byl nepřekonatelný odpor. V ostatních rozlukových důvodech nemusel být rozvrat manželství dokazován. Dokazována byla pouze skutečnost, na níž se zakládal rozlukový důvod.

V případě důvodu nepřekonatelného odporu byl považován hluboký odpor mezi manžely navzájem nebo jednoho z nich proti druhému, který spočíval na mravním nebo tělesném podkladu, který nebylo možné ničím překonat.¹⁹⁶ Nepřekonatelný odpor představoval specifický druh hlubokého rozvratu manželství. Tento rozlukový důvod byl zejména subjektivního charakteru, přičemž nebyla ale v některých případech vyloučena jeho objektivní povaha. Vzhledem ke kvalifikaci tohoto rozlukového důvodu nebyla vyžadována vina a zavinění jednoho z manželů bylo naprosto irelevantní. Materiální předpoklad žaloby představoval

¹⁹³ § 13 písm. i) zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

¹⁹⁴ SVOBODA, E. *Rodinné právo československé*. Praha: Československý kompas, 1946, s. 48.

¹⁹⁵ SVOBODA, E. *Rodinné právo československé*. Praha: Československý kompas, 1946, s. 47.

¹⁹⁶ SVOBODA, E. *Rodinné právo československé*. Praha: Československý kompas, 1946, s. 47.

souhlas druhého manžela, přičemž tento souhlas musel mít všechny náležitosti projevu vůle.¹⁹⁷

Nepřekonatelný odpor musel být v rámci dokazování prokázán. Pro jeho prokázání mohly být využity všechny důkazní prostředky, vyjma výslechu stran.¹⁹⁸ Jako důkaz tvrzených skutečností tak přísežné výpovědi manželů, jakožto účastníků řízení, nemohly sloužit.¹⁹⁹

Manželskou novelou bylo stanoveno,²⁰⁰ že pokud bylo manželství soudně rozvedeno, mohl každý manžel, pokud nechtěl žalovat o rozluky z jiného důvodu uvedeného v § 13, žalovat o rozluky pro nepřekonatelný odpor. Tuto žádost bylo možné podat až po uplynutí jednoho roku od provedení soudního rozvodu a manžely nebylo obnoveno manželské společenství. Pokud šlo o manželství, která byla rozvedena již před vydáním manželské novely, bylo možné podat žádost o rozluky, pokud uplynulo šest měsíců od provedení soudního rozvodu a manželé neobnovili manželské společenství.

Zároveň podle ustanovení manželské novely ve sporech o rozluky manželství pro nepřekonatelný odpor předchozí rozvod odpadal podle § 13 písm. i),²⁰¹ pokud byli již manželé soudně rozvedeni a uplynul od této doby jeden rok, aniž obnovili manželské společenství, tj. soud nemusel manželství rozvádět a rozluky pro nepřekonatelný odpor prohlásit. Pokud uplynuly tři roky od provedení soudního rozvodu, pokládal se tvrzený nepřekonatelný odpor za prokázáný, pokud výsledky ústního jednání tomu neodporovaly. V tomto případě po provedení dokazování nezbývalo soudu nic jiného, než manželství rozloučit, neboť nepřekonatelný odpor byl v takovém případě považován za prokázáný i v situaci, kdy by výsledky řízení měly svědčit o opaku.²⁰²

¹⁹⁷ ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi*. Praha 1935, s. 639.

¹⁹⁸ Podle §§ 371-383 civilního řádu soudního. Viz ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi*. Praha 1935, s. 641.

¹⁹⁹ SVOBODA, E. *Rodinné právo československé*. Praha: Československý kompas, 1946, s. 47.

²⁰⁰ § 15 zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

²⁰¹ § 18 zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

²⁰² SVOBODA, E. *Rodinné právo československé*. Praha: Československý kompas, 1946, s. 48.

Manželskou novelou byly stanoveny promlčecí lhůty u jednotlivých důvodů pro podání žaloby. V případech cizoložství²⁰³ a v případě, kdy druhý manžel ukládal o manželův život nebo zdraví,²⁰⁴ byla stanovena promlčecí lhůta do jednoho roku ode dne, kdy se manžel dozvěděl o cizoložném nebo úkladném činu druhého manžela. V případě, kdy byl manžel pravomocně odsouzen do žaláře nejméně na tři léta, nebo na dobu kratší, avšak méně na tři léta, nebo na dobu kratší, avšak pro trestný čin vyšlý z pohnutek nebo spáchaný za okolností svědčících o zvrhlé povaze,²⁰⁵ byla stanovena promlčecí lhůta do jednoho roku ode dne, kdy se manžel dověděl o jeho odsouzení.²⁰⁶

Dále se žalobní právo promlčovalo v případech cizoložství²⁰⁷ a v případě, kdy druhý manžel ukládal o manželův život nebo zdraví,²⁰⁸ pokud uplynulo ode dne spáchaného činu pět let.²⁰⁹ Žalobní právo se pomíjelo také odpuštěním. Pokud se ale vinný manžel provinil opět, nebo dozvěděl-li se manžel, který odpustil, o jiné nastalé skutečnosti před odpuštěním a k nároku na rozluky opravňující, mohl se k odůvodnění rozluky dovolávat i skutečností odpuštěných.²¹⁰

I po přijetí manželské novely nadále zůstala zachována v procesním právu dvojkolejnost řízení v manželských věcech. Řízení o rozluce manželství bylo jak sporné podle civilního soudního řádu, tak nesporné podle příslušných předpisů, kterým po roce 1931 byl zákon č. 100/1931 Sb. z. a n., o základních ustanoveních soudního řízení nesporného. Manželské právo se také nedočkalo v nově vzniklém státě jednotné úpravy. Dle § 30 manželské novely pro Slovensko a Podkarpatské Rusy platila pouze její dílčí ustanovení.²¹¹

Za první Československé republiky existovala rozsáhlá judikatura týkající se případů rozluky manželství, a z kterých je patrna rozdílná podoba jednotlivých manželských kauz. Uvedena bude příkladmo alespoň jedna kauza rozvodového

²⁰³ § 13 písm. a) zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

²⁰⁴ § 13 písm. d) zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

²⁰⁵ § 13 písm. b) zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

²⁰⁶ § 14 písm. a) zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

²⁰⁷ § 13 písm. a) zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

²⁰⁸ § 13 písm. d) zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

²⁰⁹ § 14 písm. b) zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

²¹⁰ § 14 písm. c) zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

²¹¹ Jednalo se o ustanovení § 1-12, § 25 odst. 1, § 26 a § 29.

řízení,²¹² ve kterém se setkáváme s terminologickými výrazy a instituty právě v manželském právu tehdy uplatňované.

Dne 21. června 1935 došla Krajskému soudu civilnímu v Praze žaloba profesora JUDr. Friedricha A., zastoupeného JUDr. Josefem Mikulou, advokátem v Praze 2, proti jeho choti dr. Marii A., roz. Stehlíkové na rozvod manželství od stolu a lože z viny žalované, jež měla navíc žalobci pod exekucí zaplatit do čtrnácti dnů náklady sporu.

Žalobce v dokumentu líčil, že s žalovanou uzavřel dne 28. října 1933 ve farním kostele sv. Antonína v tehdejší Praze VII sňatek. Manželství ovšem nebylo již od počátku šťastné. Z textu dokumentu vyplývalo, že příčinou byla matka univerzitního učenice, která se po smrti otce nastěhovala do vily manželů a žila s nimi ve společné domácnosti. Přítomnost matky, na niž byl muž značně fixován, se stala základem většiny tenzí a sporů. V optice žalobce se jednalo o jednoznačnou vinu mladé paní, která se cítila omezována, vilu na Ořechovce nazývala kobkou, s opovržením hovořila o předmětech, které si pan profesor přinesl z domova a měl k nim citový vztah, a projevovala zřetelné nesympatie ke své tchýni. Napětí kulminovalo o prvních Vánocích, které si paní Marie přála strávit, jak byla zvyklá, ve společnosti svých rodičů, a když se tak nestalo, o Božím hodu vánočním k nim odešla a pobyla u nich celkem deset dnů. Tehdy prý poprvé padlo slovo rozvod. Další stížnosti směřovaly k tomu, že paní doktorka svého muže zesměšňovala a napsala také rým šprým, který měl charakterizovat manžela a v širším kontextu univerzitní profesory vůbec: „Vezmi pytel pitomosti, ze slona stehenní kosti, k tomu mozek z idiota a lakota hodná Skota“, jímž se cítil velice dotčen.

Další příhoda se týkala večere, k níž měl pedagog dostat pouze dva párky, a když upozornil, že je to málo a že jí musí zbývat peníze na domácnost, měla žena upadat do mdlob a opět odejít k rodičům. Vyličen byl i hysterický výjev, který se odehrál na prahu jejich bytu, kde mu měl otec choti říci: „Ty chlape sprostý, my Tě zničíme. Ty přijdeš do blázince, chcípneš v pastoušce, o všechno přijdeš.“

²¹² Cituji doslovně J. Šoušu, který tuto kauzu interpretoval v ADAMOVÁ, K., RIEGROVÁ, B., SKŘEJPKOVÁ, P., SOUKUP, L. ŠOUŠA, J. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Praha 2005, s. 165-168.

Žalovaná pak svého muže vystrčila ze dveří a zavřela je za ním. Vše měla opět doprovázet slova o rozvodu.

Po návratu do vily na Ořechovku měla paní Marie znovu narušovat rodinný klid jedovatými poznámkami a špičkováním o tchyni, snižovat povolání svého chotě apod. a několikrát odejít na přechodnou dobu k rodičům na Letnou. K dílčímu vyhocení vztahu došlo po návratu z prázdnin 1934, kdy profesor odjel se svojí matkou na čtrnáct dnů do Mariánských Lázní, což jeho žena nedobře nesla a neodpustila si poznámku, že tam „bude mít svoji matku jako ženu“. Dne 17. září 1934, když si večer u stolu zpíval, byla žalovaná natolik iritována jeho „hudební produkcí“, že ho oběma rukama přiškrtila, až omdlel a měl „oči v sloup“. Další konflikt následoval cestou do tanečních pro dospělé, kdy diskuse manželů o úpravě rodinného práva skončila hádkou, po níž si paní doktorka začala balit doma kufry a prohlašovala, že odejde a už se nevrátí.

Kulminovaly se také kolize s tchýní, kdy se dámy střetly kvůli nadměrné spotřebě kakaa a úpravě zahrady. Mladá paní manželovi měla připomínat, jak by bylo krásné, kdyby byli sami, a to slovy: „No počkej, Bidi, však se toho brzy dočkáme.“ Domněnka, že tím myslí smrt jeho matky, ho natolik pobouřila, že se nemohl na svoji choť po celý den ani podívat. Vrcholem se měla stát kauza s milencem, když žalovaná manželovi oznámila, že chce být jen jeho duchovní manželkou. Do měsíce mu podá důkaz, že si našla milence, přinese mu domů děťátko, a co on bude moci říkat. Večer ho pak nutila, aby podepsal text „Slavnostně slibuji, že nebudu ničeho namítat proti tomu, když Máni si opatří milence!“ V tomto směru měla i pokračovat v době, kdy si hledala místo a při shánění nutných protekcí tvrdila, že dostane místo, s nímž je spojené ježdění po Čechách, a milenec že bude jezdit s ní.

Rodinné rozepře skončily tím, že se žena zamkla v ložnici, kam odmítla muže pustit, nechala si tam nosit jídlo a přestala s ostatními členy rodiny komunikovat. Manžel se pak uchýlil do pokoje své matky, kde se ráno po jedné noci jeho žena zmocnila prostěradel a služebné řekla, že je nechá v chemickém ústavu podrobit zkoušce a poté že vypukne velký skandál a kameloti budou vykřikovat jména manžela a tchýně na všech nárožích.

Dne 20. dubna 1935 pak poslala panu profesorovi na fakultu doporučený dopis, v němž ho vinila z incestu, kritizovala jeho vědeckou činnost a hrozila mu znemožněním v akademické obci, neboť se podle ní měl dostat za katedru „tragickým omylem“. V závěru dokumentu F. A. dokládala, že s ním žalovaná opakovaně „zle nakládala, hrubě ho na cti urážela, obviňujíc ho křivě z vymyšleného zločinu, nadávala mu, vyhrožovala mu skandály a zničením existence. Soužití s ní je naprosto nemožné, neboť svým jednáním způsobila naprostý rozvrat manželství.

Protistrana existenci popisovaných skutků nepopírala, ale vykládala je „klasicky“ pro takové kauzy, tj. ze svého zorného pole – neboli „přesně naopak“, s přesvědčením, že hlavním viníkem rozvratu je pan profesor. V úvodu odpovědi paní Marie A. tvrdila, že „pan žalobce je muž úchylný. Byl jedináček. Jeho matka nemá nad něho a nevypěstovala v něm zábranných představ.“ Tuto skutečnost zdůvodňovala právě vztahem matky a syna, který se s ní měl mazlit jako malé dítě, ale dokázal se k ní chovat i značně hrubě.

Za příčinu všech nepříjemností paní profesorová považovala skutečnost, že matka učence sice přála jejich sňatku, ale že syna chtěla mít nadále pouze pro sebe a na novomanželku žárlila. Ještě před svatbou řekla otci paní doktorce: „Už aby to bylo, já s ním nemohu vydržet, křičí a dupe na mě, že mám strach, aby se nezbláznil.“ Po přestěhování do společné vily ovšem svého syna hájila a omlouvala, že „odjakživa při každé příležitosti křičel a dupal, ale nemyslel to vážně“. Kromě toho měl mít pan profesor přehnané obavy, aby manželství nezhoršilo jeho zdravotní stav.

„Starožitnosti“, na nichž zasloužilý pedagog lpěl, měly být lahvičky od léků, rezavé hrnce, rozbité nádoby atp. Nepříjemnost o prvních Vánocích objasňovala mužovu lakotu, neboť se na Vánoce těšila, ale manžel se mrzutě rozkřikl: „To jen hloupí lidé si vymysleli takové příležitosti jako vánoce, velikonoce a svátky. To je jen pro obchodníky. Už kdyby to bylo pryč.“ Matka ho v těchto názorech podporovala. U urážek a zesměšňování se mělo jednat pouze o žerty a anekdoty zaměřené zejména na zapomnětlivost pánů profesorů, které prý

žalobce sám rád vykládal a svoji choť povzbuzoval, aby kreslila karikatury jeho kolegů, zcela v intencích. Homo homini lupus, femina feminae lupior, professor, professori lupissimus! Sama pak vzpomínala na univerzitního učitele, který vyděšené posluchače prvního semestru trápil svojí proslavenou definicí manželství ve střeoevropském právu ve znění: „Když se žena rozpáše a oba společná pokrývka zahalí.“

U pohrůžky milencem paní doktorka vysvětlovala, že se snažila vyvolat žárlivost, ale toto úsilí stejně nemělo účinek, a tvrdila, že ctihodný pedagog se v loži k ničemu neměl a musil se spokojit se zkušeností, že „ante portas“ nebývá jen Hannibal. Příhodu s párky vysvětlovala spokojeností muže s její péčí o domácnost, která se však radikálně změnila po přistěhování matky, jež začala upozorňovat svého syna, že po různých jídlech může mít zažívací potíže, a dále, že jí musí zbývat peníze na domácnost, které by měla vrátit. Na stravu, mzdu služebné, prádlo apod. dostávala od muže 1 400 Kč měsíčně a ten jí navíc začal vyčítat, že jí musí žít.

Stěžovala si také, že se již dvakrát nervově zhroutila, čehož měl být vinen pan profesor, který „pouštěl uzdu svým rozmarům a bezuzdnosti, podporován matkou“. Při první příležitosti měla manžela skutečně chytit za krk, což však kompenzovala skleničkou koňaku, při druhé příležitosti vykládal při cestě tramvají, že „žena se jen válí, nic nedělá a muž jí musí žít“. Proto také se rozhodla najít si zaměstnání, získat vlastní prostředky a nezávislost. Po jejím nástupu do práce se z jejího hlediska situace ve vile ještě zhoršila. Bylo jí rovněž manželem řečeno, že mu musí hradit 140 Kč, které mu v případě zaměstnání manželky strhnou. Vzhledem ke všem skutečnostem soudu navrhovala, aby žaloba byla zamítnuta a žalobce odsouzen k úhradě nákladů sporu do 14 dnů pod exekucí.

Oba texty byly natolik burleskní, že bylo jasné, že pokud by se něco ze „špinavého prádla“ ve vile na Ořechovce dostalo na veřejnost, došlo by ke skandálu, který by ve svých důsledcích poškodil oba zúčastněné. Nakonec hlavy poněkud vychladly a v závěrečném soudním stání, kdy se dne 20. května 1936 „poplatně jednalo dvě půlhodiny“, byl již přednesen umírněný návrh na rozlučku manželství sporných stran bez viny manželů z důvodu „různosti povah“, což se také stalo a tím společné martyrium pana profesora a paní doktorky skončilo.

3. Zákon o rodině 1949

Zákon o právu rodinném č. 265/1949 Sb. byl uvozen preambulí a rozdělen do tří hlav. Institutu manželství se dotýkala Hlava první ve svých ustanoveních § 1-14.

3.1. Pojem manželství

Od dosavadní právní úpravy se zákon lišil nejen po obsahové ale i po formální stránce. Byl uvozen preambulí, kde manželství bylo charakterizováno jako dobrovolné a trvalé společenství muže a ženy. Manželství již nebylo pojímáno jako smluvní vztah snoubenců.

Je zcela patrné, že ze strany tehdejšího zákonodárce se do ustanovení institutu manželství promítla snaha postavit existenci a fungování manželství (a potažmo rodiny) co nejméně pod kontrolu státu. To podpořil i výrok při tvorbě a přijetí tohoto zákona tehdejšího ministra spravedlnosti dr. Čepičky, který pronesl dne 7. prosince 1949 na 37. schůzi Národního shromáždění při jeho projednávání, kdy prohlásil „Jestliže manželství přestává být soukromou záležitostí, je třeba, aby si stát od samého jeho vzniku zajistil účast.“²¹³

Zákon stanovil obligatorní civilní sňatek, avšak v původní osnově zákona bylo zakotveno ustanovení o náboženských obřadech, konkrétně v § 7. S ohledem na úmysl definitivně a jasně zakotvit prvořadý význam občanského sňatku, bylo jeho znění následovné: „Sňatkové obřady náboženské se nedovolují před uzavřením manželství podle tohoto zákona“.²¹⁴ Uvedené ustanovení se tak před schvalováním návrhu zákona o právu rodinném v Národním shromáždění stalo právně i politicky sporným a pro jeho případný vážný ideologický dopad vyžadovalo ještě rozhodnutí předsednictva ÚV KSČ. To vzhledem na rozpor s ústavou z roku 1948 doporučilo zmínku o náboženských obřadech změnit. To se také stalo, kdy původní jeho znění

²¹³ Zpráva výboru ústavně-právního k vládnímu návrhu zákona o právu rodinném. Digitální knihovna NS RČS 1948-1954 – stenoprotokoly, 37. schůze, část 5/10, s. 1.

²¹⁴ Vládní návrh zákon o právu rodinném, tisk 378. Digitální knihovna Poslanecké sněmovny. NS RČS 1948-1954 – tisky, www.psp.cz.

se škrtklo a nahradilo se novým zněním:²¹⁵ „Náboženské sňatky se dovolují, smí se však vykonat až po uzavření manželství podle tohoto zákona.“

Výslovná formulace ustanovení zákona o rodině o dovození provádět náboženské sňatkové obřady bylo často využíváno jako důkaz,²¹⁶ že stát nesměruje proti náboženství, ani proti církvi náboženskými společnostmi. Pokud by tomu tak bylo, náboženské obřady by zakázal a případně je i trestal. Navíc se zde projevoval argument, že stát mezi příslušníky jakékoliv církve, osobami nábožensky přesvědčenými jako i nevěřícími či dokonce odpůrci víry nečiní žádné rozdíly a považuje je za sebe rovné, pokud jde o manželství, formu jeho uzavření i o úřední evidenci manželství.²¹⁷

3.2. Vznik manželství

Manželství se uzavíralo souhlasným prohlášením muže a ženy před místním národním výborem, že spolu vstupují v manželství.²¹⁸ Z dikce zákonného ustanovení implicitně vyplývalo, že manželství nebylo a priori uzavíráno jako právní vztah mezi dvěma snoubenci, ale jako vztah mezi snoubenci a státem. K tomuto závěru přispívala i preambule zákona o právu rodinném, ve které bylo manželství označeno jako „dobrovolné a trvalé životní společenství muže a ženy, založené zákonným způsobem, které jako základ rodiny bude sloužit zájmům všech jejích členů i prospěchu společnosti v souladu s jejím pokrokovým vývojem“.

Zákoník o rodině prosadil zásadu obligatorního civilního sňatku²¹⁹, který musel být uzavřen před věcně a místně příslušným místním národním výborem. U jiného národního výboru bylo možné uzavřít manželství jen ze závažných příčin, které ale byly posuzovány místně příslušným národním výborem.²²⁰ Pokud by tedy nebylo prohlášení snoubenců vykonané před orgánem státní moci, tj. před

²¹⁵ Zpráva výboru ústavně-právního k vládnímu návrhu zákona o právu rodinném, tisk 378. Digitální knihovna NS RČS 1948-1954 – tisky, <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/037schuz/s037006.htm>.

²¹⁶ § 7 zákona č. 265/1949 Sb.

²¹⁷ TUREČEK, J. Občanský sňatek. *Právník*. 1950, č. 2-3, s. 81.

²¹⁸ § 1 zákona č. 265/1949 Sb.

²¹⁹ Avšak provedení církevního obřadu nebylo manželům zakázáno, mohl být ale proveden po obřadu občanském, bez jakýchkoliv právních účinků. Viz § 7 zákona č. 265/1949 Sb.

²²⁰ § 2 zákona č. 265/1949 Sb.

předsedou místního národního výboru nebo před funkcionářem či zaměstnancem tohoto orgánu, kterého předseda touto funkcí pověřil, manželství by vůbec nevzniklo.²²¹

Duchovní, který by vykonal náboženský obřad dřív, než by mu snoubenci předložili oddací list o uzavření civilního sňatku před příslušným místním národním výborem, se dopouštěl protiprávního jednání. Dle trestního zákona,²²² toto jednání duchovního bylo považováno za trestný čin porušení zákona o rodině. V ustanovení trestního zákona bylo stanoveno, že „Kdo při výkonu své duchovní činnosti anebo podobné své náboženské funkce poruší, i z nedbalosti, ustanovení zákona o právu rodinném, zejména tím, že vykoná náboženské sňatkové obřady s osobami, které spolu neuzavřeli manželství, potrestá se odnětím svobody až na jeden rok.“²²³

Jelikož měl stát převzít plnou a ústavou zaručenou ochranu životního svazku muže a ženy, kterému se jako základu rodiny svěřovala obnova společnosti, považoval stát za nutné, aby měl vliv na úpravu manželství již od jeho vzniku.²²⁴

Zjednodušení uzavření manželství oproti předcházející právní úpravě představovalo zrušení dřívějších vyhlášek, které byly nahrazeny pouhým předložením příslušných dokladů, a výpisů z rodné matriky²²⁵. Zákonem o matrikách byl zaveden jednotný systém státních matrik, jako předpokladu k zavedení obligatorního civilního sňatku upraveného zákonem o právu rodinném. Vedením matrik a obstarávání úkonů, které s tím souvisely, byly napříště pověřeny místní národní výbory. Dosud veškeré církevní matriky byly zákonem prohlášeny za majetek státu a od 1. ledna 1950 přešly do správy národních výborů.

Povinností snoubenců bylo prohlášení, že je jim vzájemně znám jejich zdravotní stav a naopak, že si nejsou vědomi žádných okolností, které by uzavření

²²¹ § 1 odst. 2 zákona č. 265/1949 Sb.

²²² Zákon č. 86/1950 Sb. Hlava pátá pod názvem Trestné činy proti rodině a mládeži.

²²³ § 207 zákona č. 86/1950 Sb.

²²⁴ Viz důvodová zpráva k vládnímu návrhu o právu rodinném. Tisk 378. Národní shromáždění republiky Československé 1948-1954 – stenoprotokoly 37. Schůze. Digitální knihovna Poslanecké sněmovny, <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/037schuz/s037005.htm>.

²²⁵ Dle zákona č. 268/1949 Sb., o matrikách.

zamýšleného manželství vylučovaly.²²⁶ Zasnoubení zákon o právu rodinném nikde neupravoval.

Dle zákona byl sňatek uzavírán veřejně a slavnostně za přítomnosti dvou svědků, kteří zde nefigurovali jako svědci o řádném uzavřeném manželství a zachování všech zákonných náležitosti, nýbrž jako zástupci společnosti, která skrze ně brala uzavření společnosti na vědomí.²²⁷ Obdobně jako předcházející právní úprava připouštěl zákon možnost uzavřít manželství prostřednictvím zmocněnce vybaveného plnou mocí náležitě formy a obsahu, muselo se jednat ale o závažné příčiny.²²⁸

3.3. Manželství uzavírané v cizině, manželství uzavírané s cizincem

Ustanovení, které řešilo uzavírání manželství v cizině, se nacházelo v zákoně č. 266/1949 Sb., o zatímních změnách v některých občanských věcech právních. Způsobilost uzavřít manželství se mělo do budoucna řídit pro každého snoubence právním řádem státu, jehož byl příslušníkem.

Pokud byl alespoň jeden ze snoubenců československým občanem, bylo možné uzavřít manželství v zahraničí též před přednostou československého zastupitelského úřadu k tomu zmocněného. Přednosta úřadu mohl tímto úkolem pověřit některého úředníka svého úřadu.²²⁹ Pokud bylo takto uzavíráno manželství, neplatilo pak ustanovení § 1 odst. 2 zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném.²³⁰

V případě cizince, který chtěl uzavřít manželství v Československé republice, byl povinen předložit vysvědčení příslušného úřadu svého domovského státu, že nejsou známy okolnosti, které by uzavření zamýšleného manželství

²²⁶ § 3 zákona č. 265/1949 Sb.

²²⁷ ANDRLÍK, J., BLAŽKE, J. KAFKA, A. a spol. *Komentář k zákonu o právu rodinném*. Praha: Orbis, 1954, s. 39.

²²⁸ § 6 zákona č. 266/1949 Sb.

²²⁹ § 6 odst. 1 zákona č. 266/1949 Sb.

²³⁰ § 6 odst. 2 zákona č. 266/1949 Sb.

vylučovaly. Této povinnosti předložit vysvědčení mohl ale z důležitých důvodů cizince zprostit okresní národní výbor.²³¹

Nezletilému cizinci mladšímu šestnácti let, který zamýšlel uzavřít manželství v Československé republice a který se nemohl prokázat povolením potřebným se zřetelem k jeho věku podle zákonů státu, jehož byl příslušníkem, mohl povolit uzavření manželství československý soud. Pro toto řízení se ze zákona ustavil cizinci opatrovník, pokud tu neměl svého zákonného zástupce.²³²

Výše uvedená úprava se dočkala poměrně brzy podstatných změn, a to když byl přijat zákon č. 59/1952 Sb., o uzavírání manželství s cizinci. Tento zákon však přinesl v podstatě diskriminační změny a poměrně situaci uzavírání manželství s cizincem zkomplikoval. Dle tohoto zákona se totiž k uzavření manželství s osobou, která neměla československé státní občanství, požadoval souhlas ministerstva vnitra nebo orgánu, které ministerstvo pověřilo.²³³ Absence tohoto souhlasu znamenala, že manželství nevzniklo,²³⁴ a jednalo by se o tzv. zdánlivé manželství. Zákon č. 59/1952 Sb., o uzavírání manželství s cizinci byl zrušen až zákonem o rodině v roce 1964.

3.4. Překážky k uzavření manželství

Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném oproti předcházející právní úpravě obsažené ve Všeobecném občanském zákoníku z roku 1811 a manželské novele zákoně č. 320/1919 Sb. z. a n. omezil zákonné překážky manželství na základě stanovení čtyř podmínek, které způsobovaly neplatnost manželství.

Dle důvodové zprávy k zákonu o právu rodinném je konstatováno, že se jedná o starý a přežitý pojem tzv. překážek manželství, které měly své opodstatnění v kanonickém právu a i za kapitalizmu sloužily buržoasii jako vítaná možnost k snadnějšímu rozvazování spojení muže a ženy.

²³¹ § 6 odst. 3 zákona č. 266/1949 Sb.

²³² § 6 odst. 4 zákona č. 266/1949 Sb.

²³³ § 1 zákona č. 59/1952 Sb.

²³⁴ § 2 č. 59/1952 Sb.

Citovaná důvodová zpráva se sice výslovně distancovala od původních překážek, avšak právní úprava v zásadě kopírovala dříve známé a logicky podložené důvody, pro něž obecně i v minulosti nebylo možno uzavřít manželství. Okolnostmi, které znemožňovaly uzavření manželství, byla podle zákona o rodině bigamie, příbuzenství v pokolení přímém, vztah mezi sourozenci jakož i mezi osobami sešvagřenými v prvním pokolení. Jako podmínka pro vstup do manželství bylo požadováno duševní zdraví obou budoucích manželů a také nedostatek věku odůvodňoval zákaz uzavření manželství.²³⁵

3.4.1. Podmínka monogamie

Podmínky pro uzavření manželství byly seřazeny podle společenské důležitosti. Jako první podmínka byla zařazena podmínka monogamie. Manželství tak nemohlo být uzavřeno se ženatým mužem nebo s vdanou ženou. Neplatnost manželství se v tomto případě vyslovovala z úřední povinnosti. K výroku o neplatnosti takového manželství nedošlo, pokud dřívější manželství zaniklo nebo bylo prohlášeno za neplatné.²³⁶

3.4.2. Podmínka nepřibuzenského vztahu

Další podmínkou pro platné uzavření manželství bylo, aby snoubenci nebyli v blízkém nebo obdobném vztahu. Manželství nemohlo být uzavřeno mezi příbuznými v pokolení přímém, ani mezi osvojitelem a osvojencem, dokud osvojení trvalo. V těchto dvou případech neplatnost manželství se vyslovovala z úřední povinnosti. Dále mezi sourozenci a mezi osobami v přímém pokolení sešvagřenými. V posledním případě bylo možné povolit toto uzavření manželství ze závažných příčin. O neplatnosti manželství osob sešvagřených mohl žádat kterýkoliv z manželů.²³⁷ Oproti předcházející úpravě zde došlo k zúžení okruhu osob.

²³⁵ VESELÁ, R. Vývoj rodinného práva v letech 1945-1989. In: MALÝ, K., SOUKUP, L. (eds.). *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2004, s. 890.

²³⁶ § 8 zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném.

²³⁷ § 9 zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném

3.4.3. Podmínka duševního zdraví

Uzavřít manželství dle zákona o rodině nemohla osoba stížená duševní poruchou nebo nedostatečně duševně vyvinutá. Nebylo podstatné, zda došlo k soudnímu zbavení či omezení svéprávnosti snoubence, ale na jeho skutečném duševním stavu. Muselo se jednat o takovou duševní poruchu, která nebyla přechodné povahy, a která trvala v době uzavření manželství a nepominula do okamžiku, kdy bylo manželství prohlašováno za neplatné. O vyslovení neplatnosti manželství mohl zde žádat kterýkoliv z manželů.²³⁸

Uzavření manželství s osobou trpící duševní poruchou, nezpůsobovalo však vždy neplatnost takového manželství. V případě, že zdravotní stav osoby, která byla postižena duševní poruchou, byl slučitelný s podstatou a účelem manželství, mohl soud takovéto uzavření manželství povolit.²³⁹

3.4.4. Podmínka duševní a tělesné vyspělosti

Manželství nemohla uzavřít nezletilá osoba. Neplatnost manželství se vyslovovala z úřední povinnosti nebo na žádost kteréhokoliv z manželů. K výroku o neplatnosti takového manželství však nedošlo, jestliže manžel, který byl v době uzavření manželství nezletilý, již dovršil osmnáctý rok nebo jestliže manželka již otěhotněla.²⁴⁰

Ze závažných důvodů zákon dovoloval uzavřít manželství nezletilci staršímu než 16 let a podobná výjimka umožňovala existenci manželství, které bylo sice uzavřeno nezletilcem, ale na jehož dalším trvání měla „společnost oprávněný zájem“.²⁴¹

Při porušení všech výše uvedených podmínek manželství vzniklo, a bylo na soudu, aby vyslovil jeho neplatnost. Vyjma těchto zákonem taxativně

²³⁸ § 10 zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném.

²³⁹ § 10 zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném.

²⁴⁰ § 11 zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném.

²⁴¹ VESELÁ, R. Vývoj rodinného práva v letech 1945-1989. In: MALÝ, K., SOUKUP, L. (eds.). *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2004, s. 890.

vyjmenovaných podmínek počítal zákon i s dalšími náležitostmi manželství, které musely být při uzavření manželství splněny. Např. se jednalo o skutečnost, že manželství muselo být uzavřeno před místním národním výborem nebo v případě uzavření manželství s cizincem, musel tento mít povolení ministerstva vnitra. V případě porušení těchto podmínek manželství vůbec nevzniklo, bylo nicotné a jeho uzavřením nevznikly žádné právní následky.

3.5. Zánik manželství

Podle zákona manželství zanikalo smrtí jednoho z manželů, rozvodem a prohlášením manžela za mrtvého.²⁴²

3.5.1. Smrt

Důvod zániku manželství na základě smrti nebyl výslovně v zákoně uveden. S tímto výslovně uvedeným důvodem se setkáváme v zákoně č. 266/1949 Sb., o zatímních změnách v některých občanských věcech právních. Tímto zákonem bylo stanoveno, že manželství zanikalo v okamžiku pravomocného prohlášení jednoho z manželů za mrtvého.²⁴³ V tomto případě o výrok soudu o zániku manželství smrtí nebylo třeba žádat.

3.5.2. Rozvod

Z výše uvedeného byl pouze rozvod jako důvod zániku manželství výslovně uveden.²⁴⁴ Zákon o právu rodinném oproti předcházející úpravě již nerozlišoval mezi rozlukou a rozvodem a ani nepřebíral. Rozvod manželství terminologicky nastoupil na místo rozluky, představující trvalé ukončení manželského soužití s možností uzavření nového sňatku. Zároveň také přestal kazuisticky vyjmenovávat jednotlivé rozvodové důvody. Jediným obecně aplikovatelným rozvodovým důvodem byl určen trvalý a hluboký rozvrat manželství, který nastal z důležitých důvodů.

²⁴² § 30 zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném.

²⁴³ § 3 zákon č. 266/1949 Sb., o právu rodinném.

²⁴⁴ ČEŠKA, Z. *Československé rodinné právo*. Praha: Panorama, 1985, s. 68.

Muselo tedy dojít k objektivnímu rozvratu manželství,²⁴⁵ resp. musel být dán takový trvalý stav, který z hlediska zájmů společnosti nasvědčoval tomu, že manželství nebylo schopno plnit svou společenskou funkci, přičemž osobní rozvrat mezi manžely, vycházející z jejich vlastností, byl posunut do pozadí. Tedy při rozvodu se ohlíželo na zájmy společnosti, nikoliv osobní zájmy manželů. Proto bylo možné rozvést jen hluboce a trvale rozvrácené manželství, neschopné pokračovat v plnění své funkce.²⁴⁶

Rozhodování o rozvodu bylo ponecháno soudům. Jejím úkolem bylo posoudit, zda v konkrétním případě došlo k hlubokému a trvalému rozvratu manželství. Vedle zjišťování existence kvalifikovaného rozvratu bylo zachováno i zjišťování viny manžela,²⁴⁷ který jej výlučně zavinil. Manželství totiž nebylo možné rozvést, pokud s tím manžel, který nezavdal žádnou příčinu k rozvratu, nesouhlasil. Za výlučnou vinu se nepovažovalo, pokud se jednalo o důvod, který nešlo přičítat za vinu žádnému z manželů. Např. to mohla být duševní porucha či neplodnost jednoho z manželů.²⁴⁸ Rozvod manželství nemohl žádat ani ten z manželů, který rozvrat manželství výlučně zavinil, ledaže by druhý manžel s rozvodem souhlasil. Až novelou zákona o právu rodinném roku 1955 byl tento stav změněn.²⁴⁹

Novelou z roku 1955 bylo umožněno, aby soud rozvod povolil i proti vůli výlučně nevinného manžela v případě, že manželství bylo hluboce a trvale rozvráceno a již delší dobu neplnilo svůj společenský účel. Takovéto manželství bylo tehdejší právní teorií i praxí označováno za „manželství mrtvé“.²⁵⁰ Soud však byl nadále povinen dle vloženého ustanovení § 30 odst. 4 mít na zřeteli zájem společnosti. Posuzování zájmu společnosti někdy eskalovalo až do nedůstojného

²⁴⁵ Srv. HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. přepracované a doplněné vydání. Brno: MU Doplněk, 2006, s. 25.

²⁴⁶ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 479.

²⁴⁷ Srv. s předcházející právní úpravou.

²⁴⁸ ANDRLÍK, J., BLAŽKE, J. KAFKA, A. a spol. *Komentář k zákonu o právu rodinném*. Praha: Orbis, 1954, s. 128 an.

²⁴⁹ Novela zákona o právu rodinném byla provedena zákonným opatřením Národního shromáždění č. 61/1955 Sb., o změně některých předpisů o rozvodu.

²⁵⁰ GLOS, J. *Rodinné právo*. Praha 1965, s. 44.

posuzování třídních zájmů a občanských profilů manželů, případně i jejich nových partnerů.²⁵¹ Toto bylo patrné z celé řady judikatury tehdejších soudů.

Např. v rozhodnutí Nejvyššího soudu bylo konstatováno, že „K právnímu posouzení výjimečnosti případu a zřetele na zájem společnosti, které se podle § 30 odst. 4 zák. o právu rodinném vyžadují k rozhodnutí o návrhu na rozvod vinného manžela proti vůli nevinného manžela, má soud zjistit i ty skutečnosti, které mu umožňují učinit si závěr o občanském profilu obou manželů a případně také družky (druha) toho manžela, který se rozvodu manželství domáhá.“²⁵²

V jiném rozhodnutí téhož soudu se pravilo: „K výkladu ustanovení § 30 odst. 4 zák. o právu rodinném. Při výkladu pojmu ‚zájem společnosti‘ nutno odsunout do pozadí i otázku příčin manželského rozvratu a věnovat pozornost především k možnosti právního uspořádání fakticky se vytvářivších nových harmonicky se vyvíjejících rodinných vztahů. Zájem společnosti na zrušení manželství nevyžaduje, aby manžel domáhající se zrušení manželství a jeho družka byli ve věku, kdy ještě mohou mít spolu děti.“²⁵³

Zákon v případě rozvodu manželství pamatoval na nezletilé děti manželů. To znamenalo, že i když byla dokonce soudem vyslovena přítomnost kvalifikovaného rozvratu mezi manžely, neznamenal to ještě povolení rozvodu. V případě kdy manželé měli nezletilé dítě, manželství nesmělo být rozvedeno, pokud by to bylo v rozporu se zájmem nezletilého dítěte.²⁵⁴ Zákonem tak byly nadřazeny zájmy nezletilého dítěte nad osobními zájmy manželů a dokonce jim přímo ukládal povinnost podřídit své zájmy zájmům jejich nezletilého dítěte.

Z výše uvedeného je zcela patrný zásah státu do rodinných vztahů ustanovením o nemožnosti rozvést manželství, kde sice nastal hluboký rozvrat, avšak rozvést manželství by bylo proti zájmům nezletilých dětí. Při projednávání zákona o právu rodinném tehdy se k této problematice vyjádřil poslanec dr. Štefánik

²⁵¹ DVOŘÁK, J., MALÝ, K. a kol. *200 let Všeobecného občanského zákoníku*. Praha: Wolters Kluwer, 2011, s. 440.

²⁵² Rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. Cz 38/58 ze dne 22. dubna 1958.

²⁵³ Rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. Cz 22/58 ze dne 1. března 1958.

²⁵⁴ § 30 zákona č. 265/1949 Sb.

slovy „Tu je zdvoraznený záujem štátu na riadnom plnení funkcie manželství a rodiny, ktorý manželov predovšetkým zavazuje, aby riadne vychovávali deti, a tu je formovaná vysoká morálka ľudovodemokratickej rodiny.“²⁵⁵

Za každých okolností musely byť potreby nezletilého dieťa zabezpečené tak, aby rozvodom neutrpelo žiadnu ujmu na svojej osobnosti ale také i na svojom prípadnom majetku. Pokiaľ by však kvalifikovaný rozvrat nepriaznivo ovplyvňoval jeho riadnu výchovu alebo výživu, rozvod sa zpravidla povolil.²⁵⁶

V prípade, keď manžel nenesl zodpovednosť za kvalifikovaný rozvrat, mohol žadať na druhom poskytnutie plnenia, ktoré by mu dostatočnou mierou vykompenzovalo neschopnosť vlastných výdělečných možností vzniklých v dôsledku setrvania v manželstve. Poskytnutie tohto plnenia ale záviselo na úvaze súdu, pričom finančnú kompenzáciu mohol obdržať i manžel, ktorému bola vyslovená vina, pokiaľ požadoval plnenie po zrovna tak vinnom manželovi. Právo na úhradu osobných potrieb zanikalo v zásade smrťou povinného bývalého manžela, a zrovna tak pozbýval tento nárok manžel, ktorý uzavrel nový sňatek.²⁵⁷

Řízení o rozvod určoval zákon č. 266/1949 Sb., o zatímních změnách v některých občanských věcech právních. Velmi důležité bylo ustanovení,²⁵⁸ které výslovně určovalo řízení dle zákona o právu rodinném, mající charakter řízení sporného, ostatní řízení byla považována za řízení nesporná. Za sporné řízení v manželských věcech bylo považováno jakékoliv řízení o rozvod.²⁵⁹ Tím došlo k opuštění koncepce nesporného řízení o rozvod manželství.

Zákon také hovořil o příslušnosti soudu k řízení o rozvod manželství. Podle zákona, kde předpisy o soudní příslušnosti hovořily o rozluce manželství, rozuměl se tím rozvod manželství podle zákona o právu rodinném.²⁶⁰ Tato zákonem stanovená výlučná příslušnost nebránila ale tomu, aby rozhodnutí cizího soudu

²⁵⁵ Zpráva výboru ústavně-právního k vládnímu návrhu zákona o právu rodinném. Digitální knihovna NS RČS 1948-1954 – stenoprotokoly, 37. schůze, část 6/10, s. 5.

²⁵⁶ ANDRLÍK, J., BLAŽKE, J. KAFKA, A. a spol. *Komentář k zákonu o právu rodinném*. Praha: Orbis, 1954, s. 132 an.

²⁵⁷ § 34 zákona č. 265/1949 Sb.

²⁵⁸ § 7 zákona č. 266/1949 Sb.

²⁵⁹ § 7 odst. 1, písm a) zákona 266/1949 Sb.

²⁶⁰ § 8 odst. 1 zákona č. 266/1949 Sb.

nebo úřadu o rozvodu, bylo uznáno, nebyl-li v době rozhodnutí některý z manželů československým občanem nebo neměl-li na území Československé republiky své bydliště.²⁶¹

Řízení o rozvod bylo později upraveno zákonem č. 142/1950 Sb. občanským soudním řádem,²⁶² který upustil od dualismu řízení, kdy se řízení rozlišovalo na sporné a nesporné.²⁶³ Obecně platná pravidla pro všechna řízení byla upravena v jeho první části, zvláštnosti průběhu jednotlivých řízení pak v jeho druhé části.

Manželským věcem byl věnován oddíl první hlavy, první této části.²⁶⁴ Za manželské věci byla považována řízení o rozvod manželství, o neplatnost manželství,²⁶⁵ a neexistenci manželství. Pro všechna řízení ve věcech manželských byla odlišně od jiných občanských soudních řízení upravena příslušnost soudů.

V případě řízení o rozvod byl příslušný soud, v jehož obvodu měli manželé poslední společné bydliště.²⁶⁶ Pokud manželé neměli poslední společné bydliště v Československé republice, byl k řízení o neplatnost manželství příslušný obecný soud odpůrce, a pokud zde nebylo ani takového soudu, pak byl příslušný obecný soud navrhovatele.²⁶⁷

Účastníky řízení o rozvod byli manželé.²⁶⁸ Pokud se ale v řízení o rozvod manželství rozhodovalo také o právech a povinnostech rodičů k nezletilým dětem a jejich majetku, byly nezletilé děti účastníky řízení, pokud se jich řízení týkalo. Jeden stejnopis návrhu na zahájení řízení o rozvod manželství musel být doručen odpůrci do vlastních rukou. Pokud řízení bylo zahájeno z úřední povinnosti, uvědomění o zahájení řízení se pak doručovalo do vlastních rukou oběma manželům.²⁶⁹

²⁶¹ § 8 odst. 3 zákona č. 266/1949 Sb.

²⁶² V §§ 230-236 a 239-241.

²⁶³ Srv. ŠTAJGR, F. a kol. *Občanské právo procesní*. Praha: Orbis, 1964, s. 17.

²⁶⁴ §§ 230-241 zákona č. 142/1950 Sb.

²⁶⁵ K tomu blíže níže v textu mé práce.

²⁶⁶ § 230 odst. 1 zákona č. 142/1950 Sb.

²⁶⁷ § 230 odst. 2 zákona č. 142/1950 Sb.

²⁶⁸ § 231 zákona č. 142/1950 Sb.

²⁶⁹ § 232 zákona č. 142/1950 Sb.

Zpravidla soud vyslechl oba manžele osobně, a to hned při prvním ústním jednání.²⁷⁰ Návrh na zahájení řízení o rozvod manželství bylo možné vzít zpět, a to i při odvolacím řízení a nebylo třeba, aby soud zpětvzetí návrhu přiznal účinnost.²⁷¹ V případě řízení o rozvod manželství byl přípustný klid řízení.²⁷² Uznání nároku nemohl soud přiznat účinnost²⁷³

Pokud se druhý manžel připojil k návrhu na rozvod manželství a pokud se shodovaly návrhy obou manželů co do viny na rozvodu, mohl se soud omezit pro zjištění rozvratu a viny na výsledcích manželů jako účastníků řízení.²⁷⁴ Zde je třeba ale vzít na vědomí, že při existenci souhlasu obou manželů ustanovení zákona pouze vymezovalo možnost omezeného dokazování, avšak konkrétní postup ponechal na úvaze soudu. Občanský soudní řád byl postaven na vyšetřovací zásadě,²⁷⁵ kdysi soud mohl opatřit a provádět i takové důkazy, které nenavrl žádný z účastníků řízení, pokud to bylo pro rozhodnutí významné.

Občanským soudním řádem byl upraven také postup soudu v případě rozvodu manželství s nezletilými dětmi. V takových případech měl soud povinnost ve svém rozhodnutí, ve kterém rozhodoval o rozvodu manželství, rozhodnout také o právech a povinnostech rodičů k nezletilým dětem a jejich majetku, přičemž rozsudek mohl nabýt právní moci pouze ve všech částech výroku současně.²⁷⁶

3.5.3. Prohlášením manželství za neplatné

Další novinku dle zákona č. 266/1949 Sb. představovalo rozhodování o neplatnosti manželství v řízení nesporném a možné zásahy prokurátora do tohoto řízení.²⁷⁷ Řízení o neplatnost bylo považováno za řízení nesporné.

Zvláštní pozornost byla věnována vymezení procesních zvláštností řízení o neplatnost manželství. Pro příslušnost k vyslovení neplatnosti manželství v řízení

²⁷⁰ § 233 zákona č. 142/1950 Sb.

²⁷¹ § 234 zákona č. 142/1950 Sb.

²⁷² § 235 zákona č. 142/1950 Sb. s odkazem na ustanovení § 421 zákona č. 142/1950 Sb.

²⁷³ § 236 zákona č. 142/1950 Sb. s odkazem na ustanovení § 74 zákona č. 142/1950 Sb.

²⁷⁴ § 239 zákona č. 142/1950 Sb.

²⁷⁵ § 88 zákona č. 142/1950 Sb.

²⁷⁶ § 240 zákona č. 142/1950 Sb.

²⁷⁷ § 12 odst. 1 zákona č. 266/1949 Sb.

nesporném se užilo přiměřeně předpisů o soudní příslušnosti pro spory o neplatnost manželství. Pokud se ale vyslovovala neplatnost manželství z úřední povinnosti a manželé neměli společné bydliště v Československé republice, byl příslušný obecný soud kteréhokoliv manžela.²⁷⁸

Výlučná příslušnost podle výše citovaného ustanovení však nebránila tomu, aby rozhodnutí cizího soudu nebo úřadu o neplatnosti manželství bylo uznáno, pokud v době rozhodnutí nebyl některý z manželů československým občanem nebo neměl-li na území Československé republiky své bydliště.²⁷⁹

Řízení o neplatnost manželství bylo později upraveno zákonem č. 142/1950 Sb. občanským soudním řádem. Pro řízení o neplatnost manželství byl příslušný soud, v jehož obvodě měli manželé poslední společné bydliště.²⁸⁰ Pokud manželé neměli poslední společné bydliště v Československé republice, byl k řízení o neplatnost manželství příslušný obecný soud odpůrce, a pokud zde nebylo ani takového soudu, pak byl příslušný obecný soud navrhovatele.²⁸¹

Pokud se neplatnost manželství vyslovovala z úřední povinnosti a manželé neměli společné bydliště na území Československé republiky, byl pro řízení o neplatnost manželství příslušný obecný soud jednoho nebo druhého manžela.²⁸²

V případě řízení o neplatnost manželství nebyl přípustný klid řízení.²⁸³ Otázku neplatnosti manželství nebylo možné řešit v jiném řízení, a to ani jako předběžnou otázku.²⁸⁴ Pokud došlo k úmrtí jednoho manžela ještě před tím, než se rozhodnutí stalo pravomocným, soud usnesením zastavil řízení a zrušil již případné vynesené rozhodnutí, pokud zákon nedovoloval, aby se v řízení pokračovalo.²⁸⁵

²⁷⁸ § 8 odst. 2 zákona č. 266/1949 Sb.

²⁷⁹ § 8 odst. 3 zákona č. 266/1949 Sb.

²⁸⁰ § 230 odst. 1 zákona č. 142/1950 Sb.

²⁸¹ § 230 odst. 2 zákona č. 142/1950 Sb.

²⁸² § 230 odst. 3 zákona č. 142/1950 Sb.

²⁸³ § 235 zákona č. 142/1950 Sb.

²⁸⁴ § 237 zákona č. 142/1950 Sb.

²⁸⁵ § 238 zákona č. 142/1950 Sb.

3.6. Postavení muže a ženy – práva a povinnosti manželů

Zákon o právu rodinném přiznával oběma manželům rovnoprávné postavení a zaručoval jim stejná práva a povinnosti.²⁸⁶ Tímto definitivně byla ukončena dosavadní nadřazenost manžela, jako hlavy rodiny, která byla právě zakotvena ve Všeobecném občanském zákoníku z roku 1811 a přetrvávala i přes období první Československé republiky až do roku 1949. Zároveň tímto zákonem došlo k potvrzení deklarovaného práva rovnosti obou pohlaví zakotveného v Ústavě z roku 1948.²⁸⁷

V důvodové zprávě k zákonu o právu rodinném bylo konstatováno, že „blaho rodiny a všech jejích členů může se plně uskutečnit teprve v socialistické společnosti a je proto povinností každého člověka, a tedy i člena rodiny, aby na vytvoření socialistické společnosti pracoval ...v souhlase s pokrokovým vývojem počet žen zařazených do veřejného pracovního procesu stále vzrůstá, takže se již v lidově demokratickém státě vytvářejí předpoklady pro účast všech žen ve všeobecně produktivní práci, k níž dojde za společenského, socialistického hospodaření“.

Manželé byli oprávněni se zavazovat a jednat v obvyklých záležitostech jeden za druhého. Z právního jednání byli manželé zavázáni společně a nerozdílně. U zákonného zástupčího oprávnění manžela platila domněnka správnosti. Jen k návrhu zastoupeného manžela mohl soud vyslovit neúčinnost jednání manžela zastupujícího.²⁸⁸

Práva, která vznikla v důsledku manželství, v některých případech nezánikala ani po zániku manželství. Např. v případě rozvodu manželů nedocházelo k zániku všech práv a povinností manželů. Zákon o právu rodinném vycházel z principu vzájemné spoluodpovědnosti manželů za jejich budoucnost a manželé si byli povinni poskytnout materiální pomoc v otázce osobní potřeby i po zániku manželství.

²⁸⁶ § 15 zákona č. 265/1949 Sb.

²⁸⁷ Srv. § 1 úst. zák. č. 150/1948 Sb.

²⁸⁸ § 20 zákona č. 265/1949 Sb.

Zákonem byla stanovena také vyživovací povinnost manželů. Pro označení institutu výživného bylo zákonem použito termínu „úhrada osobních potřeb“. Zákonem byl stanoven okruh oprávněných a povinných osob, které měly vůči sobě vzájemnou vyživovací povinnost. V případě většího počtu povinných se výše výživného stanovila podle poměru jejich výdělečných a majetkových schopností a byli svou povinností vázáni rukou společnou a nerozdílnou.²⁸⁹

Vyživovací povinnost vůči dítěti dle zákona o právu rodinném měli oba rodiče ve stejné míře, ovšem bylo možné poskytované prostředky na výživu vyvážit osobním výkonem péče o dítě.²⁹⁰ Vyživovací povinnost trvala tak dlouho, dokud se dítě nebylo schopné žít samo. Dítě, které mělo již příjmy z vlastní práce, ale stále žilo ve společné domácnosti s rodiči, mělo povinnost přispívat na výživu rodiny a pomáhat rodičům s chodem domácnosti.²⁹¹

Míra vyživovací povinnosti se řídila výdělečnou a majetkovou možností rodičů. Pokud jeden z rodičů osobně pečoval o děti, měl nárok na peněžité příspěvek od druhého rodiče. Do popředí se dostávalo i spravedlivé ohodnocení ženy v domácnosti. Hrála zde i okolnost, zda se žena starala pouze o domácnost a věnovala výchově dětí nebo vedle toho byla i plnohodnotně zaměstnána.²⁹²

Mezi rozvedenými manžely byla povinnost vzájemně se podporovat, pokud některý z manželů nebyl schopen obstarat si osobní potřeby. Ustanovením zákona o právu rodinném bylo umožněno rozvedenému manželovi,²⁹³ který neměl na rozvodu vinu a nebyl schopen sám uspokojit své osobní potřeby, požadovat na druhém manželovi poskytnutí úhrady na uspokojení těchto potřeb.

Úhrada byla poskytována podle výdělečných a majetkových možností povinného manžela. Pokud na rozvodu měli vinu oba manželé, mohl soud přiznat úhradu na uspokojení osobních potřeb i manželů vinnému. Vinnému manželu

²⁸⁹ SCHELLE, K., TAUCHEN, J., VESELÁ, R. *Rodinné kodexy*. Ostrava: Key Publishing, 2010, s. 25.

²⁹⁰ § 39 zákona č. 265/1949 Sb.

²⁹¹ § 40 zákona č. 265/1949 Sb.

²⁹² ANDRLÍK, J. a kol. *Komentář o právu rodinném*. 3. Vydání. Praha: Orbis, 1954, s. 174 an.

²⁹³ § 34 zákona č. 265/1949 Sb.

nevznikal tento nárok ze zákona, ale na základě volného uvážení soudu, zda náhrada bude poskytnuta.

Právo na úhradu osobních potřeb oprávněnému manželovi zaniklo jeho smrtí nebo okamžikem uzavření nového manželství.

Vyživovací povinnosti v pravém slova smyslu byla věnována část pátá, hlavy druhé zákona o právu rodinném.²⁹⁴ Příbuzní v pokolení přímém měli vzájemnou povinnost poskytovat si úhradu na osobní potřeby neboli vyživovací povinnost, a to na základě příbuzenského poměru. Jednalo se o zákonnou vyživovací povinnost založenou mezi těmi osobami, z nichž jedna pochází od druhé.

Protikladem příbuzenství v pokolení přímém je příbuzenství v pokolení pobočném, kde jedna osoba nepochází od druhé, ale jejich příbuzenský poměr zprostředkovává osoba třetí. Příkladem příbuzných v pokolení přímém mohou být rodiče a děti, nebo prarodiče a vnukové. Tyto příbuzné můžeme rovněž nazývat předkové a potomci neboli ascendenti a descendenti.

Příbuzenství v pokolení přímém můžeme počítat na stupně. Konkrétní stupeň příbuzenství počítáme podle počtu zrození. V prvním stupni jsou příbuznými rodiče a děti, ve druhém prarodiče a vnuci atd. Stupeň příbuzenství hrál roli pro pořadí, ve kterém docházelo k plnění vyživovací povinnosti.

V první řadě měli vyživovací povinnost potomci.²⁹⁵ Pokud nebyl žádný potomek, plnění vyživovací povinnosti přecházelo na předky. Výjimkou z tohoto pravidla bylo ustanovení zákona o právu rodinném,²⁹⁶ na základě kterého se vyživovací povinnost ukládala zejména předkům – rodičům, pokud dítě nebylo schopno se samo žít. Pokud bylo více osob povinných k vyživovací povinnosti, které byli příbuzní ve stejném stupni, byli všichni považováni za spoludlužníky společné a nerozdílné. V tomto případě šlo o solidární vyživovací povinnost.

²⁹⁴ Níže v textu mé práce vycházím z ANDRLÍK, J. a kol. *Komentář o právu rodinném*. 3. Vydání. Praha: Orbis, 1954, s. 294 an.

²⁹⁵ Dle § 70 odst. 2 zákona č. 265/1949 Sb.

²⁹⁶ § 39 zákona č. 265/1949 Sb.

Vzájemný poměr jejich podílů přispívat na výživné se řídil majetkovými a výdělečnými schopnostmi každého z nich.

Oprávněný tak mohl požadovat výživné v celém jeho rozsahu od kteréhokoliv příbuzného v stejném stupni. V případě, že zaplatil jeden z povinných oprávněnému celou úhradu, vznikl mu pak nárok na příspěvek od ostatních k výživě povinných na vynaložené náklady a povinnost ostatních vůči oprávněnému zanikla. Oprávněné osoby měly nárok na úhradu nákladů na osobní potřeby, pokud se nacházely v nouzi. Podle zákona se nouzí rozuměl stav, ve kterém oprávněný nebyl schopen zcela nebo zčásti pokrýt z vlastních prostředků své osobní potřeby přiměřené poměrům, ve kterých žil.

Výši výživného bylo nutné posuzovat jednak z hlediska oprávněného a jednak se zřetelem na povinného. Z právního hlediska byla výše výživného stanovována odůvodněnými potřebami oprávněné osoby. Potřeby bylo možné považovat za odůvodněné s přihlédnutím ke každému jednotlivému případu, jelikož potřeby oprávněných osob mohly být rozdílné. Druhým hlediskem, ke kterému bylo nutné přihlížet, byla ekonomická zdatnost povinného neboli jeho majetkové a výdělečné možnosti.

Ustanovení § 74 vycházelo ze stejných principů jako alimentární zákon z roku 1931. Ustanovení při určení rozsahu vyživovací povinnosti zakládalo nárok povinného na průměrnou odměnu práce stejného druhu, konal-li je u někoho jiného nebo pro někoho jiného. Nebylo důležité, zda práce byla vykonávána trvale nebo občasně.

Zákonem bylo zakotveno i právo na úhradu nákladů na těhotenství a slehnutí neprovdané matce.²⁹⁷ Za povinného k úhradě těchto nákladů byl určen otec dítěte, za kterého matka nebyla provdána. Ustanovení zákona o právu rodinném ukládalo tomuto otci rovněž povinnost uhradit matce náklady jejich osobních potřeb, přičemž tato povinnost trvala po dobu tří měsíců. Ve výjimečných případech mohl soud uložit otci dítěte, aby uhradil výdaje nebo mimořádné újmy, které vznikly matce těhotenstvím či slehnutím bez její viny. Do nákladů na těhotenství patřily

²⁹⁷ § 76 zákona č. 265/1949 Sb.

např. lékařské prohlídky či ošetření v těhotenství. Do nákladů na slehnutí spadaly náklady porodu, tj, odměna lékaře, porodní asistentky, ubytování v nemocnici apod. Výše uvedené nároky na úhradu nákladů se promlčovaly ve lhůtě tří let ode dne slehnutí. Jednalo se o samostatný osobní nárok, který chránil neprovdanou matku.

Na rozdíl od předcházející právní úpravy nebylo v zákoně o právu rodinném stanoveno pravidlo pro výpočet výživného. Zákonem byla upravena pouze obecná kritéria. Avšak soudy většinou užívaly matematickou formuli, tzv. Gerlichovo pravidlo, které se používalo ještě před účinností zákona o právu rodinném. Podle Gerlichova pravidla se příjmy povinného rozdělovaly tak, že tři díly zůstaly povinnému a počet dalších dílů byl stanoven podle počtu vyživovaných osob.²⁹⁸

3.7. Manželské majetkové právo

V oblasti manželského majetkového práva došlo k výrazným změnám. Zákon o právu rodinném z předcházející právní úpravy již nepřebíral instituty věna, obvěnění a jitřního daru. Z druhé strany pro majetkové společenství manželů byl vytvořen nový institut zákonné majetkové společenství, které existovalo za trvání manželství a bylo stanoveno přímo zákonem.

3.7.1. Majetkové společenství manželů

V období tzv. Právnícké dvouletky došlo k vyčlenění rodinného práva z občanského zákoníku, a to na základě zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném. Tento zákon vyčlenil současně z občanského zákoníku i majetkové vztahy mezi manžely. Zároveň tento zákon přinesl unifikaci manželského majetkového práva na celém území Československa.

Zákonem poprvé došlo k zavedení zákonné formy majetkového společenství mezi manžely.²⁹⁹ Jednalo se o obligatorní formu pro všechna

²⁹⁸ KORNEL, M. Kam kráčíš vyživovací povinnosti k nezletilým dětem? *Právní rozhledy*. 2011, č. 3, s. 82 an.

²⁹⁹ §§ 22-29 zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném.

manželství, a nebylo ji možné smluvně nahradit systémem odděleného majetku. Společné jmění manželů, tehdy dle zákona terminologicky označené za zákonné majetkové společenství (dále jen ZMS) vznikalo uzavřením manželství.

Zákonná úprava zahrnovala jmění, které bylo nabyté za trvání manželství v době účinnosti zákona, tj. od 1. ledna 1950, a to i když manželství bylo uzavřeno před tímto datem. Čili u manželství, která vznikla před 1. lednem 1950, začal platit institut ZMS od účinnosti tohoto zákona. Předmětem ZMS bylo veškeré jmění, tj. aktiva i pasiva, jež bylo takto nabyto. Zákonem bylo stanoveno, že cokoliv nabude kterýkoliv z manželů v době trvání manželství, vyjma toho, čeho nabyt dědictvím nebo darem, a toho co slouží jeho osobním potřebám nebo výkonu povolání, tvoří jeho získaný majetek.³⁰⁰

Obvyklou správu majetkového společenství mohl vykonávat každý z manželů sám,³⁰¹ tj. bez součinnosti a souhlasu druhého manžela. Avšak pojem obvyklá správa nebyl nikde v zákoně definován, a proto co je či není obvyklou správou, zůstalo tak na posouzení soudní praxe.

ZMS zanikalo zánikem manželství – smrtí, prohlášením za mrtvého či rozvodem, výjimečně za trvání manželství. Za trvání manželství mohlo zákonné majetkové společenství zaniknout rozhodnutím soudu na návrh některého z manželů ze závažných příčin. Závažné příčiny nebyly nikde definovány, a tudíž opět bylo na soudní praxi, co za ně považovat. Byl jimi např. alkoholismus, promrhávání majetku nebo bezdůvodné vyhýbání se práci. I když byla shledána závažná příčina, soud nemusel majetkové společenství zrušit v případě, že jeden z manželů byl zbaven svéprávnosti. Nebylo rozhodné, zda šlo o zbavení úplné či jen částečné. Dále mohlo zaniknout nařízením exekuční likvidace majetku některého z manželů a výrokem o propadnutí majetku v trestním řízení.³⁰²

V případě rozdělení společného majetku po zániku manželství si sami manželé určovali, jakým způsobem si ho rozdělí, avšak v mezích podílů jim na

³⁰⁰ § 22 zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném.

³⁰¹ § 23 zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném.

³⁰² Kolektiv autorů Univerzity Karlovy Právnické fakulty. *Právo rodinné*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961, s. 54.

tomto majetku náležejících. Pokud se manželé nedohodli na rozdělení nebo způsobu rozdělení, mohlo dojít k soudnímu rozdělení jejich společného majetku na návrh některého z manželů.

Ne všechna ustanovení týkající se ZMS byla kogentní povahy, ale i povahy dispozitivní. Manželům byla např. dána možnost v taxativních případech se odchýlit dohodou od zákonné úpravy a uspořádat si majetkové poměry podle svých potřeb. Manželé mohli změnit rozsah majetku, a to ve smyslu jeho zúžení nebo rozšíření. Zúžení však nesmělo jít tak daleko, aby manželé smluvně vyloučili ZSM a nahradili ho tak režimem oddělených jmění. Mohli též změnit správu majetku a stejně mohli vyhradit vznik ZSM až ke dni zániku manželství.³⁰³ Tuto skutečnost, že si manželé mohli zákonný režim a správu smluvně modifikovat lze považovat za jistou formu respektování prvorepublikové tradice a autonomie vůle.³⁰⁴

Právní úpravu manželského práva lze ale jinak charakterizovat jako zjednodušenou, nedostatečnou a ovládnutou kogentními normami, což mělo neblahý vliv na autonomii vůle v manželském majetkovém právu, resp. na její eliminaci.

³⁰³ § 29 zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném.

³⁰⁴ Srv. ANDRLÍK, J., BLAŽKE, J., KAFKA, A. (eds.). *Komentář k zákonu o právu rodinném*. Praha: Orbis, 1954, s. 104.

4. Zákon o rodině z roku 1963

Zákon č. 94/1963 Sb. o rodině přinesl další úpravu manželství. V jeho ustanoveních se zaměřoval na vznik, neplatnost a neexistenci a zánik manželství. Lze říci, že v případě institutu manželství se jednalo o jakousi novelu předcházejícího právního předpisu, kdy došlo k převzetí celé řady jeho ustanovení, která víceméně formulačně měnil.³⁰⁵ Zákon o rodině byl v pozdější době několikrát novelizován, a to zákonem č. 132/1982 Sb., zákonem č. 234/1992 Sb. a zákonem č. 91/1998 Sb., zákonem č. 320/2000 Sb., zákonem č. 321/2002 Sb. a zákonem č. 84/2012 Sb. Zákon o rodině byl zrušen roku 2014.

4.1. Pojem manželství

Na manželství se dle zákona nahlíželo jako na trvalé společenství muže a ženy. Manželství mělo spočívat na pevných citových vztazích mezi mužem a ženou, ve kterém si měli být rovni. Účelem manželství mělo být založení rodiny a řádná výchova dětí.³⁰⁶ Pojetí manželství spíše než jako smlouvy, kterou socialistická právní teorie odmítala, zůstalo u chápání zákona o rodině, tj. dvou jednostranných právních úkonů.³⁰⁷

Zákon byl nadále postaven a trval na civilním obligatorním sňatku. Nedodržení povinnosti uzavření občanského sňatku způsobovalo, že manželství nevzniklo. Zákon o rodině se dotkl také problematiky náboženských obřadů,³⁰⁸ kde v porovnání s předcházející právní úpravou výslovně stanovil, že „náboženské sňatkové obřady nejsou dovolené před uzavřením manželství.“

Podle důvodové zprávy změna systematického zařazení tohoto ustanovení zákona o rodině, jako i pozměněná formulace, vyjadřovala,³⁰⁹ že občané si byli již v tomto směru vědomi faktu, že církevním sňatkem nemůže vzniknout platné

³⁰⁵ HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině*. 4. Vydání. Praha 2009, s. 25.

³⁰⁶ Čl. I. zákona č. 94/1963 Sb.

³⁰⁷ HADERKA, J. *Uzavírání manželství z hlediska právního*. Praha 1977.

³⁰⁸ § 10 zákona č. 94/1963 Sb.

³⁰⁹ Důvodová zpráva k zákonu o rodině. Citováno z SVOBODA, J., KABÁT, J. *Zákon o rodině a súvisiace predpisy*. Bratislava 1985, s. 32.

manželství. Až po uzavření manželství civilní formou se mohli manželé podrobit náboženskému sňatkovému obřadu. Muselo ale jít o církev, kterou uznával československý právní řád. Duchovní dále měl povinnost se ujistit, že osoby, které žádaly o církevní sňatek, již uzavřely manželství civilním způsobem. Porušení této povinnosti zakládalo trestný čin.³¹⁰

Až roku 1992 na základě novely zákona č. 234/1992 Sb. byl zaveden fakultativní civilní sňatek, resp. bylo umožněno uzavírání manželství také církevní formou. Novelizací zákona o rodině bylo do původního zákonného textu doplněno,³¹¹ že manželství se uzavírá nejen před orgánem státu, ale i před orgánem církve nebo náboženské společnosti, kdy zároveň se na tomto místě zavedla legislativní zkratka „orgán církvi“.³¹²

4.2. Vznik manželství

Zákon o rodině stanovil, že manželství se uzavíralo na základě dobrovolného rozhodnutí muže a ženy, které mělo směřovat k vytvoření harmonického, pevného a trvalého životního společenství.³¹³ Zákonem bylo dále stanoveno, že by budoucí manželé před uzavřením manželství měli navzájem poznat své charakterové vlastnosti a zdravotní stav tak, aby mohli založit manželství, které mělo plnit svůj účel.³¹⁴ Před uzavřením manželství nebyly zákonem dovoleny náboženské sňatkové obřady.³¹⁵ Manželství se uzavíralo na základě svobodného a souhlasného prohlášení muže a ženy o tom, že spolu vstupují do manželství. Prohlášení se činilo před obecním úřadem, který byl pověřen vést matriky, popř. úřadem, který plnil jeho funkci.³¹⁶ Souhlasné prohlášení manželů muselo být učiněno před dvěma svědky a to veřejně a slavnostním způsobem.³¹⁷

³¹⁰ Podle § 211 trestního zákona č. 140/1961 Sb.

³¹¹ Novelizace ustanovení § 3 zákona č. 94/1963 Sb.

³¹² HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném manželství*. Praha 2009, s. 25.

³¹³ § 1 zákona č. 94/1963 Sb.

³¹⁴ § 2 zákona č. 94/1963 Sb.

³¹⁵ § 10 zákona č. 94/1963 Sb.

³¹⁶ § 4 zákona č. 94/1963 Sb.

³¹⁷ § 3 zákona č. 94/1963 Sb.

Zákon připouštěl uzavření manželství i mimo místnosti místního národního výboru. Budoucí manželé, kteří chtěli uzavřít manželství, měli zákonnou povinnost předložit stanovené doklady a prohlásit, že jim nejsou známy okolnosti, které by vylučovaly uzavření manželství a že oba navzájem znají svůj zdravotní stav.³¹⁸ V případě osoby, která chtěla uzavřít nové manželství, musela prokázat, že její dřívější manželství zaniklo nebo bylo prohlášeno za neplatné.³¹⁹ Zákonem byla stanovena výjimka v případě, kdy opatření dokladů bylo spojeno s těžko překonatelnou překážkou. Předložení stanovených dokladů mohl dle zákona prominout národní výbor, před kterým se manželství uzavíralo.³²⁰

Jako u předcházející právní úpravy umožňoval zákon o rodině zjednodušenou formu manželství v případě, kdy byl život jednoho z budoucích manželů přímo ohrožen.³²¹ V tomto případě nebyla požadována nutnost předložení stanovených dokladů a nemuselo dojít k uzavření manželství před národním výborem, který byl pověřen vést matriku. Avšak i za této situace byli snoubenci povinni prohlásit, že jim nejsou známy žádné okolnosti, které by vylučovaly uzavření platného manželství.

Na předcházející právní úpravu navázal zákon i v případě, kdy bylo manželství uzavíráno prostřednictvím zástupce. Toto mohl povolit národní výbor z důležitých důvodů. Podmínkou bylo dání písemné formy plné moci, kde musel být budoucí manžel přesně označen, jinak by manželství nevzniklo.³²²

4.3. Manželství uzavírané v cizině, manželství uzavírané s cizincem

Zákon připouštěl uzavření manželství v zahraničí, a to buď před československým zastupitelským úřadem,³²³ nebo jiným orgánem československého státu, který byl k tomu zmocněn. Nevylučovala se ani možnost

³¹⁸ § 6 odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb.

³¹⁹ § 6 odst. 2 zákona č. 94/1963 Sb.

³²⁰ § 6 odst. 3 zákona č. 94/1963 Sb.

³²¹ § 7 zákona č. 94/1963 Sb.

³²² § 9 zákona č. 94/1963 Sb.

³²³ § 5 zákona č. 94/1963 Sb.

uzavřít manželství před orgánem cizího státu za předpokladu respektování československého právního řádu.³²⁴ Předně se vyžadovala nutnost civilního sňatku, kterou výslovně uváděl i zákon o mezinárodním právu soukromém a procesním,³²⁵ který ve svém ustanovení stanovil obligatorní formu civilního sňatku československých státních příslušníků,³²⁶ bez ohledu na to, na jakém místě na světě manželství uzavírali. Pokud by československým občanem bylo uzavřeno manželství v zahraničí ve formě církevní, z hlediska československého právního řádu by se toto manželství považovalo za neexistující.

4.4. Překážky k uzavření manželství

Překážky manželství byly zákonem definovány jako okolnosti vylučující uzavření manželství.

4.4.1. Překážka trvajících manželství

Manželství nemohlo být uzavřeno se ženatým mužem nebo vdanou ženou. Neplatnost manželství soud vyslovil i bez návrhu.³²⁷ K výroku o neplatnosti by nedošlo a takové manželství by se stalo platným, jakmile by dřívější manželství zaniklo, nebo bylo prohlášeno za neplatné.³²⁸

4.4.2. Překážka příbuzenství

Manželství nemohlo být uzavřeno mezi předky a potomky a mezi sourozenci. Totéž platilo o příbuzenství, které bylo založené osvojením, pokud osvojení trvalo. Neplatnost manželství soud vyslovil i bez návrhu.³²⁹

³²⁴ VESELÁ, R. Vývoj rodinného práva v letech 1945-1989. In: MALÝ, K., SOUKUP, L. (eds.). *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2004, s. 895.

³²⁵ Zákon č. 97/1963 Sb.

³²⁶ § 20 odst. 2 zákona č. 97/1963 Sb.

³²⁷ § 11 odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb.

³²⁸ § 11 odst. 2 zákona č. 94/1963 Sb.

³²⁹ § 12 zákona č. 94/1963 Sb.

4.4.3. Překážka nedostatku věku

Manželství nemohl uzavřít nezletilý. Avšak zákonem byla stanovena výjimka spočívající v tom, že ve výjimečných případech, pokud to bylo v souladu se společenským účelem manželství, mohl soud z důležitých důvodů povolit uzavření manželství nezletilému staršímu než šestnáct let. Bez tohoto povolení bylo manželství považováno za neplatné a soud vyslovil neplatnost i bez návrhu.³³⁰

K výroku o neplatnost nedocházelo a takové manželství se stalo platným, pokud manžel, který byl v době uzavření manželství nezletilý, již dovršil osmnáctý rok, nebo pokud manželka otěhotněla.³³¹

Manželství dle zákona zásadně nevzniklo u nezletilé osoby mladší šestnácti let.³³²

4.4.4. Překážka manželství pro duševní poruchu

Manželství nemohla uzavřít osoba stížená duševní poruchou, která by měla za následek omezení způsobilosti k právním úkonům. Avšak byla zde dána možnost, že takovéto manželství mohl povolit soud, pokud byl zdravotní stav takovéto osoby slučitelný se společenským účelem manželství.³³³

Jestliže by ale osoba s duševní poruchou uzavřela manželství bez povolení soudu, vyslovil soud neplatnost tohoto manželství na návrh kteréhokoliv z manželů. Čili povolení soudu k uzavření manželství nebylo třeba, neboť zákon jasně stanovil, že neplatnost takovéhoto manželství vysloví soud na návrh. Zákon nestanovuje, že soud vysloví bez návrhu či z úřední povinnosti.

³³⁰ § 13 odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb.

³³¹ § 13 odst. 2 zákona č. 94/1963 Sb.

³³² § 13 odst. 3 zákona č. 94/1963 Sb.

³³³ § 14 odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb.

K výroku soudu o neplatnost nedojde v případě a manželství se stalo platným, jestliže zdravotní stav manžela se stal slučitelným se společenským účelem manželství.³³⁴

Manželství nebylo možné prohlásit za neplatné, pokud již zaniklo.³³⁵ Avšak pokud manželství bylo uzavřeno se ženatým mužem nebo vdanou ženou nebo mezi předky a potomky a mezi sourozenci, vyslovila se neplatnost manželství i po jeho zániku. Obdobně toto platilo i pro manželství, která byla uzavřena mezi osobami, které byly v příbuzenském poměru na základě osvojení.³³⁶

Bylo-li řízení o prohlášení manželství za neplatné na návrh některého z manželů již zahájeno, bylo možné neplatnost manželství vyslovit i po smrti druhého manžela.³³⁷ Po smrti manžela, který podal na prohlášení manželství za neplatné, bylo možné vyslovit neplatnost manželství také tehdy, pokud o to požádali do jednoho roku po jeho smrti jeho potomci.³³⁸

Manželství, které bylo prohlášeno za neplatné, se považovalo za neuzavřené.³³⁹

4.5. Zánik manželství

4.5.1. Smrt

Manželství zanikalo smrtí jednoho z manželů.³⁴⁰ Pokud takto manželství zaniklo, pozůstalý manžel nadále užíval příjmení, které získal při uzavření manželství a neměl možnost se v určité lhůtě vrátit ke svému dřívějšímu příjmení. Při uzavření nového manželství, měl právo užívat příjmení získané uzavřením předcházejícího manželství.

³³⁴ § 14 odst. 2 zákona č. 94/1963 Sb.

³³⁵ § 15 odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb.

³³⁶ § 15 odst. 2 zákona č. 94/1963 Sb.

³³⁷ § 16 odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb.

³³⁸ § 16 odst. 2 zákona č. 94/1963 Sb.

³³⁹ § 17 odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb.

³⁴⁰ § 22 č. 94/1963 Sb.

V případě, že po smrti jednoho manžela zůstali pozůstalému manželovi nezletilé děti, vykonával rodičovské právo a povinnosti k dětem pozůstalý manžel. Pokud pozůstalý manžel nebyl schopen zajistit výživu nezletilých dětí, nastupovala vyživovací povinnost vůči dětem ze strany prarodičů a to jak v rovině manžela pozůstalého, tak v rovině manžela zemřelého. Zákon určoval poměr jejich příspěvků. Příspěvek na výživu dětí mohl poskytnout i národní výbor.³⁴¹

Zánikem manželství smrtí jednoho z manželů zaniklo také tzv. Bezpodílové spoluvlastnictví manželů.³⁴² Žijící manžel se stal jediným vlastníkem svého podílu na tomto majetkovém společenství. Státním notářem bylo poté určeno, které věci náležely do dědického řízení. Podíl zemřelého manžela přecházel na toho, kdo dědil majetek zemřelého manžela. Dědicem mohl se stát i pozůstalý manžel. V případě více dědiců, došlo k vypořádání dědictví dohodou schválenou státním notářstvím nebo rozhodnutím státního notářství. Pokud účastníky pozůstalostního řízení byly vedle pozůstalého manžela i nezletilé děti, bylo nutné jim ustavit opatrovníka z důvodu střetu zájmů.³⁴³

Po smrti manžela bylo možné vyslovit neplatnost manželství, pokud bylo řízení o prohlášení manželství za neplatné na návrh některého z manželů již zahájeno. Po smrti manžela, který podal návrh na prohlášení manželství za neplatné, bylo možné vyslovit neplatnost manželství také tehdy, pokud o to požádali ve lhůtě jednoho roku po jeho smrti jeho potomci.³⁴⁴

4.5.2. Rozvod

V případě rozvodu lze jako hlavní změnu oproti předcházející právní úpravě spatřovat v tom, že došlo k opuštění zásady zavinení, tj. zjišťování ze strany soudu, který z manželů rozvod zavinił. Nadále zákon udržel kontinuitu s předcházející právní úpravou v tom, že rozvod byl založen na koncepci objektivního rozvodového důvodu – kvalifikovaného rozvratu.

³⁴¹ §§ 88-89 a § 100 zákona č. 94/1963 Sb.

³⁴² § 145 odst. 1 zákona č. 40/1964 Sb.

³⁴³ GLOS, J. *Rodinné právo*. Praha: Orbis, 1970, s. 98.

³⁴⁴ § 16 zákona č. 94/1963 Sb.

Tímto zákonem byl ještě více zdůrazněn společenský význam manželství a rozvod bylo možné povolit pouze ze zvlášť odůvodněných případů. Ustanovení zákona konstatovalo přímo, že „lehkomyslný poměr k manželství je v rozporu se zájmem společnosti. Proto lze ke zrušení manželství rozvodem přistoupit jen ve společensky odůvodněných případech.“³⁴⁵ Toto ustanovení platilo v tomto znění až do novely zákona o rodině do roku 1998.³⁴⁶ K upevňování manželství měly napomáhat i státní orgány ve spolupráci se společenskými organizacemi a všemi občany, zejména tím, že měly předcházet příčinám, které by mohly vést k narušování pevnosti a trvalosti vztahu v manželství.³⁴⁷

Nadále byl tedy podmínkou rozvodu vážný tzv. kvalifikovaný rozvrat vztahů mezi manžely, který způsobil, že manželství již neplnilo svůj účel. Roku 1966 se Nejvyšší soud k této problematice vyjádřil v sjednocujícím svém stanovisku následovně:³⁴⁸ „Nynější právní úprava podmínek zrušení manželství rozvodem charakterizuje kvalifikaci rozvratu vztahů mezi manžely především požadavkem vážnosti tohoto rozvratu dané jeho intenzitou a trváním. Intenzita (hloubka) rozvratu vztahů mezi manžely závisí na tom, do jaké míry se neshody manželů týkají podstatných stránek manželského soužití, jinými slovy na tom, jakým způsobem a v jakém rozsahu manželé porušují ve vzájemném chování pravidla, jež vyplývají z čl. I a čl. IV. základních zásad a z ustanovení § 18 až § 21 zák. o rod. Trvalost rozvratu vztahů mezi manžely nezáleží jen na tom, jak dlouhá doba uplyne od vzniku rozvratu do podání návrhu na rozvod manželství (byť obvykle teprve uplynutí delší doby je spolehlivějším důkazem trvalého rozvratu vztahů mezi manžely), nýbrž i na povaze příčin rozvratu vztahů mezi manžely a míře jejich následků. Závěr o vážnosti rozvratu vztahů mezi manžely ve smyslu ustanovení § 24, věta první, zák. o rod. Je tedy odůvodněn tehdy, jestliže se rozvratu vztahů mezi manžely jeví jako neodčinitelný a nenapravitelný stav vzhledem k výsledku dialektického zhodnocení intenzity (hloubky) a trvalosti rozvratu.

³⁴⁵ § 23 odst. 2 zákona č. 94/1963 Sb.

³⁴⁶ Změněno zákonem č. 91/1998 Sb.

³⁴⁷ § 23 odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb.

³⁴⁸ Stanovisko Nejvyššího soudu sp. zn. 4/66 ze dne 30. května 1966. Vycházím ze znění uvedeného v DVORÁK, J., MALÝ, K. a kol. *200 let Všeobecného občanského zákoníku*. Praha: Wolters Kluwer, 2011, s. 443-444, poz. č. 191.

Kvalifikace rozvratu vztahů mezi manžely ve smyslu první věty § 24 zák. o rod. se dále posuzuje podle toho, jak se vážný rozvrat vztahů mezi manžely skutečně projevuje v plnění společenského účelu manželství; zrušení manželství rozvodem je totiž vázáno na zjištění příčinné souvislosti mezi vážným rozvratem vztahů mezi manžely a nemožností plnění společenského účelu manželství. Toto hledisko kvalifikace rozvratu vztahů mezi manžely ve smyslu ustanovení § 24 zák. o rod. Je jádrem objektivního pojetí podmínek zrušení manželství rozvodem, když dovoluje rozvod takového manželství, které – ze společenského pohledu – ztratilo význam pro společnost i pro samotné manžele, popřípadě jejich nezletilé děti (a to právě pro nemožnost plnění svého společenského účelu).

Společenský účel manželství vyplývá z funkcí manželství, popřípadě manželstvím založené rodiny; těmito funkcemi jsou hlavně funkce biologická, výchovná a ekonomická (hospodářská). Zákon o rodině blíže určuje obsah jednotlivých funkcí manželství, popřípadě jím založené rodiny, v základních zásadách a v ustanoveních o vztazích (právech a povinnostech) mezi manžely.

Hlavním společenským účelem manželství v naší společnosti je založení rodiny a řádná výchova dětí.³⁴⁹ To znamená, že těžiště plnění společenského účelu manželství – jmenovitě manželství s nezletilými dětmi – je v plnění výchovné funkce. Manželstvím založená rodina je rozhodujícím článkem výchovného procesu,³⁵⁰ který svými specifickými prostředky působí na formování charakteru, vzdělání a kulturní úrovně členů rodiny: výrazně ovlivňuje výchovu nezletilých dětí především v oblasti vytváření a upevňování morálních vlastností i v oblasti citového rozvoje.

Důležitými funkcemi manželství, popřípadě jím založené rodiny, jsou také biologické funkce,³⁵¹ záležející v tom, že manželství vytváří nejvhodnější prostředí k zajištění reprodukce společnosti a k uspokojování emočních (citových) i sexuálních potřeb, ekonomická (hospodářská) funkce. Ekonomická (hospodářská) funkce manželství, popřípadě jím založené rodiny, ztratila sice svou dřívější

³⁴⁹ Zde se odkazuje na čl. IV základních zásad zákona č. 94/1963 Sb.

³⁵⁰ Zde se odkazuje na čl. IV základních zásad a ustanovení § 30, §32 a § 33 zákona č. 94/1963 Sb.

³⁵¹ Zde se odkazuje na čl. I. až III. základních zásad zákona č. 94/1963 Sb.

podobu, když rodina v důsledku společenského vývoje již není samostatnou výrobní jednotkou, ovšem nepozbyla zcela na svém významu. Rodina je totiž stále spotřební hospodářskou jednotkou, která poskytuje základní materiální zabezpečení svým členům (zejména nezletilým dětem a starším členům rodiny); všichni členové rodiny mají povinnost vzájemné pomoci i povinnost péče o zvyšování hmotné a kulturní úrovně rodiny.³⁵²

Úvaha o možnosti dalšího plnění společenského účelu manželství, jsou-li vztahy mezi manžely vážně rozvráceny, je vlastně úvahou o možnosti dalšího plnění uvedených funkcí manželství, popřípadě jím založené rodiny.

Odpovědná úvaha o možnosti dalšího plnění společenského účelu manželství není pochopitelně jen obecným hodnocením možnosti plnění uvedených funkcí manželství, popřípadě jím založené rodiny, nýbrž konkrétním rozбором (podloženým zjištěním skutečného stavu věci) možnosti plnění hlavních funkcí manželství. Potřeba takového konkrétního rozboru plyne již z toho, že v průběhu manželství se mění úloha jeho jednotlivých, ale vzájemně podmíněných a vnitřně souvisejících funkcí, a tím i jeho společenský účel. Tak např. manželství s nezletilými dětmi plní především výchovnou funkci, v níž je beze sporu hlavní společenský účel takového manželství. V bezdětném mladém manželství v citovém a pohlavním soužití mladých manželů – hraje významnou roli biologická funkce manželství. Naproti tomu společenský účel dlouholetého manželství naplňuje mnohdy poskytování osobní i jiné pomoci tomu z manželů, který ji potřebuje.“

Z výše citovaného rozhodnutí Nejvyššího soudu je zcela patrné a vyplývá, že soud při rozhodování o rozvodu manželství měl přihlížet k zájmům nezletilých dětí, ovšem tyto nebyly na rozdíl od dřívější právní úpravy absolutní překážkou manželství. Rozhodnutí se velmi opírá o dikci zákona o rodině, z níž vyplývalo, že soud musí přihlídnout „zejména“ k zájmům nezletilých dětí. Důležitý byl taktéž zájem manželů.

³⁵² Zde se odkazuje na čl. IV. základních zásad a ustanovení § 18 a § 19 zákona č. 94/1963 Sb.

Do roku 1973 bylo navíc ještě povinné smírčí řízení manželů.³⁵³ Občanským soudním řádem byly ale stanoveny výjimky, kdy toho nebylo třeba, a to v tom případě, jestliže již jednou v posledním roce toto řízení bezvýsledně proběhlo nebo jestliže soud od řízení upustil. Soud mohl od smírčího řízení upustit na návrh jednoho z manželů, pokud bylo zřejmé, že řízení nebylo možno provést nebo provést jen s nepřiměřenými obtížemi.³⁵⁴

Nutné bylo podat dva návrhy, jeden na zahájení řízení o smíření manželů a druhý na rozvod manželství. Pokud byl ze strany účastníků podán pouze návrh na rozvod manželství, soud s ním naložil jako s návrhem na řízení o smíření manželů. Ustanovení o povinném smírčím řízení manželů před řízením o rozvod bylo zrušeno novelou občanského soudního řádu č. 99/1963 Sb. s účinností od 1. července 1973.³⁵⁵

Manželé, kteří měli v otázce rozvodu jasno, neměli podle této právní úpravy žádnou lehčí cestu k ukončení manželství. Jak bylo uvedeno, do roku 1973 museli navíc absolvovat zákonem obligatorně dané smírčí řízení a brát v úvahu nutnost rozsáhlého zjišťování příčin rozvratu ze strany soudu. Museli počítat i s tím, že soud bude vnímat jejich vztah, který nadále plní společenský účel manželství a jejich manželství nerozvede. V procesním právu se řízení o rozvod manželství nepovažovalo za zvláštní řízení, řízení probíhalo obligatorně s jednáním a pro dokazování byl dále uplatňován vyšetřovací princip.

Podle zákona o mezinárodním právu soukromém a procesním zánik manželství rozvodem se řídilo právním řádem státu, jehož občany byly manželé v době zahájení řízení. Pakliže byli příslušníky různých států, řídil se zánik manželství rozvodem československým právním řádem. V případě, že by bylo nutno užít cizího právního řádu, který by ale zánik manželství rozvodem nedovoloval nebo pouze za mimořádně tíživých okolností a pokud manželé nebo jeden z nich pobýval delší dobu na území našeho státu, pak by se použil právní řád

³⁵³ §§ 70-72 zákona č. 99/1963 Sb.

³⁵⁴ § 71 odst. 2 zákona č. 99/1963 Sb.

³⁵⁵ Zákonem č. 49/1973 Sb., kterým se mění a doplňuje občanský soudní řád, s účinností od 1.7.1973 ze dne 26. dubna 1973.

československý. Výše uvedené postupy se použily i v případě prohlášení manželství za neplatné nebo při zjištění, zda tu manželství je či není.³⁵⁶

4.5.3. Zánik manželství prohlášením za mrtvého

Manželství dle zákonné úpravy zanikalo také prohlášením jednoho manžela za mrtvého. Pokud byl manžel prohlášen za mrtvého, manželství zaniklo dnem, kdy rozhodnutí o tom nabylo právní moci.³⁵⁷ Bylo-li prohlášení za mrtvého zrušeno, zaniklé manželství se neobnovovalo, pokud mezitím manžel toho, kdo byl prohlášen za mrtvého, uzavřel nové manželství.³⁵⁸

4.6. Postavení muže a ženy – práva a povinnosti manželů

Zákonem bylo stanoveno, že muž a žena mají v manželství stejná práva a povinnosti. Manželé měli oprávnění se zastupovat v běžných záležitostech. Toto zastupování je ale pak zavazovalo společně a nerozdílně. Existovala však výjimka v případě, pokud jeden z manželů účinky výslovně vyloučil a jiné osobě toto bylo známo.³⁵⁹ K výkonu povolání a k pracovnímu uplatnění nepotřeboval žádný z manželů souhlas druhého manžela.³⁶⁰

Manželé také společně rozhodovali o záležitostech rodiny.³⁶¹ Manželé měli povinnost spolu žít, být si věrni a vzájemně si pomáhat a vytvářet zdravé rodinné prostředí.³⁶² Další jejich povinnost se týkala uspokojování potřeb rodiny, kterou měli vykonávat podle svých schopností a možností.³⁶³

Na rozdíl od předcházející právní úpravy došlo k podrobnější úpravě výživného. Vyživovací povinnost byla v zákoně stanovena v jeho třetí části.³⁶⁴ Již v důvodové zprávě k návrhu zákona o rodině se hovořilo, že „Pokud jde o příspěvek

³⁵⁶ § 22 zákona č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním.

³⁵⁷ § 22 odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb.

³⁵⁸ § 22 odst. 2 zákona č. 94/1963 Sb.

³⁵⁹ § 21 zákona č. 94/1963 Sb.

³⁶⁰ § 20 odst. 2 zákona č. 94/1963 Sb.

³⁶¹ § 20 zákona č. 94/1963 Sb.

³⁶² § 18 zákona č. 94/1963 Sb.

³⁶³ § 19 zákona č. 94/1963 Sb.

³⁶⁴ §§ 85-104 zákona č. 94/1963 Sb.

na výživu rozvedeného manžela, ustanovuje návrh zákona takovou zásadu, že v naší společnosti, kde je většina žen v pracovním poměru a je výdělečně soběstačná, je třeba, aby povinnost jednoho manžela k druhému byla po rozvodu omezena jen na takovou dobu, která stačí k tomu, aby si manžel, který nebyl výdělečně činný, opatřil zaměstnání a prostředky k vlastní obživě.³⁶⁵

Vyživovací povinnost vznikala pouze mezi taxativně zákonem stanovenými osobami. V kontextu s touto prací se pozornost zaměří pouze na vyživovací povinnost manželů vůči dětem, mezi sebou, dále v případě rozvedených manželů a jejich vyživovací povinnosti k dalším příbuzným. V oblasti vyživovací povinnosti v souvislosti s tímto zákonem byly významné jeho novely,³⁶⁶ které rozšiřovaly vyživovací povinnost na další osoby a zároveň obsahovaly podrobnější úpravu způsobu určování výše výživného u osob, které měli tendenci se zbavit nebo omezit své vyživovací povinnosti nezveřejněním svých příjmů.³⁶⁷

Rozsah vyživovací povinnosti vycházel z obecných kritérií, které platily pro všechny druhy vyživovací povinnosti. Prvním kritériem byly schopnosti, možnosti a majetkové poměry povinného.³⁶⁸ Druhým kritériem byly odůvodněné potřeby oprávněného. Pro určení vyživovací povinnosti bylo nutné uplatnit obě kritéria kumulativně. Při posuzování schopností, možností a majetkových poměrů povinného se především vycházelo z přítomnosti a současného stavu, zatímco u odůvodněných potřeb oprávněného se braly k úvaze budoucí či pravděpodobné budoucí záměry.³⁶⁹

První kritérium vyjadřovalo okolnosti subjektivního a objektivního charakteru. Za subjektivní okolnosti se považovaly vlastnosti, zdraví, vlohy, nadání i vzdělání povinné osoby, za objektivní okolnosti pak možnost to schopnosti reálně uplatnit s přihlédnutím k prostředí, v němž žil povinný.³⁷⁰ V případě hodnocení prvního kritéria soud zkoumal, zda se povinná osoba nevzdala bez důležitého

³⁶⁵ Společná zpráva výboru zdravotního a ústavně právního k vládnímu návrhu zákona o rodině (tisk 146). Digitální knihovna NS RČS 1960-1964 – stenoprotokoly. 22. schůze, část 5/20, s. 5.

³⁶⁶ Níže v textu práce bude na ně odkazováno a vycházeno.

³⁶⁷ KOVÁŘOVÁ, D. *Vyživovací povinnost po rekonstrukci*. Praha: Leges, 2014, s. 17.

³⁶⁸ Pojem majetkové poměry byl do zákona o rodině doplněn novelou z roku 1998.

³⁶⁹ RADVANOVÁ, S., ZUKLÍNOVÁ, M. *Kurz občanského práva. Instituty rodinného práva*. Praha: C.H.Beck, 1999, s. 168-169.

³⁷⁰ TĚŽKÁ, O. *Vyživovací povinnost*. Praha: Panorama, 1984, s. 25.

důvodu výhodnějšího povolání, výdělečné činnosti, majetkového prospěchu nebo zda nepodstupovala nepřiměřená majetková rizika. Po zhodnocení těchto okolností pak soud stanovil výši výživného zejména podle odůvodněných potřeb oprávněného, než podle konkrétního příjmu povinného. Druhé kritérium, tj. odůvodněné potřeby oprávněného, byly u jednotlivých druhů vyživovací povinnosti stanoveny odlišně,³⁷¹ přičemž vždy bylo zapotřebí přihlídnout ke konkrétní potřebě oprávněné osoby.

U vyživovací povinnosti manželů vůči dětem platila zásada, že dítě se mělo podílet na životní úrovni rodičů, tj. životní úroveň dětí měla být úměrná životní úrovni rodičů. Právo dětí podílet se na životní úrovni rodičů,³⁷² se chápalo v pozitivním i negativním smyslu. Pokud se nacházel povinný rodič v dobré finanční situaci a vedl nákladný způsob života, mělo i dítě nárok se podílet na stejné životní úrovni jako rodič. Pokud byla životní úroveň rodiče průměrná nebo nižší, nemohlo být stanoveno výživné, které by přesahovalo tuto úroveň. Při určení rozsahu vyživovací povinnosti rodičů vůči dětem měl soud povinnost dle ustanovení zákona o rodině přihlízet k osobní péči o dítě. Soud byl povinen zjišťovat, který rodič o dítě pečoval a jakou měrou se na péči podílel. Pokud rodiče žili spolu, bylo pak přihlíženo k jejich podílu o péči o společnou domácnost.³⁷³

Vzájemnou vyživovací povinnost měli manželé mezi sebou. Rozsah se určoval tak, aby hmotná a kulturní úroveň obou manželů byla zásadně stejná. Při stanovení rozsahu soud přihlížel k péči o společnou domácnost. Do rozsahu vyživovací povinnosti kromě zajištění samotné výživy spadalo i poskytování prostředků na zajištění úhrady ostatních osobních potřeb, jako např. byly kulturní, sportovní či rekreační potřeby nebo výdaje na zdravotní stav druhého manžela.³⁷⁴

³⁷¹ Viz dále níže v textu této práce.

³⁷² Toto právo bylo vloženo do zákona o rodině na základě novely z roku 1998, zákonem č. 91/1998 Sb.

³⁷³ HOLUB, M., NOVÁ, H., HYKLOVÁ SLADKÁ, J. *Zákon o rodině. Komentář a předpisy související*. 8. Aktualizované a doplněné vydání podle stavu k 1.9. 2007. Praha: Linde, 2007, s. 278.

³⁷⁴ HOLUB, M., NOVÁ, H., HYKLOVÁ SLADKÁ, J. *Zákon o rodině. Komentář a předpisy související*. 8. Aktualizované a doplněné vydání podle stavu k 1.9. 2007. Praha: Linde, 2007, s. 299.

V případě rozvedených manželů byl rozsah vyživovací povinnosti určován jiným způsobem. Vyživovací povinnost rozvedených manželů představovala výjimku v zájmu některých majetkových dopadů, které byly způsobeny rozvodem manželství. Mezi manžely došlo rozvodem manželství k zániku všech osobních a právních vztahů mezi manžely. Mělo se za to, že po rozvodu se každý z manželů měl sám o sebe postarat.³⁷⁵ Avšak pokud rozvedený manžel nebyl schopen se sám živit, měl právo na přiměřenou výživu.

Vyživovací povinnost rozvedených manželů měla nižší rozsah oproti vyživovací povinnosti manželů, kde bylo nutné zajistit zásadně stejnou životní úroveň obou manželů. Rozvedenému manželu nevznikal nárok na úhradu všech jeho životních potřeb, ale pouze na zajištění jeho přiměřené výživy.³⁷⁶ Dle judikatury za přiměřenou výživu nebyly považovány pouze náklady na stravu, ale i náklady na uspokojování nezbytných potřeb rozvedeného manžela, které vyplývaly z jeho věku, zdravotního stavu, způsobu života apod.³⁷⁷

Rozsah nároku oprávněného byl zákonem upraven jako nárok na nutnou výživu,³⁷⁸ která byla vázána do období pěti let.³⁷⁹ U tohoto druhu vyživovací povinnosti zákon o rodině použil i jinou terminologii. Namísto pojmu vyživovací povinnost se jednalo o příspěvek na výživu rozvedeného manžela. Tato terminologie byla použita z toho důvodu, že společenskoekonomický základ zde není existující, trvající příbuzenský nebo jiný osobní vztah, ale vztah zaniklý.³⁸⁰

Došlo také k zavedení tzv. tvrdostní klauzule,³⁸¹ upravující tzv. sankční výživné, kde bylo možné přiznat rozvedenému manželovi výživné ve stejném rozsahu jako byla vyživovací povinnost mezi manžely. Tuto vyživovací povinnost

³⁷⁵ HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. Vydání. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 441.

³⁷⁶ HOLUB, M., NOVÁ, H., HYKLOVÁ SLADKÁ, J. *Zákon o rodině. Komentář a předpisy související*. 8. Aktualizované a doplněné vydání podle stavu k 1.9. 2007. Praha: Linde, 2007, s. 303 an.

³⁷⁷ HOLUB, M., NOVÁ, H., HYKLOVÁ SLADKÁ, J. *Zákon o rodině. Komentář a předpisy související*. 8. Aktualizované a doplněné vydání podle stavu k 1.9. 2007. Praha: Linde, 2007, s. 309. Zde i odkazy na judikaturu např. na rozhodnutí R 45/86.

³⁷⁸ Tak tomu bylo až do novely zákona o rodině, provedené zákonem č. 132/1982 Sb.

³⁷⁹ HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. Vydání. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 442.

³⁸⁰ TĚŽKÁ, O. *Vyživovací povinnost*. Praha: Panorama, 1984, s. 224 an.

³⁸¹ Na základě novely zákona o rodině, provedené zákonem č. 91/1998 Sb.

bylo možné stanovit na základě splnění určitých podmínek. Soud takto mohl rozvedenému manželovi přiznat výživné, pokud se na rozvratu manželství převážně nepodílel a pokud mu byla rozvodem způsobena závažná újma. Jelikož se dalo předpokládat, že škodlivé následky způsobené rozvodem pro rozvedeného manžela nebudou trvalé, bylo přiznání výživného ve stejném rozsahu, jako byla vyživovací povinnost mezi manžely, časově omezeno. Rozvedený manžel měl právo na sankční výživné po dobu tří let od rozvodu. Tříletá lhůta počínala běžet ode dne, který následoval po dni právní moci rozsudku, kterým došlo k rozvodu manželství. V případě, kdy po uplynutí této lhůty oprávněný manžel nebyl schopen se nadále sám živit, bylo možné o výživném rozvedeného manžela opět soudně rozhodnout.³⁸²

Právo na výživné náleželo ostatním příbuzným, pokud ho nutně potřebovali. Toto právo jim vznikalo přímo ze zákona, pokud nebyli schopni se samostatně živit.

V zákoně o rodině bylo obsaženo speciální právo a to právo pro neprovdanou matku, tj. pro osobu, která nebyla v žádném právním a příbuzenském poměru. Neprovdaná matka, měla právo od otce dítěte, která nebyla jeho manželkou, požadovat přiměřenou úhradu výživy po dobu dvaceti šesti týdnů,³⁸³ včetně úhrady nákladů spojených s těhotenstvím a slehnutím. Neprovdané matce se tak měla zajistit v zásadě životní úroveň, kterou by měla v manželství s otcem dítěte.³⁸⁴

Počátek běhu lhůty doby na přiměřenou úhradu výživy neprovdané matky nebyl zákonem stanoven. Proto tuto problematiku řešila pak judikatura, dle které počátek lhůty mohl být dán nejdříve začátkem těhotenství a nejpozději porodem. Doba tak mohla částečně spadat do období těhotenství a částečně do doby po slehnutí.³⁸⁵

³⁸² HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. Vydání. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 444.

³⁸³ Zákonem č. 132/1982 Sb. došlo ke zvýšení této doby na jeden rok, zákonem č. 91/1988 Sb. byla tato doba pak stanovena na dobu dvou let.

³⁸⁴ Srv. HOLUB, M., NOVÁ, H., HYKLOVÁ SLADKÁ, J. *Zákon o rodině. Komentář a předpisy související*. 8. Aktualizované a doplněné vydání podle stavu k 1.9. 2007. Praha: Linde, 2007, s. 311 an.

³⁸⁵ HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. Vydání. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 449.

Náklady spojenými s těhotenstvím a slehnutím byla rozuměna újma na majetku, která bezprostředně souvisela s těhotenstvím nebo porodem. Za tyto náklady se nepovažovaly náklady, které by sloužily k zajištění nutných potřeb pro vývin novorozeného dítěte. Neprovdaná matka mohla uplatnit pouze takové náklady, které by bez těhotenství nevznikly. Do těchto nákladů patřily především náklady na zlepšenou výživu, ovoce, zeleninu, kterou matka spotřebovávala nad běžnou potřebu, těhotenské šaty, příp. doplatek léků v souvislosti s těhotenstvím. Neprovdané matce tak nevznikal nárok na úhradu nákladů, které souvisely se zakoupením dětské výbavy, obstarání kočárku nebo postýlky pro dítě apod. Tyto náklady představovaly vlastní náklady dítěte, které náležely dítěti v rámci plnění vyživovací povinnosti rodičů k dítěti.³⁸⁶

4.7. Manželské majetkové právo

V případě majetkových práv a povinností manželů došlo k jejich vyčlenění ze zákona o právu rodinném a jejich zpětnému přesunutí do oblasti občanského zákoníku č. 40/1964 Sb.

4.7.1. Bezpodílové spoluvlastnictví manželů

Institut společného jmění manželů byl přesunut z původního zákona o právu rodinném do občanského zákoníku č. 40/1964 Sb. a terminologicky byl nazván bezpodílovým spoluvlastnictvím manželů oproti předcházejícímu zákonnému společenství manželů. Mohlo vzniknout pouze mezi manžely. Vznikalo i v manželství neplatném, kdy trvalo až do právní moci rozsudku o prohlášení manželství za neplatné. Rozsudek měl účinky ex-tunc.

V manželství zdánlivém však nevznikalo.³⁸⁷ Stejně tak nevznikalo mezi osobami, které spolu žily, vedly společnou domácnost a poskytovaly si výživu. Kogentnost ustanovení zákoníku neumožňovala tak, aby tyto ani jiné osoby si

³⁸⁶ HOLUB, M., NOVÁ, H., HYKLOVÁ SLADKÁ, J. *Zákon o rodině. Komentář a předpisy související*. 8. Aktualizované a doplněné vydání podle stavu k 1.9. 2007. Praha: Linde, 2007, s. 312 an.

³⁸⁷ R 42/72.

nemohly smluvně založit bezpodílové spoluvlastnictví manželů. Z druhé strany pro vznik bezpodílového spoluvlastnictví manželů nemuseli mít manželé společnou domácnost ani nemuseli spolu žít. Rozchod manželů, zrušení společné domácnosti, společného hospodaření nemělo tedy vliv na trvání bezpodílového spoluvlastnictví manželů.³⁸⁸

Bezpodílové spoluvlastnictví manželů bylo tvořeno pouze věcmi v osobním vlastnictví, nabytými jedním či oběma manžely za trvání manželství, kromě věcí, které sloužily osobní potřebě, výkonu povolání, darů a dědictví. Institut bezpodílového spoluvlastnictví manželů tak nahradil institut zákonného majetkového společenství, který zahrnoval jen věci, nikoliv závazky a práva.

U společné správy či hospodaření byla převzata stejná koncepce, jakou obsahovala předcházející úprava. Věci v bezpodílovém spoluvlastnictví manželů užívali oba manželé společně. Toto společné užívání věcí bylo právem, nikoliv povinností.³⁸⁹ Nebylo z tohoto důvodu nutno trvat na tom, aby každý z manželů byl povinen užívat svou polovinu. Ustanovení o hospodaření se zdůrazněním vztahu k třetím osobám stanovilo,³⁹⁰ že běžné záležitosti týkající se společných věcí mohl vyřizovat každý z manželů. Pokud nešlo o běžnou záležitost, bylo zapotřebí souhlasu druhého manžela, pod sankcí neplatnosti úkonu.³⁹¹

Zákonem nebyla stanovena žádná forma pro souhlas. Mohl být učiněn i konkludentně. Zákonem byla stanovena solidární odpovědnost manželů – z právních úkonů týkajících se společných věcí byli oprávněni a povinni oba manželé společně a nerozdílně.³⁹² V případě sporu mezi manžely o věcech patřících do bezpodílového spoluvlastnictví manželů byla ustanovením zákona založena soudní pravomoc rozhodovat při neshodách mezi manžely vyplývajících z bezpodílového spoluvlastnictví manželů.³⁹³ Soud tak mohl rozhodovat o užívání

³⁸⁸ Viz R 104/67 a R 29/70.

³⁸⁹ BIČOVSKÝ, J. *Bezpodílové spoluvlastnictví manželů*. Praha: Linde, 1994, s. 167.

³⁹⁰ § 145 zákona č. 40/1964 Sb.

³⁹¹ Až do novely občanského zákoníku, provedené zákonem č. 131/1982 Sb. šlo o absolutní neplatnost právního úkonu. Novelou byl zaveden nový institut – relativní neplatnost, tj. právní úkon je platný, dokud se jeho neplatnosti postižený nedovolá.

³⁹² § 145 zákona č. 40/1964 Sb.

³⁹³ § 146 zákona č. 40/1964 Sb.

jednotlivé věci nebo mohl nahrazovat chybějící vůli jednoho z manželů. Avšak v praxi k tomu nedocházelo.³⁹⁴

Zánikem manželství bylo ukončeno bezpodílové spoluvlastnictví manželů, neboť jeho trvání bylo odvislé od existence manželství. K zániku docházelo smrtí jednoho z manželů nebo obou zároveň, rozvodem, prohlášením manželství za neplatné a prohlášením manžela za mrtvého. Pokud došlo ke změně rozhodnutí o prohlášení za mrtvého, protože dotyčný ve skutečnosti žil, obecně platilo, že s obnovením manželství se s účinky *ex-tunc* obnovilo i bezpodílové spoluvlastnictví manželů.

Bezpodílové spoluvlastnictví manželů mohlo zaniknout i za trvání manželství. Dělo se tak jednak na návrh jednoho z manželů soudem ze závažných důvodů,³⁹⁵ přičemž ale soud neměl povinnost vyhovět návrhu, především, jestliže by další trvání bezpodílového spoluvlastnictví manželů odporovalo pravidlům socialistického soužití. Ke zrušení pak došlo ke dni právní moci rozsudku, s účinky *ex-nunc*. Tehdejší judikaturou byl, jako závažný důvod rozuměno např. neehospodárné nakládání s majetkem jedním z manželů na úkor druhého či alkoholismus manžela.³⁹⁶

K zániku bezpodílového spoluvlastnictví manželů za trvání manželství mohlo dále dojít výrokem soudu o propadnutí majetku. V tomto případě došlo k zániku bezpodílového spoluvlastnictví manželů ze zákona,³⁹⁷ a to dnem právní moci rozsudku. Zaniklé bezpodílové spoluvlastnictví manželů za trvání manželství bylo možné obnovit rozhodnutím soudu na návrh jednoho z manželů s účinky ode dne rozhodnutí.³⁹⁸ Avšak předešlé majetkoprávní vztahy mezi manžely se neobnovovaly, a toto rozhodnutí dopadalo na majetkoprávní vztahy v budoucnu teprve vzniklé. Smluvní modifikace nebyly zákonem připuštěny.³⁹⁹

³⁹⁴ BIČOVSKÝ, J. *Bezpodílové spoluvlastnictví manželů*. Praha: Linde, 1994, s. 147.

³⁹⁵ § 148 zákona č. 40/1964 Sb.

³⁹⁶ KNAPP, V. a kol. *Občanské právo hmotné*. Sv. I. 2. vydání. Praha: Codex, 1997, s. 264.

³⁹⁷ § 52, odst. 2 Trestního zákona.

³⁹⁸ R 42/72.

³⁹⁹ ČEŠKA, Z. a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. Díl I. Praha: Panorama, 1987, s. 501 an.

Úpravu bezpodílového společenství manželů můžeme charakterizovat jako úpravu velmi konzervativní a velmi stručnou. Např. vypořádání bezpodílového spoluvlastnictví manželů při rozvodu bylo zavedeno až roku 1982. Rozvolnění právní úpravy přinesla až novela č. 509/1991 Sb., která umožnila modifikaci (rozšíření či zúžení) rozsahu i správy bezpodílového spoluvlastnictví manželů dohodou manželů ve formě notářského zápisu.

Závěr

Úprava institutu manželství ve Všeobecném občanském zákoníku z roku 1811 vycházela z tradice kanonického práva, avšak již dochází k odklonu pojetí manželství jako svátosti, neboť zákoník považoval manželství za smlouvu. Zákoníkem byla tak nastolena koncepce vzniku manželství založeného na smlouvě, která byla důsledkem projevu vůle snoubenců opačného pohlaví. Dle zákoníku projev vůle měl formální charakter, tj. pokud nedošlo k dodržení formy uzavření manželství, manželství nevzniklo.

Navázání na kanonickou tradici se projevilo v institutu ohlášek a jejich nedodržení znamenalo dle Všeobecného občanského zákoníku neplatnost manželství. Institut ohlášek recipovala i za první Československé republiky manželská novela - zákon č. 320/1919 Sb. z. a n., která je nazvala vyhláškami. Účelem vyhlášek bylo, aby každý, kdo věděl o nějaké překážce k uzavření manželství, toto ohlásil. Zákony z roku 1949 a 1963 institut ohlášek (či vyhlášek) již neznaly.

Manželská smlouva mohla být uzavřena kýmkoliv, pokud mu v tom nebránila zákoníkem stanovená překážka. Překážky manželství byly ve Všeobecném občanském zákoníku velmi podrobně specifikovány. Postavení manželů podle Všeobecného občanského zákoníku nebylo rovnoprávné, manžel byl hlavou rodiny a žena mu byla podřízena.

Majetkové společenství manželů přímo ze zákona nevznikalo. Majetkové společenství manželů se upravovalo na základě svatebních smluv, kterými se upravovaly majetkové vztahy manželů za trvání manželství. Svatební smlouvy se uzavíraly dříve, než došlo k uzavření manželské smlouvy a musely se týkat stejných osob uvedených v manželské smlouvě.

Svatební smlouvy mohly být ale uzavřeny i v průběhu manželství a také i při rozluce manželů, tj. smlouvy uzavírali jak snoubenci, tak manželé. Při uzavírání smlouvy snoubenci nabyla smlouva platnosti uzavřením sňatku. Podstatou těchto

smluv bylo ekonomické zabezpečení jednoho z manželů v případě smrti druhého manžela či zániku manželství rozlukou nebo zabezpečení rodiny.

Předmětem těchto smluv bylo věno, jitřní dar, obvěnění, majetkové společenství, správ, požívání vlastního jmění, vdovský plat apod. Pro svatební smlouvy byla Všeobecným občanským zákoníkem předepsána forma notářského zápisu.

Podle Všeobecného občanského zákoníku se manželství považovalo za nezrušitelné na základě vůle manželů. Manželství mohlo být zrušeno pouze prohlášením manželství za neplatné, rozlukou a rozvodem. Rozluka byla uznávána pouze u nekatolických osob. U katolíků byl možný pouze rozvod, tj. odluka od stolu a lože, který ale ukončení manželství neznamenal, pouze zánik dvou manželských povinností – povinnosti společného bydlení a povinnosti tělesného styku. Zánik manželství katolíků podle Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811 nastal pouze v případě smrti jednoho z manželů.

Nové zásady a nový pohled na institut manželství přinesl zákon č. 265/1949, o právu rodinném. Zákonem byla zavedena zásada obligatorního občanského sňatku, ještě nezakazoval náboženské sňatkové obřady, které však byly podmíněny uzavřením nejdříve občanského civilního sňatku před místním národním výborem. Porušení tohoto postupu bylo pak i sankcionováno na základě trestního zákona. Zákonem o rodině z roku 1963 pak Náboženské sňatkové obřady byly výslovně zakázány. Zákonem č. 256/1949, o právu rodinném bylo mimo jiné stanoveno nové pojetí manželství a důsledné zrovnoprávnění žen.

Zákon byl uvozen preambulí, v níž bylo manželství charakterizováno jako dobrovolné a trvalé společenství muže a ženy. Došlo ke zjednodušení uzavírání manželství ve smyslu zrušení dřívějších vyhlášek, které byly nahrazeny pouhým předložením příslušných dokladů.

Zákonem byly stanoveny čtyři zákonné překážky manželství, které znemožňovaly uzavření manželství. Za okolnosti, které znemožňovaly uzavření manželství, byla stanovena bigamie, příbuzenství v pokolení přímém, vztah mezi

sourozenci jakož i mezi osobami sešvagřenými v prvním pokolení. Další okolností byl duševní stav budoucích manželů a nedostatek věku. V případě vzájemných práv a povinností manželů byla odstraněna nadřazenost manžela jako hlavy rodiny.

Zákon o právu rodinném zavedl zcela nový institut tzv. zákonného majetkového společenství, který tvořil veškerý majetek, kterého nabytí kterýkoliv z manželů za trvání manželství. Zákonné majetkové společenství vznikalo přímo ze zákona. Výjimkou z tohoto zákonného majetkového společenství byl jen majetek, který, který jeden z manželů vlastnil již v době uzavření manželství a majetek, který nabytí za trvání manželství dědictvím nebo darem a majetek, který sice nabytí za trvání manželství, ale který sloužil jeho osobním potřebám nebo výkonu povolání.

Zákonné majetkové společenství zanikalo ze zákona smrtí jednoho z manželů, pokud byl jeden z manželů zbaven svéprávnosti nebo pokud došlo k rozvodu manželství. Majetkové společenství manželů za trvání manželství mohlo být zrušeno i na návrh jednoho z manželů, avšak pouze ze závažných důvodů a musel o tom rozhodnout soud.

K výrazné změně oproti předcházející právní úpravě došlo u zániku manželství. Dosavadní konstrukce rozvodu od stolu a lože a rozluky byla opuštěna. Nově byl formulován rozvod, jakožto definitivní zrušení manželství rozhodnutím soudu. Avšak zrušení manželství na základě rozvodu, mohlo nastat pouze z důvodu, pokud mezi manžely nastal hluboký a trvalý rozvrat, což představovalo poměrně velkou komplikaci, jak bylo uvedeno v textu této práce.

Navíc právní úprava tehdy neumožňovala, aby byl rozvod řešen v nesporném řízení. Zákonná úprava vycházela z koncepce, že k rozvodu je třeba souhlasu obou manželů a pokud tento souhlas nebyl dán, rozvést manželství bylo velmi obtížné. Velkou roli měla také vina na rozvratu vztahu. Řízení o rozvod bylo považováno za zvláštní řízení a jeho povaha sporného či nesporného řízení nebyla s ohledem nové filozofie právního řádu předmětem zájmu.

V druhé polovině 20. století došlo k rekonstrukci rodinného práva, jejímž výsledkem byl zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině. Nejpodstatnější změnou oproti

dřívější právní úpravě bylo, že právní úprava majetkových vztahů mezi manžely byla přesunuta z oblasti rodinného práva do oblasti práva občanského. Zákonem č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, došlo ke změně terminologie, kdy Zákonné majetkové společenství se nazvalo Bezpodílovým spoluvlastnictvím manželů.

Zákon o rodině definoval manželství jako trvalé společenství muže a ženy založené zákonem stanoveným způsobem. Hlavním účelem manželství bylo založení rodiny a řádná výchova dětí. Zákon také doporučoval, aby si muž a žena, kteří chtěli uzavřít spolu manželství, navzájem poznali své charakterové vlastnosti a svůj zdravotní stav, aby mohli založit manželství, který by pak splnil svůj účel.

Manželství se uzavíralo na základě svobodného a souhlasného prohlášení muže a ženy o tom, že spolu vstupují do manželství. Prohlášení se činilo před obecním úřadem, který byl pověřen vést matriky, popř. úřadem, který plnil jeho funkci. Souhlasné prohlášení manželů muselo být učiněno před dvěma svědky a to veřejně a slavnostním způsobem.

Zákon připouštěl uzavření manželství i mimo místnosti místního národního výboru i uzavření manželství v zahraničí a to buď před československým zastupitelským úřadem, nebo jiným orgánem československého státu, který byl k tomu zmocněn. Nevylučovala se ani možnost uzavřít manželství před orgánem cizího státu za předpokladu respektování československého právního řádu.

Budoucí manželé, kteří chtěli uzavřít manželství, měli zákonnou povinnost předložit stanovené doklady a prohlásit, že jim nejsou známy okolnosti, které by vylučovaly uzavření manželství. Během historického vývoje, zejména vlivem kanonického práva, existovala celá řada překážek, které bránily uzavření platného manželství nebo vzniku manželství vůbec. Za zákonnou překážku v tehdejší době se považoval také příbuzenský vztah, který vznikl šesřvagřením, spáchání trestného činu nebo nezachování mravnosti.

Okruh těchto překážek se postupem oklešťoval a až v druhé polovině 20. století se ustálil na třech skupinách vad. Jednak se rozlišovaly vady, které spočívaly v nedostacích osobních předpokladů osob, které chtěli uzavřít manželství. Ty pak

zakládaly zákonné překážky manželství (nedostatek věku snoubence, omezená svéprávnost, bigamie, příbuzenský vztah a blízký výchovný vztah) a jejich následkem bylo manželství neplatné. Jednalo se o takové skutečnosti, které zakládaly pak absolutní nebo relativní nezpůsobilost.

Zákonem bylo stanoveno, že muž a žena mají v manželství stejná práva a povinnosti. Manželé měli oprávnění se zastupovat v běžných záležitostech. Toto zastupování je ale pak zavazovalo společně a nerozdílně.

Manželství zanikalo smrtí jednoho z manželů, rozvodem a prohlášením za neplatné. V případě rozvodu, jako hlavní změnu oproti předcházející právní úpravě můžeme spatřovat v tom, že došlo k opuštění zásady zavinění, tj. zjišťování ze strany soudu, který z manželů rozvod zavinil. Nadále zákon udržel kontinuitu s předcházející právní úpravou v tom, že rozvod byl založen na koncepci objektivního rozvodového důvodu – kvalifikovaného rozvratu.

Je patrné, že institut manželství ve svém vývoji prošel výraznými proměnami. Na pozadí předložených právních předpisů lze dále spatřit i zánik některých institutů jako bylo věno, obvěnění či jitřní dar, či vzniku nových zákonem stanovených institutů jako bylo zákonné společenství manželů či bezpodílové společenství manželů, různé změny v terminologických názvech, změnu povahy jednotlivých institutů, jako byl rozvod či rozluka, jejíž úprava jak v rovině hmotněprávní tak procesní byla poměrně komplikovaná, změny překážek bránících uzavření manželství apod. V procesním právu např. otázka rozvodu, jeho povaha sporného a nesporného řízení ve věcech manželských. V neposlední řadě výrazný politický a ideologický zásah do institutu manželství, představující zákony vytvořené v období nesvobody.

SUMMARY

The rules on marriage contained in the 1811 Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (ABGB) were based on the canonic law tradition, deviating, however, from the notion of marriage as a sacrament: the new code considered marriage to be a contract.

One link to the canonic tradition can be seen in the notion of banns – according to ABGB, failure to observe banns of marriage lead to invalidity of marriage. This notion can still be found in the Amending Act on Marriage (act No. 320/1919 Sb. z. a n.) of the first Czechoslovak republic, with only slight change of the term (from “ohlášky” to “vyhlášky”). The purpose of this institute was to call for anyone with knowledge of any impediment to the proposed marriage to raise it. The family law acts of 1949 and 1963 no longer refer to banns.

The contract of marriage can be concluded by anyone, unless an impediment established by law prevented it. In ABGB, these impediments were specified in great detail.

According to ABGB, the positions of husband and wife were unequal, with husband being the head of the family and wife being subordinated to him.

No community of property of the married couple was established by the law directly. Community of property of a married couple was established on the basis of wedding contracts governing the property relations of the couple during marriage. According to ABGB, there was no option of cancelling the marriage based on the will of the couple. Marriage could only be cancelled by declaration of its invalidity, by separation, and by divorce.

New principles and new approach to marriage were brought upon by the Family Law Act (No. 265/1949 Sb. z. a n.). The act introduced the principle of obligatory civic wedding, new notion of marriage, and thorough equality of

women. The law established four legal impediments to marriage preventing the conclusion of marriage.

The Family Law Act introduced an entirely new notion of “statutory community of property” to be composed of all property gained by any of the spouses during marriage. Statutory community of property was to be formed automatically on the basis of the law. There was also a substantial change in terms of the cancellation of marriage. The previous approach based on divorce from table and bed, and separation, was abandoned. According to this Act, divorce was established as the definitive cancellation of marriage by a court decision.

In the second half of the 20th century, family law was re-codified, which resulted in the Family Act (act No. 94/1963 Sb.). The most significant change as compared to previous legislation was the fact that the regulation of property relations between spouses was removed from the scope of family law and put into general civil law.

The Family Act defined marriage as a permanent community of a man and a woman established in a way defined by the law. The main purpose of marriage was defined as follows: to establish a family and to properly raise children. Marriage was to be concluded on the basis of free and concurring statement of a man and a woman, that they enter marriage together. The statement was to be made at the local administration with register office. The to-be-married couple willing to conclude marriage were legally obliged to present the required documents and state that they have no knowledge of any circumstances that would prevent conclusion of the marriage.

Marriage was cancelled by death of a spouse, by divorce, and by declaration of its invalidity. The main change in case of divorce, when compared to previous regulation, was that the principle of fault was entirely abandoned.

The legislation covered also features abandonment of some institutes such as dowry, endowment, or morning gift, and introduction of new statutory institutes such as statutory community of the spouses or undivided community of the spouses, several changes in terminology, changes in the nature of some

institutes (such as divorce and separation, rather complicated in terms of both substantive and procedural law), changes in terms of impediments of marriage, etc.

Finally, the laws enacted in unfree times represent substantial political and ideological interference with the institute of marriage.

Seznam literatury a pramenů

Literatura

ADAMOVÁ, K., RIEGROVÁ, B., SKŘEJPKOVÁ, P., SOUKUP, L. ŠOUŠA, J. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Praha 2005.

ADAMOVÁ, K., KNOLL, V., VALEŠ et. al. *Polozapomenuté právní instituty*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014.

ANDRLÍK, J., BLAŽKE, J. KAFKA, A. a spol. *Komentář k zákonu o právu rodinném*. Praha: Orbis, 1954.

BĚLOVSKÝ, P. Příbuzenství jako překážka manželství. *Právní rozhledy*. 2003, roč. 11.

BIČOVSKÝ, J. *Bezpodílové spoluvlastnictví manželů*. Praha: Linde, 1994.

BOBEK, M., MOLEK, P., ŠIMÍČEK, V. *Komunistické právo v Československu*. Brno: MU Mezinárodní politologický ústav, 2009.

ČEŠKA, Z. *Československé rodinné právo*. Praha: Panorama, 1985.

ČEŠKA, Z. a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. Díl I. Praha: Panorama, 1987.

ČÍŽKOVSKÁ, V. Právní následky uzavření manželství v oblasti majetkových vztahů upravených československým občanským právem. *Acta Universitatis Carolinae, Iuridica*. 1968, č. 4.

DVOŘÁK, J., MALÝ, K. a kol. *200 let Všeobecného občanského zákoníku*. Praha: Wolters Kluwer, 2011.

ELIÁŠ, J. *Záruky právní jistoty některých uživatelů bytů*. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1972.

ENNEN, E. *Ženy ve středověku*. Praha 2001.

GLOS, J. *Rodinné právo*. Praha 1965.

GRULICH, J. Slavnostní okamžiky – svatební a křestní obřad v období raného novověku (Závěry tridentského koncilu a pražské synody ve světle jihočeských matričních zápisů z 2. poloviny 17. století). *Historická demografie*. 2000, č. 24.

HADERKA, J. *Uzavírání manželství z hlediska právního*. Praha 1977.

HOLUB, M., NOVÁ, H., HYKLOVÁ SLADKÁ, J. *Zákon o rodině. Komentář a předpisy související*. 8. Aktualizované a doplněné vydání podle stavu k 1.9. 2007. Praha: Linde, 2007.

HRDINA, I. A. Tridentický dekret Tametsi. *Revue církevního práva*. 1998, roč. 11, č. 3.

HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. Vydání. Praha: C.H.Beck, 2009.

HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. Přepřacované a doplněné vydání. Brno: C.H.Beck, 2009.

HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. přepřacované a doplněné vydání. Brno: MU Doplněk, 2006.

KADLECOVÁ, M., SCHELLE, K., VESELÁ, R., VLČEK, E. *Dějiny českého soukromého práva*. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, 2007.

KAPRAS, J. *Manželské právo majetkové dle českého práva majetkového*. Praha 1908.

KLABOUC, J. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962.

KNAPP, V. a kol. *Občanské právo hmotné*. Sv. I. 2. vydání. Praha: Codex, 1997.

Kolektiv autorů Univerzity Karlovy Právnické fakulty. *Právo rodinné*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961.

KOPIČKOVÁ, B. Tajné zásnuby a sňatky ve středověkých Čechách. *Dějiny a současnost 18*.

Kulturně historická revue: Nakladatelství lidové noviny, 1996.

KORNEL, M. Kam kráčíš vyživovací povinnosti k nezletilým dětem? *Právní rozhledy*. 2011, č. 3.

KOVÁŘOVÁ, D. Rodina a výživné. Vyživovací povinnost rodičů, dětí a dalších příbuzných. Praha: Leges, 2011.

KOVÁŘOVÁ, D. *Vyživovací povinnost po rekonstrukci*. Praha: Leges, 2014.

KRÁLÍČKOVÁ, Z. *Autonomie vůle v rodinném právu v česko-italském porovnání*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2003.

KUBŮ, E., ŠOUŠA, J. Středoevropský a slovinský agrarismus v komparativní dimenzi (1918-1928). Praha 2010.

LUBY, Š. *Dejiny súkromného práva na Slovensku. 2. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2002*.

MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do r. 1945. 4. Vydání*. Praha: Leges, 2010.

MALÝ, K., SIVÁK, F. *Dějiny státu a práva v Československu (I. díl do r. 1918)*. Praha: Panorama, 1988.

MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. Vydání*. Praha: Linde, 2003.

NIEDERLE, L. O právu soukromém u Slovanů v dobách starších. *Slovanské starožitnosti*. Díl II., Sv. 2, oddíl kulturní. Praha: Česká akademie věd a umění, 1934.

POKORNÝ, M., HOLUB, M., BIČOVSKÝ, J. *Společné jmění manželů*. Praha: Linde, 2000.

RADVANOVÁ, S., ZUKLÍNOVÁ, M. *Kurz občanského práva. Instituty rodinného práva*. Praha: C.H.Beck, 1999.

ROUČEK, F. *Československý obecný zákoník občanský a občanské právo*. Praha 1932.

ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi*. Praha 1935.

ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi*. Praha 1937.

ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k čes. Obecnému zákoníku občanskému. Díl 5*. Praha: Linhart, 1937.

SEDLÁČEK, J. *Reforma manželského práva*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1938.

SCHELLE, K., TAUCHEN, J., VESELÁ, R. *Rodinné kodexy*. Ostrava-Brno 2010.

SCHELLE, K., TAUCHEN, J. *Občanské zákoníky: kompletní sbírka občanských zákoníků, důvodových zpráv a dobových komentářů*. Ostrava: Key Publishing, 2012.

SCHELLEOVÁ, I., SCHELLE, K. *Civilní kodexy 1811-1850-1964*. Brno: Masarykova univerzita, Doplněk, 2006.

SCHUSTER EDLER von BONOT, R. *Commentar zum Gesetze über das Verfahren ausser Streitsachen*. 4. Auflage. Wien: Manzsche k.u.k. Hof-Verlags- und Universität-Buchhandlung. 1894.

SPÁČIL, O. Změny v občanském právu v tereziánské a josefínské době. *Právní fórum*. 2011, roč. 8, č. 7.

SVOBODA, E. *Rodinné právo československé*. Praha: Československý kompas, 1946.

SVOBODA, J., KABÁT, J. *Zákon o rodine a súvisiace predpisy*. Bratislava 1985.

ŠOŠKOVÁ, I. Komparatívny pohľad na majetkoprávne pomery manželov v slovenskom a českom práve v rokoch 1945-1949. In: MALÝ, K., SOUKUP, L. (eds.). *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2004.

ŠTAJGR, F. a kol. *Občanské právo procesní*. Praha: Orbis, 1964.

TĚŽKÁ, O. *Vyživovací povinnost*. Praha: Panorama, 1984.

TRETERA, J. R. *Stát a církve v České republice*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002.

TRETERA, J. R. Vztah státu a církví v českých zemích od 18. Století do pádu monarchie. *Právněhistorické studie*. 2007, č. 39.

TUREČEK, J. Občanský sňatek. *Právník*. 1950, č. 2-3.

VALEŠ, V. *Konfesní právo: průvodce studiem*. Plzeň 2008.

VALEŠ, V. Prvorepubliková novela manželského práva č. 320/1919 Sb. z. a n. *Revue církevního práva*. 2010, roč. 45, č. 1.

VESELÁ, R. *Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003.

VESELÁ, R. Vývoj rodinného práva v letech 1945-1989. In: MALÝ, K., SOUKUP, L. (eds.). *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2004.

VESTPHALOVÁ, L. Historicko-právní pohled na rozvod manželství. In: BUBELOVÁ, K. (ed.). *Pocta Eduardu Vlčkovi k 70. Narozeninám*. Olomouc 2010.

VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008.

Prameny

Císařský patent č. 946/1811 Sbírký zákonů soudních

Dvorský dekret č. 1595/1819 Sb. z.ř.

zákon č. 47/1868 ř.z.

zákon č. 51/1870 Sb. z. ř.

zákon č. 51/1871 ř.z.

zákon č. 159/1912 Sb. z. ř.

zákon č. 11/1918 Sb. z. a n.

zákon č. 61/1918 Sb.

zákon č. 320/1919 Sb. z. a n.

zákon č. 4/1931 Sb. z. a n.

zákon č. 150/1948 Sb.

zákon č. 265/1949 Sb.

zákon č. 266/1949 Sb.

zákon č. 268/1949 Sb.

zákon č. 86/1950 Sb.

zákon č. 142/1950 Sb.

zákon č. 59/1952 Sb.

zákon č. 140/1961 Sb.

zákon č. 94/1963 Sb.

zákon č. 97/1963 Sb.

zákon č. 40/1964 Sb.

zákon č. 49/1973 Sb.

zákon č. 132/1982 Sb.

zákon č. 91/1988 Sb.

zákon č. 234/1992 Sb.

zákon č. 91/1998 Sb.

zákonné opatření Národního shromáždění č. 61/1955 Sb.

nařízení Ministerstva spravedlnosti č. 283/1897 Sb. z.ř.

Důvodová zpráva k zákonu č. 320/1919 Sb. z. a n., kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství. Vycházím z spcp.prf.cuni.cz/lex/320-19.htm.

Vládní návrh zákon o právu rodinném, tisk 378. Digitální knihovna Poslanecké sněmovny. NS RČS 1948-1954 – tisky, www.psp.cz.

Zpráva výboru ústavně-právního k vládnímu návrhu zákona o právu rodinném, tisk 378. Digitální knihovna NS RČS 1948-1954 – tisky, <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/037schuz/s037006.htm>.